

**T.C.
İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
PSİKOLOJİ DOKTORA PROGRAMI**

**ÇOCUK SALDIRGANLIĞINA YÖNELİK ANNE BABA TUTUM
ÖLÇEĞİ**

DOKTORA TEZİ

PETEK HALMAN KARA

İSTANBUL, 2022

**T.C.
İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
PSİKOLOJİ DOKTORA PROGRAMI**

**ÇOCUK SALDIRGANLIĞINA YÖNELİK ANNE BABA TUTUM
ÖLÇEĞİ**

DOKTORA TEZİ

PETEK HALMAN KARA

İSTANBUL, 2022

KABUL VE ONAY

Öğrenci **Petek HALMAN** tarafından hazırlanan “Çocuk Saldırganlığına Yönelik Anne Baba Tutum Ölçeği” adlı tez çalışmasının savunma tarihi 08.06.2022 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen jüri tarafından oy birliği /oy çokluğu ile İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Klinik Psikoloji Doktora Programı Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Neslihan Zabcı

.....

Üye

Dr. Öğretim Üyesi Elif Erol

.....

Üye

Dr. Öğretim Üyesi Serap Çakıcı

.....

Alparslan

.....

Üye

Dr. Öğretim Üyesi Muzaffer Şahin

.....

Üye

Dr. Öğretim Üyesi Emine Aydın

.....

İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
..... tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

.....

Prof. Dr. Ali AKDEMİR

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “**Çocuk Saldırđanlığına Yönelik Anne Baba Tutum Ölçeği**” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmanın içinde kullanıldııkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

8.6.2022

Petek HALMAN KARA

ÖZET

ÇOCUK SALDIRGANLIĞINA YÖNELİK ANNE BABA TUTUM ÖLÇEĞİ
DOKTORA TEZİ
PETEK HALMAN
İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
PSİKOLOJİ DOKTORA PROGRAMI
(DANIŞMAN: DR. ÖĞRETİM ÜYESİ NESLİHAN ZABCI)

İSTANBUL, 2022

Günümüzde saldırganlık ve şiddetin tüm dünyada ve ülkemizde her geçen gün artış gösterdiği yazılı, görsel ve dijital medya aracılığıyla ortaya koyulmaktadır. İnsan yıkıcılığının bireysel ve toplumsal bağlamda ortaya çıktığı; savaş, salgın hastalıklar, doğanın tahrip edilmesi, kadına, çocuklara, hayvanlara yönelik şiddet, ayrımcılık ve zorbalık gibi durumlar saldırganlığın kökenlerini araştırmayı ve bu konuda önleyici çalışmalar yapmayı önemli kılmaktadır. Alanyazında şiddet ve saldırganlığın sebeplerini ortaya koyan bilimsel araştırmalar incelendiğinde, anne ve baba tutumlarının çocuk saldırganlığı üzerinde önemli bir etkisi olduğuna dair çeşitli bulgulara rastlanmaktadır. Saldırganlık ve anne baba tutumları üzerine araştırma yapabilmek adına çeşitli ölçme araçları incelendiğinde, bu iki konuyu ayrı ayrı değerlendiren ölçekler olmasına karşın, çocuk saldırganlığı karşısında anne ve babaların nasıl tepkiler verdiğini bir arada inceleyen bir ölçeğe rastlanamamıştır. Bu bağlamda, araştırmanın temel amacı çocuk saldırganlığına yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmektir. Ölçeğin teorik alt yapısı psikanalitik kurama dayanmaktadır. Ölçek geliştirme sürecinin geçerlik ve güvenilirlik analizleri çatısı altında; kapsam geçerliği, yapı geçerliği ve ölçüt geçerliği; güvenilirlik analizleri kapsamında ise; iç tutarlılık kat sayıları (cronbach alpha) hesaplanmış ve test tekrar test uygulaması yapılmıştır. Açıklayıcı, doğrulayıcı faktör analizleri ve test tekrar test uygulaması toplam 1048 kişiden oluşan üç farklı örneklem üzerinde gerçekleştirilmiştir. Yapı geçerliği kapsamında uygulanan açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda 5 faktörden ve 36 maddeden oluşan bir ölçek ortaya çıkmıştır. Ölçeğin geneline ait güvenilirlik katsayısı olan cronbach alpha değeri .80 olarak bulunmuştur. Ölçeğin alt boyutlarına ait iç tutarlılık kat sayıları ise; Saldırgan Tutum: Sözel/Eylemsel için .81, Kapsayıcı Tutum için .88, Doyum Odaklı Tutum için .73, Çöken Tutum için .76 ve

son olarak Katı/Kuralcı Tutum için .80 olarak tespit edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan uyum iyiliği indekslerinin; $\chi^2/Sd (1715.47/584) = 2.93$, IFI=.95, NFI=.93; CFI=.95; SRMR: .066; RMSEA=.058 değerlerine sahip olduğu gözlenmiştir. Ölçüt geçerliği kapsamında ölçeğin, Kapsayıcı İşlev Ölçeği (KİÖ) ile olan ilişkisini değerlendirerek için Pearson Korelasyon analizi uygulanmış ve her iki ölçeğin alt boyutları arasında anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür. Ölçeğin farklı uygulamalardaki kararlılığını ölçen test tekrar test uygulamasında tutarlı sonuçlar elde edilmiştir. Tün bu veriler ışığında Çocuk Saldırganlığına Yönelik Anne Baba Tutum Ölçeği'nin iyi düzeyde psikometrik özelliklere sahip ve geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Saldırganlık, anne baba tutumları, çocuk yetiştirme, ölçek geliştirme, yaratıcılık, davranım problemleri

ABSTRACT

PARENTAL ATTITUDE TOWARDS CHILD AGGRESSION SCALE

**PETEK HALMAN KARA
GRADUATE SCHOOL, ISTANBUL AREL UNIVERSITY
PSYCHOLOGY**

(SUPERVISOR: DR. NESLIHAN ZABCI)

İSTANBUL, 2022

Today the problems related to aggression and violence are revealed through written, visual and digital media which are increasing day by day, both all over the world and also in our country. Situations such as war, epidemics, destruction of nature, violence (against women/children/animals), discrimination and bullying where human destructiveness emerges in an individual and social context; make it important to investigate the origins of aggression and to carry out preventive studies in this regard. When scientific studies revealing the causes of violence and aggression are examined in the literature, various findings indicate that, parental attitudes have a significant effect on child aggression. Although there are many scales that evaluate the concepts like “child aggression” or “parental attitude” separately, there is no scale that specifically examines how parents react to child aggression. In line with these needs, it is decided to develop a scale about parental attitude toward child aggression within the framework of psychoanalytic theory.

In the first step of the scale development process validity and reliability analysis were applied and carried out on three different samples. Totally 1048 people has participated in this research. Within the scope of the validity; firstly content validity were applied after that the draft scale were tested by using with exploratory and confirmatory factor analysis. As a result of the exploratory and confirmatory factor analysis, a scale has emerged which consisting of 5 factors and 36 items. The Cronbach's alpha value for the overall scale, was found as .80.

The internal consistency coefficients of the sub-dimensions of the scale are changing between .73 and .88. The goodness of fit indices that emerged as a result of confirmatory factor analysis; $\chi^2/Sd (1715.47/584) = 2.93$, IFI=.95, NFI=.93; CFI=.95;

SRMR: .066; It was observed that it has RMSEA=.058 values. Within the scope of criterion validity, Pearson Correlation analysis was applied to evaluate the relationship of the scale with the “Parental Child Containing Function Scale” and it was observed that there were significant relationships between the sub-dimensions of both scales. Consistent results were also obtained in the test-retest application which measures the stability of the scale in different applications. In the light of all these data, it is revealed that the scale named “Parental Attitude Towards Child Aggression Scale” is a valid and reliable scale with good psychometric properties.

Key Words: child, aggression, parent attitudes, family, child rearing, scale development, creativity, behaviour problems, Exploratory, confirmatory factor analysis.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	1
ABSTRACT	3
İÇİNDEKİLER	5
ŞEKİL LİSTESİ	7
TABLO LİSTESİ	8
ÖNSÖZ	10
1 GİRİŞ	11
1.1 Problemin Tanımı	14
1.2 Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi	21
1.2.1 Araştırmanın Amacı	22
1.2.2 Araştırmanın Önemi.....	23
1.3 Çalışma Planı	23
2 LİTERATÜR	24
2.1 Saldırganlık	24
2.1.1 Vahşi Şeyler Ülkesinde	24
2.1.2 Saldırganlık, Yıkıcılık ve Şiddet Kavramlarına Bakış.....	26
2.1.3 Saldırganlık, Yıkıcılık ve Şiddet ilişkisi	27
2.1.4 Freud'un Saldırganlık Üzerine Görüşleri.....	29
2.1.5 Melanie Klein'in Saldırganlık Üzerine Görüşleri.....	33
2.1.6 Bion'un Saldırganlıkla ilgili Görüşleri.....	39
2.1.7 Winnicott'un Saldırganlık Üzerine Görüşleri.....	41
2.1.8 Anna Freud'un Saldırganlık Üzerine Görüşleri.....	45
2.2 Saldırganlık Üzerine Ölçek Çalışmaları	47
2.2.1 Çocuk Davranışı Değerlendirme Ölçeği (Child Behaviour Check List) .	47
2.2.2 Eyberg Çocuk Davranış Envanteri (Eyberg Child Behaviour Inventory)	48
2.2.3 Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği (Anne/Baba Formu).....	48
2.3 DSM-5'e Göre Saldırganlıkla İlgili Davranışlar	49
2.4 Saldırganlığın Klinik Görünümleri	50
2.5 Anne ve Baba Tutumları	51
2.5.1 Anne Baba Tutumlarına Giriş	51
2.5.2 Freud'un Kuramında Anne ve Baba Tutumları	51
2.5.3 Ferenczi'nin Kuramında Anne ve Baba Tutumları.....	53
2.5.4 Melanie Klein'in Kuramında Anne ve Baba Tutumları.....	54
2.5.5 Wilfred Bion'un Anne ve Baba Tutumu Üzerine Görüşleri	56
2.5.6 Winnicott'un Kuramında Anne ve Baba Tutumları.....	59
2.5.7 Anna Freud'un Anne Baba Tutumları Üzerine Görüşleri.....	63
2.5.8 Andre Green'in Anne Baba Tutumları Üzerine Görüşleri.....	64
2.5.9 Çağdaş Psikanalistlerin Anne Baba Tutumları Üzerine Görüşleri.....	66
2.6 Anne Baba Tutumları Üzerine Ölçek Geliştirme	68
2.6.1 Ebeveyn Tutum Ölçeği	69
2.6.2 Aile Hayatı ve Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği.....	69
2.6.3 Ebeveynlik Ölçeği.....	70
3 YÖNTEM	71
3.1 Araştırmanın Amacı	71
3.2 Araştırmanın Önemi	71
3.3 Araştırma Deseni	71
3.4 Evren ve Örneklem	72
3.5 Veri Toplama Araçları	73
3.5.1 Bilgilendirilmiş Onam Formu	73
3.5.2 Çocuk Saldırganlığına Yönelik Anne Baba Tutum Ölçeği Taslak Form	73
3.5.3 Kişisel Bilgi Formu	73
3.5.4 Çocuk Saldırganlığına Yönelik Anne Baba Tutum Ölçeği Ana Form	73

3.5.5	Kapsayıcı İşlev Ölçeği (KİO).....	74
3.6	Verilerin Değerlendirilmesi	75
3.7	Çalışmanın Güçlükleri ve Sınırlılıkları.....	75
3.8	Ölçek Geliştirme Süreci.....	76
3.9	Ölçülecek Kavramın Belirlenmesi.....	76
3.10	Madde Havuzunun Oluşturulması	77
3.11	Çocukların Sergiledikleri Saldırgan Davranışların Belirlenmesi.....	77
3.12	Madde Köklerinin Belirlenmesi	78
3.12.1	İnsanlara ve Eşyalara Yönelik Saldırgan Davranışlar.....	78
3.12.2	Kendine Yönelik Saldırgan Davranışlar	79
3.12.3	Duygu Durum Aracılığıyla Sergilenen Saldırganlık.....	79
3.12.4	Simgesel Yollarla Sergilenen Saldırganlık	79
3.13	Anne ve Baba Tutumlarının Belirlenmesi.....	79
3.14	Kapsam Geçerliliği	82
3.15	Pilot Çalışma	83
3.16	Faktör Analizi	83
3.16.1	Açımlayıcı Faktör Analizi.....	84
3.16.2	Doğrulayıcı Faktör Analizi	85
3.17	Ölçüt Geçerliliği.....	86
3.18	Güvenirlilik Çalışmaları	86
3.18.1	İç Tutarlılık.....	86
3.18.2	Test Tekrar Test Uygulaması.....	86
4	BULGULAR	87
4.1	Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA)	87
4.1.1	Ölçeğin Faktör Analizine Uygunluğunun Değerlendirilmesi	88
4.1.2	Ölçeğe ilişkin Faktörlerin Belirlenmesi	89
4.1.3	Maddelerin Faktörlere Göre Dağılımı ve Yük Değerleri.....	93
4.1.4	Güvenirlilik Analizi.....	96
4.2	Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)	97
4.2.1	Doğrulayıcı Faktör Analizi Yeni Modele Ait Güvenirlilik Analizi	106
4.3	Ölçüt Geçerliliği	107
4.3.1	Test Tekrar Test Analizi.....	108
5	TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER	109
5.1	Tartışma	109
5.1.1	Faktör Tanımları ve Özellikleri.....	113
5.2	Sonuç	130
5.3	Öneriler	132
6	KAYNAKLAR	134
7	EKLER	144
7.1	EK 1 Etik Kurul Onayı	144
7.2	EK 2 Onam Formu	146
7.3	EK 3 Kişisel Bilgi Formu	147
7.4	EK 4 ÇSYABTÖ Ana Form	148
7.5	EK 5 Kapsayıcı İşlev Ölçeği İzin Belgesi	149
7.6	EK 6 Kapsayıcı İşlevler Ölçeği	150
7.7	EK 7 Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İyiliği Değerleri	151
8	ÖZGEÇMİŞ	152

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 1. Olumlu Anne Baba Tutumunun Çocuk Saldırganlığı Üzerine Etkisi.....	80
Şekil 2. Olumsuz Anne Baba Tutumlarının Çocuk Saldırganlığı Üzerine Etkisi	81
Şekil 3. Yamaç Birikinti Grafiği	91
Şekil 4. Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Yol Diagramı	101
Şekil 5. Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Yol Diagramı 2. Uygulama	104

TABLO LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1 Örneklem Sayısı.....	72
Tablo 2. Ölçek Geliştirme	76
Tablo 3. Madde Havuzu Oluşturma	77
Tablo 4. Faktörlere Göre Tutum Maddeleri.....	81
Tablo 5. AFA Katılımcılarına İlişkin Demografik Özellikler.....	87
Tablo 6. KMO (Kaiser Meyer Olkin Testi) ve Barlett Testi.....	88
Tablo 7. Faktörlerin Öz değerleri ve Açıklanan Varyans Oranları.....	90
Tablo 8. Faktör Analizi Sonucu Ortaya Çıkan Öz değerler ve Açıklanan Varyans Oranları	92
Tablo 9. Patern matrix: Açımlayıcı Faktör Analizine İlişkin Değerler.....	93
Tablo 10. Faktörlerin İsimleri ve Madde Sayıları.....	94
Tablo 11. Ölçeğin Geneline Ait Güvenirlilik Değeri	96
Tablo 12. Faktörlere Ait Güvenirlilik Testi Sonuçları	96
Tablo 13. DFA Katılımcılarına ilişkin Demografik Özellikler	98
Tablo 14. Doğrulayıcı Faktör Analizi T Değerleri (T-Values).....	99
Tablo 15. Örtük Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar.....	100
Tablo 16. Uyum İyiliği İndeksleri ve Kabul Edilebilirlik Sınırları.....	102
Tablo 17. Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İyiliği İndeksleri	103
Tablo 18. Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İyiliği İndeksleri 2. Uygulama.....	105
Tablo 19. Ölçeğin Geneline Ait Güvenirlilik Değeri	106
Tablo 20. Güvenirlilik Analizine İlişkin Değerler – Final Uygulama	106
Tablo 21. ÇSYABTÖ ve KİO Arasındaki Korelasyon Değerleri.....	107

KISALTMA VE SEMBOL LİSTESİ

- APA** : Amerikan Pediatri Akademisi
- APA** : American Psychiatry Association
- AFA** : Açımlayıcı Faktör Analizi
- ÇSYABTÖ** : Çocuk Saldırganlığına Yönelik Anne Baba Tutum Ölçeği
- DFA** : Doğrulayıcı Faktör Analizi
- DSM-5** : Ruh Sağlığının Tanısal ve İstatistiksel Kılavuzu Beşinci Versiyonu
- KİO** : Kapsayıcı İşlev Ölçeği
- KMO** : Kaiser Meyer Olkin Testi
- TDK** : Türk Dil Kurumu

ÖNSÖZ

Değerli tez danışmanımın benimle paylaştığı konu önerisiyle temelleri atılan; saldırganlık ve anne baba tutumları üzerine düşünme fırsatı yakaladığım bu doktora tezi, tüm dünyada yıkıcılık ve şiddetin her alanda arttığı şu günlerde; hem bireysel hem de toplumsal anlamda yaşanan zorlayıcı durumları daha derinlikli anlayabilmek adına dönüştürücü bir deneyim olmuştur. Tüm bu süreç boyunca benimle paylaştığı kaynakları ve sorularıma verdiği yol gösterici cevapları için Sevgili Neslihan Zabcı'ya çok teşekkür eder; bu ölçme aracını birlikte ortaya koyabilmiş olmaktan dolayı hissettiğim mutluluğu da ayrıca paylaşmak isterim.

Tez İzleme Komitesi üyelerimden Elif Erol'a süreç boyunca ölçek geliştirme üzerine paylaştığı önemli bilgiler için ve Serap Çakıcı Alparıslan'a ise çalışmalarına yaptığı yorumlar aracılığıyla araştırmamı biçimlendirmeme sağladığı katkılardan dolayı teşekkür ederim.

Doktora savunma komitemde yer alan, değerli paylaşımlarıyla bakış açımı zenginleştiren Sayın Muzaffer Şahin'e ve Emine Aydın'a; istatistiksel konulardaki bilgilerini her daim ilgiyle benimle paylaşan Elif Çoker'e, tezimin biçimsel düzenlemelerine katkı sağlayan Halil Özgür Çelik'e ve redaksiyon konusundaki desteği için de Kardelen Uysal'a çok teşekkür ederim.

Benimle engin bilgi ve tecrübelerini paylaşan tüm hocalarıma ve meslektaşlarıma, ortak heyecanları deneyimlediğim doktora dönem arkadaşlarıma, araştırmaya içtenlikle katılım gösteren tüm anne ve babalara, manevi desteğini esirgemeyen başta Pınar Demiralp Pöge olmak üzere tüm dostlarıma ve her daim beni desteklemeye hazır olan anneme ve tüm aileme sonsuz şükranlarımı sunarım.

Son olarak değerli eşim Ferruh Kara'ya, yıllardır birlikte yürüdüğümüz yaşam yolculuğumuzdaki eşsiz desteği, bana olan güveni ve araştırma sürecinin en zor zamanlarında feriyile yolumu aydınlattığı için minnettarım. Daha nice maceralara birlikte atılabilmek dileğiyle...

Petek Halman Kara

İstanbul, 2022

1 GİRİŞ

*Başlangıçta rastgele olan saldırgan davranışlar,
nesnenin tutumuyla niyet kazanır.*

D.W. Winnicott

Melanie Klein (1929) “Çocukluk Dönemi Kaygı Durumları’nın Sanat Eseri ve Yaratıcı İtki Üzerindeki İzdüşümü” adlı metninde, Ravel’in (1925) “L'enfant et les sortilèges” (The Child and The Spells) adlı operasından bahsetmektedir. Ravel bu eserini, Fransız yazar Colette’in yazdığı “Magic Word” adlı librettoyu besteleyerek ortaya koymuştur. 1920’li yıllarda Viyana’da epey konuşulan bu operadan etkilenen Klein, 1929’da ortaya koyduğu çalışmasında, Alman/Amerikan gazeteci ve yazar Eduard Jacob’un “Berliner Tageblatt” adlı gazetede yayımlanan makalesini referans alarak, sıkıntı ve tehlike durumlarında ortaya çıkan “sadizm, iyi ve kötü anne imgesi” gibi kavramların, bir çocuğun ruhsallığındaki izdüşümlerini incelemiştir. Opera, ödev yapmaktan epey bunalmış altı yaşlarındaki bir erkek çocuğunun, içinde bulunduğu gerilimli durumla “düş kurma” yoluyla nasıl baş etmeye çalıştığını konu edinmektedir. Opera, bir çocuğun ödevinin başında oturmaktan bir hayli sıkıldığı anda, isteksizliğini ifade ettiği “Ödev yapmak istemiyorum. Parka gitmek istiyorum. En iyisi dünyadaki tüm kekleri yiyip bitirmek. Kedinin kuyruğunu çekmek veya tüm papağanların tüylerini yolmak. Herkese kızmak, bağırarak istiyorum. En çok da anneme ceza vermek istiyorum” haykırılarıyla başlar. Çocuk söylenmeye devam ederken, annesi aniden odaya girerek, oğluna “ödevini yapıp yapmadığını” sorar. Çocuğunun isteksizliği ve kendisine yönelttiği öfkeyle karşılaşınca ona, “Kuru ekmek yiyeceksin, çayına da şeker yok” diyerek ceza verir. Bunun üzerine çocuğun öfkesi daha da hiddetlenir ve “dil çıkarmak, kapıyı yumruklamak, eşyalara ve hayvanlara zarar vermek, odayı dağıtmak” gibi bir dizi saldırgan davranış sergilemeye başlar. Bir süre sonra çocuğun yaşantısında, gerçek ve düş yer değiştirmeye başlar. Çocuğun hiddetine dayanamayan eşyalar canlanır, gerçeküstü boyutlar kazanır ve çocuğa karşı atağa geçer. Çocuk bir anda çevresine yabancılaşır ve yoğun bir bunaltı yaşayarak odasından, parka kaçar. Bu sefer roller değişmiştir; çocuğun başlangıçta nesnelere ve hayvanlara yönelen öfkesi, şimdi onlar tarafından çocuğa geri dönmüştür. Operanın finalinde, çocuk hayvanların saldırısına karşı koymaya çalıştığı bir anda, evdeyken zarar verdiği sincabın, ağaçtan düşme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu fark eder.

Aniden “anne” diye fısıldayarak, hızlıca sincaba yardım eder. Tam bu anda işler değişir. Hayvanlar geri çekilirler ve çocuğa “iyi çocuk, uslu çocuk” diyerek ve “anne” diye seslenerek sahneden ayrılırlar.

Ravel’in operası, bir çocuğun ödev yapmak zorunda olmasının yarattığı bunaltı hissinden ve içinde bulunduğu “edilgen” pozisyondan, yıkıcı itkileri aracılığıyla çıkma uğraşını merkeze almaktadır. Bu hikaye, çocuğun ona “aktif” özdeşim kurma olanağı veren yıkıcı düşlemlerinden ve eylemlerinden nasıl haz duyduğunun, aynı zamanda kendi saldırganlığı karşısında yaşadığı “misilleme” korkusunun altını çizmektedir.

Klein (1929) nesnelere ezmek, vurmak, parçalamak, kesmek ve bunları yaparken dişlerinin, tırnaklarının ve kaslarının gücüne başvuran bir çocuğun eylemlerinin, “birincil sadizm” kavramının örnekleri olduğunu ifade eder. Çocuğun saldırgan itkileri, annesi tarafından “ceza verme” tutumuyla karşılaşınca, çocuğun “iyi anne” imgesi, “kötü anne” ile yer değiştirir. Yemek üzerinden verilen “ceza” çocuğun “oral engellenme” ile karşılaşmasına sebep olur. Bunun sonucunda ise çocukta “sadizm” dürtüsü harekete geçer. Klein, yine aynı metinde, çocukların yaramazlıklarının altında çoğu zaman ceza alma isteklerinin olduğu görüşünü öne sürer ve bu isteği güdüleyen kaygı durumlarının araştırılmasının ve anlaşılmasının da epey önemli olduğunu vurgular.

Bundan uzun bir zaman önce; ekonomik, sosyal ve politik açıdan epey farklı bir atmosferin yaşandığı 1920’li yıllarda ortaya konulan bu hikaye ve onun opera temsili, uzaya yolculukların yapıldığı, teknolojinin ışık hızıyla geliştiği 2020’li yıllarda bile birçok ailenin günlük yaşantısından kesitleri ortaya koymaktadır. Bu hikaye aracılığıyla tarihten günümüze, hala bir çocuğun ödev yapmaktan sıkılması, kurallara karşı gelmesi, annesiyle inatlaşması ve sonucunda ceza alarak bunu onarma çabasına girmesinin ne kadar zamansız ve evrensel bir mesele olduğuna şahit olmaktayız. Kilpatrick (2015) “A child of his time” adlı makalesinde, Ravel’in savaş sonrası dönemde yarattığı eserinin, o dönemin sosyal atmosferinin, aile yaşantısı üzerindeki etkilerini ortaya koyduğunu öne sürmektedir. Neredeyse yüz yıl sonra, değişen dünyada hala değişmeyen meseleler olan savaş, şiddet ve saldırganlık gibi kavramların hem toplumsal bağlamdaki etkilerini hem de toplumun en küçük birimi olan aile içinde ortaya çıkış biçimlerini “anne ve çocuk ilişkisi” üzerinden incelemek, bu konulara çözüm üretebilmek adına büyük önem taşımaktadır.

Klein’in bir opera temsili üzerinden bakmaya çalıştığı “saldırganlık” kavramına, onun incelemesinden hiç de uzak olmayan bir tarihte, Freud “saldırgan

dürtü” nün toplumsal bağlamdaki izdüşümlerini en temel çalışmalarından biri olan *Uygarlığın Huzursuzluğu* adlı eserinde incelemiştir. Freud (1930) bu eserinde, şu soruyu sorar:

"Uygarlık, kendisine karşı duran saldırganlığa ket vurmak, onu zararsız kılmak, belki de ortadan kaldırmak için hangi araçları kullanır?" Bu sorunun cevabını bireylerin gelişim öykülerinin içerisinde araştırmayı önererek ikinci bir soruyu gündeme getirir: *"Bireyin saldırganlık arzusunu zararsız kılacak şey nedir?"* (Freud, 1930, s.80).

Freud, yine aynı metinde şöyle bir çözüm önerisi sunmaktadır:

"Uygarlık bireyin tehlikeli saldırganlık arzusunun üstesinden bireyi zayıf düşürerek, silahsızlandırarak ve bireyin, tıpkı ele geçirilmiş bir şehirdeki işgal kuvvetleri gibi bir iç merci tarafından gözetlenmesini sağlayarak gelir" (Freud, 1930, s. 81).

Freud'un burada bireyin zayıf düşmesi ve silahsızlandırılması derken işaret ettiği suçluluk duygusudur. Suçluluk duygusu ise üstbenlik ve benlik arasındaki çatışmaya bağlı olarak, kişi kötü bir şey yaptığında veya yaptığını hissettiğinde ortaya çıkmaktadır. İnsanı zayıf düşüren bir başka faktör ise ötekine duyduğu ihtiyaç sebebiyle ortaya çıkan çaresizliğidir. Başkalarına duyulan bağımlılığın yegane temsilcisi ise sevgi yitirme kaygısıdır. Tüm ilişkilerin bağlayıcı duygusu olan sevgiye duyulan ihtiyaç ve bunu kaybetmeye dair endişeler, vicdan kavramını ortaya çıkarmaktadır. Yaşamın başında anne ve babaya karşı hissedilen bu duygular, zamanla topluma yansıtılır ve toplumun bir parçası olmaya duyulan arzu, saldırganlığın yüceltilerek dönüştürülmesine katkı sağlar.

Klein (1937) "Sevgi, Suçluluk ve Onarım" adlı metninde, Freud'un görüşlerine benzer biçimde, yaşamın devamlılığı için yıkıcı itkiler kadar sevgiye de duyulan ihtiyaçtan bahseder. Bebeğin ruhsal yaşantısının gelişmesiyle doyum veren (iyi) ve yoksun bırakan (kötü) anne imgeleri bütünleşmeye başlar. Buna bağlı olarak, sevginin içine suçluluğun ve üzüntünün de katıldığı yeni bir bağıllık anlayışı gelişmeye başlar.

Ravel'in operasında sahnelediği hikaye ve bu kuramsal görüşler doğrultusunda, saldırganlığın sevgi ve onarım aracılığıyla dönüştürülerek, yaratıcılığın gelişimine nasıl katkı sağladığına; diğer taraftan ise "misilleme" korkusunun, yani çocuğun saldırganlığı sonucunda karşılaştığı ceza alma, küsme gibi tepkilerin, olumsuz davranışları nasıl tetiklediğine şahit olmaktayız.

Bundan yüz yıl önce Freud'un ortaya attığı, "ölüm dürtüsü" kavramı, saldırganlık meselesinin de temellerini oluşturmaktadır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın arasında, dünyada yıkıcılığın kendini en baskın olarak gösterdiği bir dönemde, Freud (1920) *Haz İlkesinin Ötesinde* adlı eserini yazmış ve ölüm dürtüsü kavramını, cinsellik kadar önemli, aynı zamanda ondan bağımsız bir dürtü olarak tanımlamıştır (Yılmaz, 2021). Freud (1920), yaşamın başlangıcına dair görüşlerini bildiren kuramcılarının çalışmalarından ve biyolojik gözlemlerinden yola çıkarak, canlıların varlığını sürdürmek için yaşam dürtüsü aracılığıyla yayılma ve bağ kurma eğiliminde olduğu görüşünü öne sürmektedir. Bununla birlikte yaşam dürtüsünün tam karşıtı olan ölüm dürtüsünün varlığından söz eder. Ölüm dürtüsünün temel prensibi ise yaşam dürtüsünün sürekli birleşmeye ve bağ kurmaya hizmet eden yayılmacı eğiliminin yarattığı gerilimi yeniden inorganik hale getirerek, bireyselliği koruma uğraşı içinde olmasıdır. Freud'a göre (1930) ölüm dürtüsünün bir kısmı dış dünyaya yöneldiğinde, saldırganlık ve yıkıcılık olarak ortaya çıkar. Buna bağılı olarak insanın kötülüğe, saldırganlığa, yıkıma ve şiddete doğuştan gelen bir eğilimi olduğunu öne sürmektedir. Aynı zamanda saldırganlık eğiliminin insanda bulunan kökensele ve bağımsız bir dürtü olmasının yanı sıra uygarlığın önündeki en güçlü engel olduğunun da altını çizmektedir.

1.1 Problemin Tanımı

21. yüzyılda şiddetin tüm dünyada giderek arttığına her gün yazılı, görsel ve dijital medya aracılığıyla şahit olmaktadır. İnsan yıkıcılığının bireysel ve toplumsal bağlamda ortaya çıktığı durumlar arasında savaş, salgın hastalıklar, doğanın tahrip edilmesi, kadına, çocuklara ve hayvanlara yönelik şiddet, ayrımcılık ve zorbalık en yaygın ve şiddetli olanlarıdır. Dünyanın çeşitli coğrafyalarında savaşların gerçekleştiği ve eş zamanlı olarak COVID-19 Pandemisi'nin yaşandığı şu günlerde, 2022 yılının şubat ayında son güncellenen rakamlara göre, dünya çapında sadece COVID-19 sebebiyle 6 milyona yakın kişinin hayatını kaybettiği bildirilmiştir (Wikipedia, 2022). Pandemi döneminde ülkemizde yapılan "Koronavirüs Pandemisinde Anneler ve Çocukları" isimli araştırmanın bulguları ise pandeminin çocuk ve ergenlerin ruhsal yaşantılarını olumsuz yönde etkilediğini belirtmektedir. Ayrıca, çocuklarda ortaya çıkan çeşitli psikopatolojik semptomların arasında saldırganlıkla ilişkili olan, öfke ve hırçınlık tepkilerinin de yer aldığını öne sürmektedir. Araştırmanın diğer önemli bulgularından biri de anne ve babaların umutsuzluk düzeylerinin ve algıladıkları stres

oranının yüksek olmasına bağlı olarak, çocuklarını kapsayabilme, yani onların yaşadığı gerilimi dönüştürebilme kapasitelerinin yetersiz kaldığı yönündedir (Zabcı ve Karadeniz, 2021). Bulgulardan anlaşıldığı üzere, sosyal izolasyon sebebiyle anne ve babalar ihtiyaç duydukları destek kaynaklarından mahrum kalmışlardır. Bu sebeple, çocuklarına yeterince destek verememenin yanı sıra, onların dış dünyada maruz kaldıkları tüm tehdit edici öğelere karşı “koruyucu kalkan” işlevi görebilmekte zorlanmışlardır. Kapsayıcı işlevi yüksek olan anne babaların çocuklarında belirti (semptom) çıkma oranları, anlamlı derecede düşük olduğu tespit edilmiştir.

Parman (2017) ölüm dürtüsünün, yıkıcılık ve saldırganlıkla ilgili kavramları açıklama uğraşı içinde olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca toplumsal ve bireysel bağlamda karşılaştığımız ve bazen tanığı, bazen de mağduru olduğumuz olayları anlamlandırmaya katkı sağlayacak bir düşünme alanı açtığını da dile getirmektedir. Günümüzde, ölüm dürtüsünün yaşamın her yerinde kendini çok çeşitli ve dehşet verici biçimlerde gösterdiğine şahit olmaktayız. Özellikle, yetişkinler için bile düşünmesi güç olan yıkıcılık, ölüm, şiddet gibi kavramları derinlemesine incelemek ve çocuk-aile ekseninde bu meselelerin nasıl ele alındığı ve alınması gerektiği üzerine çözüm sunabilmenin ilk ve önemli bir adımıdır. Yapılan literatür araştırmalarında saldırganlık, şiddet ve yıkıcılık kavramlarının sıklıkla bir arada incelendiği çalışmalarla rastlanmaktadır. Saldırganlık ve şiddetin, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kamusal ya da özel alanda sıklıkla sergilenen bir davranış biçimi haline geldiği görölmektedir (Başeğmez ve Özerk, 2011). Bu sebeple şiddetin ve yıkıcılığın kökenlerini anlamak ve bu konuda çözüm önerileri sunabilmek büyük önem taşımaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü (2012) “şiddet ve Sağlık” adlı raporunda, şiddeti küresel bir halk sağlığı problemi olarak tanımlanmaktadır. Her yıl 1,6 milyondan fazla insan şiddetle ilişkili olaylar sebebiyle hayatını kaybetmektedir. şiddete bağlı olarak ortaya çıkan durumlardan, özellikle kavganın ve zorbalığın sık göröldüğu ortaya koyulmaktadır. Ayrıca fiziksel saldırganlık kurbanlarının da zaman içerisinde şiddet içerikli olaylara karıştığı, raporun önemli verileri arasında yer almaktadır.

Aynı raporda, saldırganlık eğiliminin altında biyolojik ve çeşitli bireysel faktörler olduğundan bahsedilmektedir. Bu faktörler çoğunlukla aile, toplum, kültür ve diğer dışsal etmenlerle etkileşimleri sonucu şiddete dönüşmektedir. Dolayısıyla bu biyolojik ve bireysel faktörlerin sebeplerini kavrayabilmek, saldırganlığın şiddete veya eyleme dönüşmeden önlenbilmesine katkı sağlayacaktır.

Bu veriler ışığında, çağdaş psikanalistlerin şiddet üzerine görüşlerini incelediğimizde, ilk olarak Bergeret'nin (1984) "Temel Şiddet" (La Violence Fondamentale) adlı eserinde şiddeti, doğuştan gelen "narsistik bir yaşam içgüdü" olarak tarif ettiği görülmektedir. Aynı metinde, kendini öteki karşısında var edebilmek, gelişebilmek, arzu ve gereksinimleri doyurabilmek için şiddetin yarattığı gerilimin gerekliliğinden bahsetmektedir (Akt. Zabcı, 2018).

Zabcı (2018) "Seansta Şiddet" adlı makalesinde, tüm keskin bireyselleşme dönemeçlerinde (iki yaş dönemi ve ergenlik) şiddetin arttığını öne sürmektedir. Bu şiddet artışının sebebini, ötekiyle çatışmadan özerkleşmiş bir kimlik duygusunun ortaya çıkamayacağı görüşüyle açıklamaktadır. Zabcı'ya göre, ötekine şiddet olmadan ruhsal bir doğuş olası değildir ve öznel bir kimlik gelişimi çabası tüm yaşam boyunca sürdüğünden, şiddetin varlığı da her daim olacaktır.

Şiddetin gelişimsel görünümünün yanı sıra, patolojik bir hal aldığına nasıl sonuçlar doğurduğunu Halifeoğlu (2021) "Aile İçi Şiddet" adlı makalesinde ortaya koymaktadır. Halifeoğlu'na göre şiddet, dürtüdeki fazlalık olarak tanımlanmaktadır. Şiddetin, cinsel dürtünün fazlalığına bağlı olarak istismar, taciz, tecavüz biçiminde ortaya çıkacağını öne sürmektedir. Ölüm dürtüsünün fazlalığında ise ötekine, bazen de kişinin kendisine zarar verici biçimde yönelmiş aşırı duygu ve davranışlar olarak görülebileceğinden bahsetmektedir. Aile içi şiddet uygulayan grubun büyük bölümü, anne ve babaları arasındaki şiddete tanık olan kişilerden oluşmaktadır. Çocuklukta şiddete maruz kalan bireylerin de yetişkinlikte ciddi davranış bozuklukları sergilediği görülmektedir (Vahip, 2002. Akt. Özmen, 2004).

Şiddetle epey yakın ilişkisi olan saldırganlığın kökenlerini kavramak ve bu kadar yaşamsal bir dürtünün patolojik bir hale nasıl geldiğini tespit etmek, literatüre önleyici çalışmalar yapabilmek adına alanyazına değerli katkılar sunacaktır. Bu konuda yapılmış araştırmaları incelediğimizde, saldırganlığın başta çocukluk olmak üzere, ergenlik ve yetişkinlik çağında da karşılaşılan, çok çeşitli psikopatolojilerin temelini oluşturan bir kavram olduğuyla karşılaşırız. Saldırganlık, erken yaşlarda öğrenilerek kazanılan, fiziksel olduğu kadar ilişkisel boyutta da yaygın olarak görülen bir davranış sorunudur (Gürün, 1991; Uysal ve Dinçer, 2013; İkiz ve Samur, 2016). Birçok psikiyatrik tanının bir belirtisi olan saldırganlık, çocuk kliniğinde psikiyatrik konsültasyon nedenlerinin başında gelmektedir (Harnett, 1992; akt. Ercan vd., 2016). Son yıllarda hem ülkemizde hem de dünyada, eylemsel dışa vurumun baskın olduğu

davranış sorunları, kendi kendine zarar verme gibi yeni psikopatolojik durumlar ortaya çıkmaktadır.

Saldırganlık en basit anlamıyla, birini incitmeyi ya da zarar vermeyi içeren tutum ve davranışlar bütünü olarak tanımlanmaktadır (Buss ve Perry, 1992; akt. Başeğmez ve Özerk, 2021).

Saldırganlık, tüm insanların sergilediği haset, kıskançlık, rekabet, intikam, nefret, başkalarına zarar vermek, kendine yönelen şiddet ve öz kıyım gibi birçok patolojik durumun da güdüleyicisidir (Tura, 2019).

Başka bir kaynağa göre saldırganlık başkalarına, hayvanlara ve nesnelere kazara ya da niyetli olarak, fiziksel zarar vermeyi içeren davranışlardır (Köknel, 1986). İnsan saldırganlığının nedenlerini açıklayan en eski görüş, Freud'un (1905) saldırganlığın biyolojik kökenlerini açıkladığı ve saldırganlığın insanların doğuştan sahip olduğu bir dürtü olduğuna yönelik yaptığı çalışmalarına dayanmaktadır (Köknel, 1995, akt. Arslan vd., 2010). Saldırgan davranışların kökenini oluşturan agresif dürtünün işleyişinden Freud (1905) ilk kez "Cinsellik Üzerine Üç Deneme" adlı eserinde bahsetmiştir. Freud, saldırganlığı cinselliğin bileşimine giren dürtülerden birisi olarak nitelendirmektedir. Sadizmi ise cinsel dürtünün saldırgan bir bileşeni olarak ele almaktadır.

Bu önermesinin ardından Freud (1915) "Dürtüler ve Yazgıları" adlı eserinde, saldırganlığın cinsel dürtüden bağımsız oluşuna dair görüşlerini ilk kez dile getirmektedir. Freud'a göre benlik veya kendini koruma dürtüleri, saldırganlığın kaynağıdır. Nefretin kökenleri, sevgiden daha önceye dayanmaktadır. Yaşamın ilk günlerinden itibaren benlik, kendisi için hoş olmayan bir duyguya kaynaklık eden tüm nesnelere nefret ve iğrenmeyle karşılır.

Freud (1920) *Haz İlkesinin Ötesinde* adlı eserinde ise saldırganlık kuramına son biçimini vermiş ve ikili dürtü kuramını öne sürerek, ölümü yaşam dürtülerinden ayırıp, kendi başına bir dürtü olarak ele almıştır. İlk dürtü türünü cinsel dürtüler (Eros) olarak tanımlamış ve yaşamla bağ kurabilmek adına gerekliliğinden ve işleyişinden bahsetmiştir. Freud bununla birlikte, temel prensibi sürekli bir araya getirmek olan Eros'un karşısına, yaşamı yeniden inorganik, başka bir deyişle nötr hale getirmeyi amaçlayan ölüm dürtülerini, yani Tanatos'u koymuştur. İki dürtünün karşıtlığında ise sevgi ve nefretin ortaya çıktığını belirtmektedir.

Freud'un saldırganlığın kökenlerini inceleyen dürtü kuramına, literatür bölümünde detaylıca incelemek üzere kısaca değindikten sonra, yaşamın en başından

beri var olan saldırgan dürtülerin gelişimsel olarak nasıl ortaya çıktığından bahsetmek, çocuklardaki saldırgan eğilimleri kavramak adına değerli bir bakış açısı sunacaktır.

Yeniden Freud'un (1905) "Cinsellik üzerine Üç Deneme" adlı eserine dönersek, metnin "Çocuk Cinselliği" bölümünde, cinsel oluşumun gelişme evrelerinden bahsedilmiştir. Oral dönem olarak tanımlanan evrede, insanın ilk saldırgan girişimi olan "ısıрма" davranışı ortaya çıkmaktadır. Freud, bebeğin annesinin memesine yönelttiği bu ısırma girişimini "yamyamlık" olarak tanımlar. İkinci evre olan anal-sadistik evredeki en önemli gelişimsel mesele ise etkinlik (aktiflik) ve edilgenlik (pasiflik) arasındaki karşıtlığı işleyebilmektedir. Bu dönemde dürtünün anüs üzerinde yoğunlaşması sonucunda çocuk, kas hareketlerinin tutma-bırakma arasındaki gidip gelişleriyle tanışır. Bu iki karşıt eylem arasındaki dalgalanma, çifte değerli (ambivalan) tutumların da ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Anüs aracılığıyla dışkılama eylemi, çocuğun ruhsallığında sadistik bir eylem olarak da algılanır. Kakayı tutmak ve bırakmak simgesel anlamda, saldırgan dürtüleri tutma ve bırakma girişimi olarak yorumlanabilir. Bu dönemde annenin tutumu çocuğun saldırganlığını, tıpkı kakanın tutma ve bırakma arasındaki dalgalanması gibi, içe veya dışa yansıtma arasındaki akıbetini belirler.

Klein (1927) "Normal Çocuklarda Suç Eğilimleri" adlı metninde, Freud'un görüşlerinden yola çıkarak, bilinçdışı varlığını sürdüren, içinde ilkel insanlarda gözlemlenen yamyamlık (kanibalizm) ve öldürmenin de yer aldığı birtakım saldırgan düşünce ve eğilimlerden bahsetmektedir. Bu düşünce ve eğilimlerin en önemli temsilleri; bebeğin ilk nesnesi olan anne memesini ısırması ya da anal-sadistik evrede ortaya çıkan zulmetme, hükmetme, emretme ve sahip olma gibi saldırgan tepkiler olarak kabul edilebilir. Tüm bu gelişimsel süreçlerin sonucunda Klein, suç eğiliminin her çocukta var olduğunu açık bir şekilde ifade etmektedir.

Klein'in görüşlerine benzer biçimde, Winnicott da saldırganlığı ve yıkıcılığı, duygusal gelişimin temellerini oluşturan kavramlar olarak tanımlamaktadır. Winnicott (1939) "Saldırganlık" adlı metninde, bebeğin yaşamın ilk aylarındaki saldırgan eylemlerinin tamamen rastlantısal olduğunu ileri sürer ve bu evredeki davranışları "birincil saldırganlık" olarak tanımlar. Birincil saldırganlık, bebeğin doğuştan itibaren hiçbir kasıt içermeyen, rastgele saldırgan girişimlerini (meme ucunu ısırma gibi) temsil etmektedir. Bebeğin niyet içermeyen bu girişimlerinin hedefi, ilk nesneyi (memeyi) keşfetmektedir. Winnicott (1950) "Saldırganlık ve Duygusal Gelişimle İlişkisi" adlı metninde bu görüşlerini genişleterek saldırgan içerikli birincil dürtüleri,

yıkıcılık kavramıyla birlikte ele alır. Doğuştan beri var olan bu dürtülerin gerçek bir yıkıcılığa dönüşüp dönüşmemesi, annenin bu eylemi nasıl ele aldığıyla ilişkilidir. Winnicott, bebeğin bu saldırgan girişimlerinin nesne arayışının göstergesi olduğunu ifade eder. Bebeğin ihtiyacı kendi saldırgan eylemlerinin nesne tarafından sınırlandırılmasıdır.

Winnicott (1969) “Nesnenin Kullanımı” adlı metninde ise bebeğin saldırgan girişimlerinin, hayatta kalabilen bir anne aracılığıyla dönüştürülebileceğini söyler. Annenin bu saldırganlığa dayanabilme kapasitesi (terk etmeden, yıkılmadan veya misilleme yapmadan), çocuğun sağlam bir nesneyi içselleştirerek sakinleşmesine ve dürtülerini düzenlemesine yardımcı olacaktır. Winnicott (1969) nesnenin kullanım aşamasına, ancak saldırganlıktan ve yıkıcılıktan geçerek ulaşılabilceği fikrini öne sürmektedir.

Bu veriler ışığında, şiddet ve saldırganlık üzerindeki en etkili faktörlerden biri olan anne ve baba tutumlarının, çocuk üzerindeki etkilerini kavramak büyük önem taşımaktadır. Çocuğa karşı şiddeti önleme ve bu konuda farkındalık kazandırmaya yönelik olarak UNICEF (2014) tarafından hazırlanmış “Açık Görüş Alanında Gizlenen” adlı rapor, anne ve baba tutumlarının da şiddet ve saldırganlık üzerindeki etkilerine dair değerli görüşler sunmaktadır. Bu raporda, şiddetin kuşaklararası aktarımının yarattığı etkilerin önemi belirtilirken, şiddete maruz kalan çocukların başkalarına karşı şiddet gösterme eğilimlerinin yüksek olabileceği ortaya konulmaktadır. Ailelerden hükümetlere kadar bir bütün olarak toplumun çocuklara yönelik şiddeti önleyebilmesi ve azaltabilmesi için önerdiği stratejilerin merkezinde, anne ve baba tutumlarının değiştirilmesi ve desteklenmesi yer almaktadır.

Fransız psikanalist Jeammet (2021) “Bebeklikten Ergenliğe: Yıkıcılığın Yolları” adlı makalesinde, güncel toplumsal gelişmelerin çocuk ve ergenlerde olduğu kadar, yetişkinlerin de ruhsal yaşantısı üzerindeki etkilerine dikkat çekmektedir. Jeammet, toplumun içinden geçtiği değişimin bir tarafıyla doyum sağlarken bir taraftan da güvensizlik ve şüphe gibi duyguları tetiklediğini öne sürer ve bu duygular eşliğinde çocuk yetiştirme zorluklarına değinir. Bu duygular arasındaki gidiş gelişler, en temel de sınır koymakla ilgili zorlukları beraberinde getirir. Kendi hallerine bırakılan çocuklar tümgüçlülük deneyimini yaşarken, en ufak bir engellenme veya yoksunluk karşısında taşkın narsistik öfke atakları geçirebilirler. Bu da bir dizi patolojik problemi beraberinde getirme riski taşır.

Jeammet'nin bu görüşlerini destekleyen, davranım bozuklukları yaşayan çocukların Rorschach yanıtlarını inceleyen bir araştırmada ise anne ve babaların çocuğun karşısında mağdur pozisyonuna geçip, çocuklarını da saldırgan olarak konumlandırmaları sonucunda, nesil farkının ortadan kalktığı bulgusu ortaya konmaktadır. Nesil farkının ortadan kalması, çocuğu onu koruyacak ve kapsayacak bir dayanaktan yoksun bırakır. Böyle bir deneyimin içinden geçen çocuk, ötekini yıkma kaygısıyla baş başa kalır ve saldırgan dürtüsünü ketleme yolunda eğilim gösterebilir. Buna bağlı olarak, yıkıcılığın çocuğun kendine döndüğü patolojiler ortaya çıkabilir (Gülenay, 2019). Araştırma bulgusu Winnicott'un (1950) "Saldırganlık ve Duygusal Gelişim Arasındaki İlişkiler" metninde öne sürdüğü, "Çocuğun düşlemsel saldırgan girişimleri, annesi tarafından sergilenen misilleme veya çökme tepkileri sonucunda, gerçek bir yıkıcılığa dönüşür" görüşüyle benzerlik göstermektedir. Böyle bir deneyimin sonucunda ise çocuk, yaratıcı kapasitesi ve bireyselleşme girişimi ketlenerek, şizoid bir geri çekilme yaşama riskiyle karşı karşıya kalır.

Winnicott (1969) çocuğun saldırganlığını çerçeveleyen (sınırlandıran veya kapsayan) bir yaklaşımın önemli olduğundan bahseder. Anne ve babaların, gelişimsel olarak sergilenen saldırganlık karşısında koruyucu sınırlar getirebilmelerinin ve hayatta kalabilmelerinin önemli olduğunu ifade eder.

Winnicott (1953) "Geçiş Nesnelere ve Geçiş Olguları" metninde, "Yeterince İyi Anne" kavramını öne sürer. Yeterince iyi anne, bebeğin gelişim aşamalarında onun fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarını bir bütün olarak ele alan ve bebeğin değişen ihtiyacına göre esneklik gösterip ona uyum sağlayabilen bir annedir. Bununla birlikte anne baba, çocuk ilişkisinde "tutma" kavramının öneminden bahseder. Winnicott'a göre (1960), "tutma" (holding) çocuğun fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarının bir bütün olarak ele alındığı yaklaşıma denir. Tutma, yaşamın ilk günlerinde annenin kendi ruhsallığını bebeğine sunması olarak tanımlanan "Birincil annelik uğraşı" deneyiminin içinden geçerek mümkün olabilir. Bu süreçte annenin sergilediği özveri, etkin bir tutma ortamının yaratılabilmesindeki en önemli faktördür (Winnicott, 1956). Dolayısıyla, çocuğun saldırgan girişimleri, annenin tutma kapasitesi aracılığıyla çerçeveselendirilerek veya kapsanarak dönüştürülebilir. Winnicott'un "tutma (holding)" kavramı ile Bion'un "kapsayıcı işlevler" kuramı, literatürde eş anlamlı olarak kullanılan kavramlardır (Ogden, 2004).

Bion'a (1962) göre ise dış uyaranların (açlık, uykusuzluk vb.) yarattığı rahatsızlık (beta öğeler) sonucunda yoğun bir dengesizlik yaşayan bebek, annesinin

onunla kurduğu özdeşim aracılığıyla (alfa ögeler) kapsandığını hisseder. Böylelikle, kendisine kötü hissettirenin anne aracılığıyla iyiye dönüştürüldüğünü deneyimler. Annenin düşlemlerini bebeğin hizmetine vererek onu sakinleştirebilmesi ve bu olumsuz deneyimleri dönüştürerek tahammül edilebilir kılması, “kapsayıcı işlev” olarak tanımlanmaktadır.

1.2 Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Tüm bu kuramsal veriler ışığında araştırmanın kuramsal çatısı şu önermeye dayanmaktadır: Anne ve babalar yeterince iyi bir tutum benimseyip, kapsayıcı sınırlar aracılığıyla da saldırgan eylemleri çerçevlendirdiklerinde, çocuklarının birey olma girişimlerini cesaretlendirmiş olacaklardır. Bu vesileyle çocuklar saldırgan dürtülerini yücelterek yaratıcılığa dönüştürebilme fırsatı yakalayacaklardır. Diğer bir taraftan anne ve babalar, çocuklarının saldırgan girişimlerini misilleme yaparak, çökerek veya kayıp endişesi yaşatarak baskıladıklarında, çocukların düşlemsel saldırganlığı gerçek/eylemsel bir şiddetle ifade bulacak veya tamamen ketlenerek edilgenlik veya psikosomatik belirtilerle sonuçlanacaktır.

Böylelikle kuramsal altyapıdan yola çıkarak şu araştırma soruları ortaya çıkmaktadır:

1. Çocukların saldırgan davranışları karşısında anne babalar hangi tutumları sergilemektedir?
2. Bu tutumları belirlemek neden önemlidir?
3. Bu tutumlar nasıl ölçülebilir?

Alanda anne ve baba tutumlarıyla ilgili yapılan çeşitli araştırmaları incelediğimizde, dengeli ve demokratik tutumların, çocuklarda olumlu kişilik ve davranış özelliklerinin gelişmesine katkı sağladığı, otoriter tutumların ise çocuğun kişilik gelişimini olumsuz yönde etkileyerek fiziksel saldırganlığı tetiklediğine dair görüşlere rastlarız. (Erdoğan, 2009; İkiz ve Samur, 2016). Kulaksızoğlu'na (2000) göre aile içinde otoriter tutum eşliğinde cezaya maruz kalan çocukların “*güçlü olan ezen taraftır*” düşüncesini içselleştirerek, dış dünyada var olabilmek için benzer ezici davranışlarla özdeşim kurdukları görülmektedir. Başka bir araştırma ise saldırganlık ve şiddetin nesillerarası aktarımı olan bir davranış kalıbı olduğu görüşünü öne sürmektedir (Sezer vd., 2013). Anne ve baba, kişilerarası etkileşimlerinde birbirleriyle öfkeli tepkiler ve saldırgan davranışlar yoluyla iletişim kuruyorsa ve çocuklar problem çözümünün ancak bu yolla mümkün olduğunu gözlemliyorsa, saldırganlığı sorun

çözücü bir davranış olarak model alırlar (Kağıtçıbaşı, 1999; Akt. Özmen, 2004). Basit yaramazlık olarak tanımlanan, duruma bağlı ve geçici saldırgan davranma (kardeş kıskançlığı, önemli yaşam değişimleri vb.) eğilimlerinin dışında asıl ele alınması gereken, çocuk tarafından içselleşmiş ve kişiliğinin parçası haline gelmiş saldırgan davranışlardır. Bu davranışların küçük yaşlarda belirlenerek erken müdahalelerin planlanması epey önemlidir (Şahin, 2004).

Araştırmanın ikinci sorusunun cevabını belirtilen görüşler doğrultusunda değerlendirdiğimizde, öncelikle, anne ve baba tutumlarının, çocuk saldırganlığıyla olan ilişkisinin ölçülmesinin büyük önem taşıdığına altını bir kez daha çizmek gerekir. Bu ilişkileri değerlendirirken başvurulan en önemli kaynak ise ilgili kavramlar üzerine geliştirilmiş ölçeklerdir. Ölçekler, ölçülmek istenen konuya ait niteliklerin sınıflandırılması, sıralanması ya da niceliksel özelliklerinin tespit edilmesi için gerekli kural ve sınırlılıklara ait bir çerçeve sunan ölçme araçlarıdır (Terlemez, 2013; Karakoç ve Dönmez, 2014). Dolayısıyla bir çalışmanın bilimsel bir nitelik kazanabilmesi, duyarlı ölçme enstrümanlarının kullanımına bağlıdır (Tavşancıl, 2002). Literatürde bu konu üzerine yapılmış araştırmalar, çoğunlukla birkaç farklı ölçeğin veya projektif yöntemin bir araya getirilmesi aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bazı anne baba tutum ölçeklerinin saldırgan davranışları ölçen alt faktörleri olmasına karşın, tamamen bu konuya odaklanan bir ölçek bulunmamaktadır. Bu da konunun ayrıntılı olarak incelenmesini sınırlandırmaktadır. Dolayısıyla psikanalitik literatürün özünü oluşturan dürtü kuramının, ruhsal açıdan ele aldığı saldırganlık kavramının, anne ve baba tutumlarıyla ilişkisini değerlendiren bir ölçeğin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır.

1.2.1 Araştırmanın Amacı

Araştırmanın son sorusu olan bu tutumların nasıl ölçüleceğinin yanıtı, aynı zamanda araştırmanın amacını da oluşturmaktadır. Araştırmanın amacı, çocukların saldırgan davranışları karşısında anne babaların sergiledikleri tutumları tespit etmeye yönelik ve psikanalitik kurama göre şekillendirilmiş, geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmektir. Yukarıda belirtilen kuramsal bilgiler ve klinik gözlemler doğrultusunda belirlenen faktör yapıları, 4-14 yaş aralığında çocuğu olan anne ve babalardan oluşan bir örneklem üzerinde test edilecektir.

1.2.2 Araştırmanın Önemi

Psikanalitik kuram çatısı altında yapılandırılmış, “Çocuk Saldırganlığına Yönelik Anne Baba Tutum Ölçeği” isimli ölçek çalışmasının önemi sırayla:

1. Çocuk, genç ve yetişkinlerle, saldırganlık ve şiddet üzerine yapılabilecek çeşitli araştırmalar için değerli bir ölçme kaynağı olmasıdır.
2. Literatüre, daha önce benzeri yapılmamış, tamamen tek bir kavramı (saldırganlık) merkeze alan ve ona yönelik tutumları değerlendiren bir ölçme enstrümanı sunmasıdır.
3. Saldırganlığın farklı yoğunluk ve biçimlerdeki görünümüne karşı sergilenen anne ve baba yaklaşımlarını, spesifik olarak ölçme özelliğiyle, araştırmacılar için derinlikli bir değerlendirme alanı açmasıdır.
4. Ölçekte yer alan “kapsayıcı tutum” isimli faktör, saldırganlığı dönüştürecek anne ve baba yaklaşımının geçerliğini ölçmektedir. Bu olumlu faktör anne ve babalara, nasıl bir tutum benimsemelerinin faydalı olacağı konusunda bilimsel dayanağı olan çözümler sunmayı amaçlamaktadır.

1.3 Çalışma Planı

Çalışma toplam beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm olan giriş kısmında problem tanımı, araştırmanın amacı, önemi, kapsamı ve yönteminden bahsedilmektedir.

İkinci bölüm olan literatür, iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda çocuk saldırganlığı üzerine kuramsal bilgiler aktarılacak, ikinci kısımda ise saldırganlıkla ilişkili anne ve baba tutumlarına dair kuramsal bilgilere değinilecektir.

Üçüncü bölüm olan yöntem kısmında, çocukların saldırgan tepkileri karşısında anne ve babaların tutumlarını belirlemek amacıyla geliştirilen ölçeğin hazırlanma ve test edilme aşamaları anlatılacaktır. Bu kısımda madde hazırlama, maddelerin uzman görüşüne sunulması gibi aşamaların yanı sıra, geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının tanımları ve nasıl planlandığı üzerine bilgiler aktarılacaktır.

Dördüncü bölüm olan bulgular kısmında, ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik analizlerine dair sonuçlar paylaşılacaktır.

Beşinci ve son bölüm olan tartışma, sonuç ve öneriler kısmında ise araştırma bulguları alanyazındaki kuramsal bilgiler ışığında tartışılacak ve ileri çalışmalar için yapılabilecek çalışmalara dair öneriler yazılacaktır.

2 LİTERATÜR

Literatür bölümü iki ana kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda saldırganlık kavramı en başta etimolojik ve kuramsal olmak üzere farklı boyutlardan incelenecektir. İkinci kısımda ise saldırganlık karşısında anne ve babaların sergiledikleri tutumlarla ilişkili kuramsal bilgilere yer verilecektir.

2.1 Saldırganlık

2.1.1 Vahşi Şeyler Ülkesinde

Maurice Sendak'ın (1963) "Vahşi Şeyler Ülkesinde" isimli resimli çocuk kitabında işlenen tema, Winnicott'un 1950-71 yılları arasında ortaya koyduğu annesel bakım ve çocuk saldırganlığı arasındaki ilişkileri inceleyen eserlerinin kuramsal önermeleriyle benzerlik göstermektedir. Vahşi Şeyler Ülkesinde kitabının konusu, saldırgan davranışları sonucunda annesi tarafından akşam yemeği yemeden odasına gönderilme cezası verilen bir çocuğun, hayal gücünü kullanarak bu gerilimli durumu anlamlandırma ve onun üzerinde egemenlik kurma çabasıdır. Özetle hikayenin başkahramanı Max, bir gün evin içinde kurt kostümü giyerek, çeşitli yaramazlıklar yapar. Bunun sonucunda annesi "Vahşi şey" diye bağırarak onu azarlar. Max de annesine "Seni hapur hupur yiyeceğim" diyerek karşılık verir. Sonunda annesi onu akşam yemeği yemeden yatağına gönderir ve Max de kızgınlıkla odasına gider. O gece odası kocaman bir ormana dönüşür. Burada bir keşif yürüyüşüne çıkan Max, ormanın derinliklerine doğru ilerledikçe okyanus kıyısına varır. Üzerinde adının yazdığı, tamamen kendisine ait bir tekneyle okyanusta bir yolculuğa çıkar. Günler, haftalar hatta yıllar süren bir yolculuktan sonra vahşi şeylerin yaşadığı bir ülkeye varır. Burada sivri dişli, keskin pençeli, iri gözleri olan, yüksek sesle kükreyen korkutucu ve kocaman canavarlarla karşılaşır. Max onları büyülü güçleriyle etkisi altına alır ve ehlileştirir. Max'in vahşiliği karşısında saygıyla boyun eğen canavarlar, Max'in de yönlendirmesiyle ay ışığı eşliğinde dans ederek eğlenirler. Bir anda onlara "Durun" diye bağırarak Max, hepsini akşam yemeği yemeden uykuya gönderir. Tüm vahşi şeylerin kralı olsa bile, Max'in içine bir anda yalnızlık hissi düşer ve onu çok seven birinin yanında olmaya ihtiyaç duyar. Tam bu sırada dünyanın tamamen öbür ucundan burnuna yiyecek güzel şeylerin kokusu gelir. Böylelikle vahşi canavarların ülkesinin kralı olmaktan vazgeçmeye karar verir. Yeniden teknesine binip geri dönmeye karar

verdiğinde, vahşi şeyler gitmesini istemezler ve peşinden koşarken “Lütfen gitme! Seni çok seviyoruz ve hapur hupur yemek istiyoruz” diye seslenirler. Max onlara veda eder ve el sallayarak teknesiyle yıllar sürecek eve dönüş yoluna çıkar. Yıllar sonra evine ve kendi biricik odasına geri döndüğünde masanın üzerinde akşam yemeği onu bekliyordur. Hem de sıcacık bir halde...

Bu hikayede öfkeli davranışları sebebiyle annesi tarafından uyarı alan bir çocuğun düşünde veya düşleminde saldırganlığını dönüştürme çabasına eşlik ederiz. Hayal gücü ve yaratıcılığının da desteğiyle, saldırgan dürtülerini dünyanın öbür ucundaki vahşi canavarlara yansıtan küçük bir çocuğun, ona bakım veren annesinin sevgisini ve ilgisini korumak için bu dürtüleri üzerinde hakimiyet kazanma çabasına şahit oluruz. Diğer bir taraftan Max’ın yaramazlıkları karşısında annesinin sergilediği cezalandırıcı ve onu yalnız bırakan tutumunun, Max’ın öfkesini daha da perçinlediğini görürüz. Psikanalist Gottlieb’in (2009) “The Psychologist” dergisinde yayımlanan, “Vahşi Şeyler Ülkesinde” kitabı hakkında yazdığı “Eye on Fiction” adlı incelemesinde, öfke patlamaları ve ilişkili sorunlar yaşayan çocukların bu davranışlarıyla, depresif, duygusal olarak uygun olmayan, çocuğunun endişelerini ve bakış açısını anlamakta güçlük çeken anne tutumları arasında ilişki olduğunu öne sürmektedir. Gottlieb’in bu önermesi, akla Winnicott’un kuramsal görüşlerini getirmektedir. Winnicott (1969) “Nesnenin Kullanılması” adlı metninde, nesnenin kendisine yönelen saldırgan girişimleri karşısında yıkılmadan, çökmeden ve misilleme yapmadan hayatta kalabilmesinin, çocuğun da nesneyi etkin bir şekilde kullanarak sınırları test etmesine ve bireyselleşme yönünde adımlar atabilmesine olan katkısını açıklar. Aynı zamanda, nesnenin yani annenin tutumunun, çocuğun rastgele saldırgan girişimlerinin anlam kazanması üzerinde etkili olduğu görüşünü öne sürer. Bu bağlamda hikayeye yeniden geri döndüğümüzde Max’ın annesine “Seni yiyeceğim” demesinin, “birincil saldırganlık” kavramıyla açıklanan, içinde yıkıcılığın da yer aldığı ilkel bir sevgi ifade biçimi olduğunu söyleyebiliriz (Tokgöz, 2021). Winnicott (1939) bebeklerin esas olarak, hüsrana uğradıklarında değil de heyecanlandıklarında memeyi ısırıklarını ifade etmektedir. Bu içinde iştah barındıran ısırıklar, nesneden haz alma ve nesnenin sınırlarını tanımak için bir hayli değerli girişimlerdir. Nitekim Max’ın akşam yemeğinden mahrum kalması, öfkesinin de annesine yönelen “seni yiyeceğim” söylemine dönüşmesi epey anlamlıdır. Max düşleminde, anneyi yiyerek engellendiği doyuma yeniden kavuşmayı arzulamaktadır. Bir yandan da bu “yeme” arzusu,

kökenleri oral ihtiyaçlara dayanan, temel saldırganlık eğilimine de gönderme yapmaktadır.

Tokgöz (2021) “Çocukluğun Vahşi Şeyleri: Anneyi Yok Etmek ve Yeniden Bulmak” adlı makalesinde, Max’in annesinin ona ceza ve mola vererek odasına göndermiş de olsa hikayenin sonunda ona sıcak yemek getirerek, hem Max’in yıkımı karşısında misilleme yapmadığını hem de bu sürecin sonunda hayatta kaldığından bahsetmektedir. Tokgöz’ün bu yorumu, Winnicott’un (1969) çocuğun saldırganlığı karşısında olumsuz tutumlara başvurmadan (küsmek, ceza vermek, yalnız bırakmak gibi) hayatta kalabilen nesnenin, çocuğa da nesnenin onun denetimi dışında olduğunu kavramasına katkı sağlarken, nesnenin kullanımına da alan açabileceği görüşüyle örtüştüğü görülmektedir. Yeterince iyi bir anne ve çocuğu destekleyen bir çevre sayesinde saldırganlık, sevgi ile bütünleşme şansı yakalayabilir. Tam tersine, saldırganlığın doğal yollarla ortaya çıkması ketlendiğinde ve koşullar elverişli olmadığında, çocuklar yıkıcı davranışlar ya da itaat etmeye yönelik eğilimler sergileyebilirler (Abram, 2008. Akt. Tokgöz 2021).

Saldırganlık konusuna bir hikaye aracılığıyla giriş yaptıktan sonra, kavramın etimolojik kökenleri, kuramsal temelleri ve anne baba tutumlarıyla olan ilişkisi üzerine araştırmacıların görüşlerini incelemek anlamlı olacaktır.

2.1.2 Saldırganlık, Yıkıcılık ve Şiddet Kavramlarına Bakış

2.1.2.1 Saldırganlığın Tanımı

Aslen Fransızca bir kelime olan agresyon (agression), saldırı veya saldırganlık anlamına gelmektedir. Aynı zamanda, Latince de aynı anlama gelen “agressio” sözcüğünden alıntılanmıştır. Latince üstüne yürümek anlamına gelen aggredi, aggress-fiilinden “+tion” ekinin sona eklenmesiyle, yine Latince bir fiil olan yürümek veya adım atmak anlamına gelen gradi, gress- fiilinden “ad+” ön ekini alarak türetilmiştir (Etimoloji Türkçe).

Türk Dil Kurumu ise saldırganlık kelimesini, saldırgan olma durumu ve saldırgan bir biçimde davranmak olarak tanımlamaktadır. Ruh bilimsel açıdan ise bireyin kendi düşünce ve davranışlarını dıştaki direnmelere karşı, zorla karşısındakine benimsetme çabası olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu).

2.1.2.2 Yıkıcılığın Tanımı

Türk Dil Kurumu'na göre yıkıcılık kelimesi ise yıkıcı olma durumu olarak tanımlanmaktadır. Kelimenin kökenlerine indiğimizde ise yıkmak fiili, kurulu bir şeyi parçalayarak dağıtmak, bozmak, tahrip etmek anlamına gelmektedir. Yan anlamları ise bir yana eğmek, yük bindirmek, bir suçu veya işi birine yüklemek, yıkımına yol açmak veya mahvına sebep olmak olarak tanımlanmaktadır. Kelimenin diğer köklerinden biri olan yıkıcı sözcüğü ise isim anlamı olarak yıkmacı, sıfat olarak ise bir şeyin zarar görmesine, bozulmasına, yok olmasına, ortadan kalkmasına yol açan ve tahripkar olarak tanımlanmaktadır (TDK).

Yıkıcılığın diğer kelime anlamlarından biri olan vandalizm kelimesinin Fransızca karşılığı, vandalisme olmakla birlikte, amaçsız, tahripkarlık ve yıkıcılık sözcüklerinden alıntılanmaktadır. Bu Fransızca sözcüğün kökenleri ise Vandal (455 yılında Roma kentini kuşatma altına alan Cermen Kavmi) özel adından “+ism” ekinin sona alarak türetilmiştir (Etimoloji Türkçe).

2.1.3 Saldırganlık, Yıkıcılık ve Şiddet ilişkisi

Bateman ve Fonagy (2006) “Ağır Kişilik Bozukluklarını Anlamada Zihinselleştirme Modelinin Kullanımı” adlı metinde, kişilerarası ilişkilerde şiddet eylemlerini açıklamaya çalışır. Bu metinde benliğe karşı sergilenen yıkıcı girişimlerin, sınır patolojilerde aşağılanmaya karşı gelişen hassasiyetle ilgisinden bahseder. Pasiflik rolünü kabul edememek, öteki karşısında aşağılanmış ve tehdit altında hissetmekle sonuçlanır. Bazen ötekinin bir bakışı bile bu hisleri tetiklediğinde şiddet eğilimi de artar. Dürtüsellikle ortaya koyulan tepkiler, aslında öznenin kendiliğinin yabancı bir parçasına karşı sergilediği saldırganlıktır. Bir anlamda kendi içindeki değersiz hissettiği, kayba hassasiyeti olan kırılma bir parçaya olan saldırıdır.

Jeammet (2006) “Bebeklikten Ergenliğe: Yıkıcılığın Yolları” adlı makalesinde ortaya koyduğu görüşlerinden yola çıkarak; yıkıcılığı ve yaratıcılığı, aynı doğrunun iki zıt kutbu olarak tanımlamaktadır. Jeammet, bu iki kavramın birlikte olan evriminin altını çizerek, toplumsal yaklaşımların ve bireysel eğilimlerin, kişinin doğrunun hangi ucuna yöneleceği üzerinde etkili olduğunu öne sürmektedir. Çocuğun yaşamın ilk evresinde, nesneye duyduğu yoğun ihtiyaç, onun varlığını bir anlamda nesneye bağımlı kıldığı için, çocuğun iç dünyasında bir gerilim yaratabilir. Jeammet'ye göre, bebeğin “kendi” olabilmesi için hem ötekilerden beslenmesi hem de ötekenden

farklılaşması gerekmektedir. Bu etkin ve edilgen konumlar arasındaki dalgalanma esnasında, çevrenin tutumu ve tutarlılığı epey önem kazanmaktadır. Çevrenin sunduğu uygun koşullar bebeğin de sağlam bir “narsistik kabuk” geliştirebilmesine katkı sağlarken, buradaki bozulmalar çocuğun güçsüz parçası ile karşılaşmasıyla sonuçlanabilir. Bu da bazı zorlukların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Nesneye bir anlamda bağımlı hisseden ve ondan beklediği karşılığı kesintili veya eksik içselleştiren bebek, haset duygusu beslemeye başlar. Buna bağlı olarak, bağımlı hissettiği çevre üzerinde bir denetim kurma ihtiyacı hisseder. Sonunda birtakım saldırgan yollar aracılığıyla dürtülerini dışa vurmaya başlar. Bu dışa vurumlar yakınma, karpis, karşı koyma biçiminde ya da öznenin kendi becerilerini sabote etmesi gibi yollarla ortaya koyulabilir. Bu saldırgan dışavurumların amacı, düzensiz çevreyi harekete geçirerek ihtiyaç duyulan ilgiyi kazanma girişimidir. Diğer bir taraftan narsistik tehdit altında hisseden bebek, yıkıcı tutumlar sergileyebilir. Jeammet’ye göre yıkıcılık, benliğin sınırlarını korumak amacıyla ve dürtüsel taşkınlık tehdidi karşısında saldırganlığı kullanır. Ona göre yıkıcılık, benliğin hizmetindedir. Sınırları tehdit altında olan benlik, saldırganlığa başvurur. Çocuğun bireyselleşmeye başlaması ve otonom becerilerinin gelişmesiyle, saldırganlık nefrete dönüşür.

Roussillon (2009) “Erken Travma ve Yıkıcılığın Alevlenmesi” adlı metninde, Freud’un “ölüm dürtüsü”, Winnicott’un “nesnenin kullanımı” ve Bion’un “bağlara saldırı” kavramlarından yola çıkarak, yıkıcılık ve şiddet arasındaki ilişkileri inceler. Öncelikle, yıkıcılığı potansiyel kalabilecek bir itki; şiddeti ise ruhsal veya sözel olarak sergilenebilecek bir eyleme vuruş biçimi olarak tanımlamaktadır. Roussillon, benliğin gelişimi ve yaratıcılığın ortaya çıkabilmesi için yıkıcılığa duyulan ihtiyaçtan bahsederken, yıkıcılık ve yaratıcılığın “iki temel dürtüsel malzemenin eşsiz bir harmanı” olduğu görüşünü de ortaya koymaktadır. Yıkıcılığın çok farklı şekillerde ortaya konmasını ise bireysel farklılıklara göre çok çeşitli ifade biçimlerinin varlığı üzerinden açıklamaktadır.

Freud’un ortaya koyduğu en temel kavramlardan biri olan “ölüm dürtüsü”nün, “yineleme zorlantısı” ile olan ilişkisinden yola çıkarak, söz öncesi dönemdeki travmatik yaşantıların, benliğin henüz sentez becerisinin gelişmemiş olmasına bağlı olarak, ruhsal dünyanın geri kalan kısmıyla bütünleşme güçlüğü yaşadığını öne sürmektedir. Benliğin henüz bütününden ayırık duran bu “bütünleşmemiş” parçası, “bütünleşmiş” parçaya saldırı girişimlerinde bulunur.

Ardından Winnicott'un (1969) "Nesnenin Kullanımı" adlı makalesinde öne sürdüğü görüşlerinden yola çıkarak, en temelde "yıkıcılık" ve "yıkım" arasındaki farkın altını çizer. Erken dönemde çevrenin tutumunun, yıkıcılığın gerçekleşmiş bir yıkıma başka bir deyişle şiddete dönüşmesi üzerinde etkili olduğunu ifade etmektedir. Bebeğin dürtü dışı vurumunun ilk ve "acımasız" formu, tamamen zarar verme niyetinden yoksundur. Nesne bu girişimlere misilleme yaparak karşılık verirse, bebeğin "istila edilme" endişeleri, bebeğin de ilk sevgi deneyimini "yıkıcı" olarak yaşamasıyla sonuçlanır.

Bion'un (1959) "Bağlara Saldırı" metninden yola çıkarak ise özne tarafından nesneye yönelik sergilenen saldırgan girişimlerin, aslında nesnenin yıkıcılık karşısında ne kadar hayatta kalabileceğini sınamak için sergilendiğini öne sürer.

Son olarak da nesnenin hayatta kalma konusundaki her başarısızlığının, öznenin şiddetini ve yıkıcılığını da alevlendirdiğinden bahseder. Diğer taraftan hayatta kalan nesne karşısında yıkıcı devinimler dönüşüme uğrayarak, öznenin yaratıcılığının gelişimine katkı sağlar.

2.1.4 Freud'un Saldırganlık Üzerine Görüşleri

Freud (1905) saldırganlık kavramından ilk kez, "Cinsellik Üzerine Üç Deneme" adlı eserinde bahsetmiştir. Freud, saldırgan dürtüyü cinselliğin bileşimine giren dürtülerden birisi olarak kabul etmektedir. Sadizmi de bu bağlamda cinsel dürtünün, saldırgan bileşeni olarak ele almaktadır. Zamanla dürtü kuramını geliştirerek, saldırgan dürtülerin cinsel dürtülerden ayrı olduğunu öne sürmüş ve doğuştan beri var olan bu dürtülerin yaşamsal kökenin önemini de altını çizmiştir.

2.1.4.1 Cinsellik Üzerine Üç Deneme

Freud'un en önemli yapıtlarından biri olan ve üç temel bölümden oluşan "Cinsellik Üzerine Üç Deneme", cinselliğin sanıldığı gibi aksine yaşamın çok erken bir döneminden beri var olduğunu öne sürer ve en temelde çocuk cinselliğinin gelişimini konu edinir (Quinodoz, 2017). Bununla birlikte, çocukluktan erinliğe, cinselliğin birbirini takip eden aşamalardan geçerek gelişim gösterdiğini anlatmaktadır. Bununla birlikte cinselliğin hem gelişimsel hem de normal dışı görünümleri arasında bağlantılar kurar.

2.1.4.2 Kısmi Dürtüler

Freud (1905) ilk denemede yer alan “Cinsel Sapmalar” adlı bölümde dürtüyü, bedeninde sürekli olarak akan, kendine özgü enerjiye denk gelen bir uyarılım kavramının ruhsal temsilcisi olarak tanımlar. Yaşamın ilk anlarından itibaren var olan dürtü dinamik bir süreçtir; kaynağını bedensel uyarılımlardan alır. En temel amacı ise gerilimden kurtulmaktır. Ancak bir nesne sayesinde amacına ulaşabilir. Bu nesne, dış dünyadan bir insan veya bedenin bir parçası da olabilir. Freud, kısmi dürtülerin cinsel uyarım kaynağını “erojen bölge” olarak tanımlamaktadır (Quinodoz, 2017). Saldırgan dürtüyle ilişkili olan sadizm ve mazoşizm kavramlarını da cinsel dürtülerin bir parçası olarak tanımlar.

2.1.4.3 Cinsel Yapılanmanın Gelişim Evreleri

İkinci denemede yer alan “Çocuk Cinselliği” bölümünde, cinsel oluşumun gelişme evrelerinden bahseder. Bu evreler, dürtünün hangi erojen bölge üzerinde yoğunlaştığına göre tanımlanır. Bu evreler; oral, anal ve genital evrelerdir. Freud genital öncesi döneme “pre-genital” ismini vermiştir ve bu dönem; oral, anal-sadistik ve fallik evrelerden oluşmaktadır. Saldırganlığın ilk ve kökensel temellerinin atıldığı en önemli iki evre; oral ve anal-sadistik evredir. Oral dönem olarak tanımlanan evrede, erojen bölge ağızdır. Bebeğin ilk saldırgan girişimi olan “ısıрма” davranışının hedefinde “meme” vardır. Freud, bebeğin annesinin memesine yönelttiği bu ısırma girişimini “yamyamlık” olarak tanımlar. Dürtünün amacı nesneyi içeri almaktır. Bu eğilim de özdeşleşme (identification) kavramının temelini oluşturmaktadır.

İkinci evre olan anal-sadistik evredeki en önemli gelişimsel mesele ise etkinlik (aktiflik) ve edilgenlik (pasiflik) arasındaki karşıtlığı işleyebilmektir. Bu dönem dürtünün anüs üzerinde yoğunlaşması sonucunda çocuk, kas hareketlerinin tutma-bırakma arasındaki gidip gelişleriyle tanışır. Bu iki karşıt eylem arasındaki dalgalanma çiftedeğerli (ambivalan) tutumların da ortaya çıkmasıyla sonuçlanmaktadır. Anüs aracılığıyla dışkılama eylemi, çocuğun ruhsallığında sadistik bir eylem olarak da algılanır. Kakayı tutmak ve bırakmak simgesel anlamda, saldırgan dürtüleri tutma ve bırakma girişimi olarak yorumlanabilir. Bu dönemde annenin tutumu çocuğun saldırgan dürtüsünü, tıpkı kaka tutma veya bırakma gibi, içeride tutma veya dışarı yansıtmaya arasındaki akıbeti üzerinde belirleyici olacaktır.

2.1.4.4 Libido Kuramı

Freud üçüncü denemesinde, libidonun nitel özelliğini ön plana çıkarır ve bunun temsilcisini ise “benlik libidosu” olarak tanımlamıştır. Psikoseksüel gelişim aşamalarında gerçekleşen dürtü hareketini ise ben libidosunun organizma içerisindeki salınımını ve yer değiştirmelerini temel alarak açıklamaktadır. Ben libidosunun hedefinde bir nesne olduğunda ve yoğunluğunu ona aktardığında “nesne libidosu” haline dönüştüğünü dile getirirken, ancak bu şekilde analiz edilebileceği görüşünü de öne sürmektedir. Freud, libidonun kısmi bir nesneye yoğunlaşmış, ardından başka nesnelere yönelerek yer değiştirmeleri sonucunda, bireylerin de cinsel etkinliklerine yön verdiğini ve bu sayede doyuma ulaştığını açıklamaktadır. Nesne libidosu ise bir süre sonra nesneden koparak yeniden ben libidosuna dönüşmektedir.

2.1.4.5 Dürtüler ve Yazgıları

Freud psikolojik olguları gözlemlenebilir kılmak ve ruhsal işleyiş kuramını daha anlaşılır hale getirmek amacıyla “metapsikoloji” kavramını ileri sürmüştür. “Metapsikoloji”, 1915-1917 yılları arasında yazılmış bir dizi makaleden oluşmakta ve ruhsal işleyişin kapsamlı bir modelini ortaya koymaktadır. Freud, eserin “Dürtüler ve Yazgıları” adlı bölümünde, “ikinci dürtü kuramı”nın temellerini atmıştır (Quinodoz, 2017).

Freud (1915) “Dürtüler ve Yazgıları” adlı eserinde dürtüleri, benlik (kendini koruma) ve cinsel olmak üzere ikiye ayırmıştır. Cinsel dürtüler, yoğunluklarını aktarabilmek için ihtiyaç duydukları nesneyi, kendileri için sağlayan benlik dürtülerine yaslanırlar. Bu iki dürtü türünün birlikteliği veya çatışması, nevroz oluşumunun da temellerini oluşturur. Cinsel dürtülerin mütemediyen doyum arayışı, benlik dürtülerinin gerçekliğin bir temsili olarak sınır koymasıyla çerçevelendirilir. Dağılmacı bir eğilimde olan ve kısmi bedensel kaynaklardan türeyen cinsel dürtüler, ancak bütünleşerek bir bağlama yaslandıklarında işlev kazanabilirler.

Freud’un dürtülerin yazgılarından bahsederken, dürtünün yarattığı etkilere karşı ortaya çıkan savunma sistemlerinden bahsetmektedir (Quinodoz, 2017). Bu yazgılar, dürtünün, kişinin kendisine (içe) ya da nesneye (dışarı) yansıtılması arasındaki salınımları temsil etmektedir. Sadizm ve mazoşizm arasındaki ilişkiyi de bu bağlamda ele almaktadır. Freud’a göre sadizm, mazoşizmden önce gelmektedir.

Freud yine aynı metinde, aşk ve nefret kavramlarını, sadizm ve ve mazoşizm gibi, aynı dürtünün karşıt bileşenleri olarak ele almaktadır. Aşk ve nefretin sıklıkla aynı nesneye yönelmelerinin, çiftedeğerliliğin temel örneklerinden biri olduğunu ileri sürmektedir.

Freud bu eserinde, saldırganlığın cinsel dürtüden bağımsızlığına dair görüşlerini de ilk kez dile getirmektedir. Freud'a göre benlik veya kendini koruma dürtüleri saldırganlığın kaynağıdır. Nefretin kökenleri ise sevgiden daha önceye dayanmaktadır. Benlik, kendisi için hoş olmayan bir duyguya kaynaklık eden tüm nesnelere nefretle, iğrenmeyle karşılar ve yok etmeyi amaçlar. Bu eğilim yaşamın ilk günlerinden itibaren, hep iç dünyada vardır.

2.1.4.6 Haz İlkesinin Ötesinde

Freud (1920) Haz İlkesinin Ötesi'nde metninde ise saldırganlık kuramına son biçimini vermiş ve ikili dürtü kuramını öne sürerek, ölümü, yaşam dürtülerinden ayırarak kendi başına bir dürtü olarak ele almıştır. Böylelikle saldırganlık, başlı başına psikanalizin bir araştırma konusu haline gelmiştir. Freud, haz ilkesinin temel prensibinin, ruhsal yaşantıda ortaya çıkan gerilimi düzenlemek olduğunu öne sürer. Diğer bir taraftan sürekli doyum peşinde koşan dürtüleri dengeleme uğraşı içerisinde olan “gerçeklik ilkesi”nin varlığından bahseder.

Bu metninde öne sürdüğü diğer önemli görüşlerden biri de yineleme zorlantısıdır. Yineleme zorlantısı ve aktarım ilişkisi arasında da bir bağ vardır. Geçmiş deneyimler haz ilkesinin prensibiyle ters düştüğünden, günlük yaşamda yeni aktörler ve sahneler aracılığıyla geçmiş travmatik yaşantılar tekrar tekrar canlandırılır. Ruhsallıkta bu yinelemeler, bilinçdışında sıkışan dürtü yüklerinin boşalmasına alan açmaktadır. Rüyalari ve çocuk oyunlarını da bu yinelemelerin bir örneği; travmatik yaşantıların ise bu yinelemeler aracılığıyla bir boşalım arayışı içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu yinelemeler, yine haz ilkesinin güdülemesiyle ve doyum arayışı sebebiyle ortaya çıkar. Freud, bu görüşlerini şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Çocukların, yaşamlarında üzerlerinde iz bırakan her şeyi oyunlarında yineledikleri, böylece izlenimin şiddetine tepkilerini boşaltıp kendilerini duruma bir tür egemen kıldıkları görülüyor.” (Freud, 1920, s. 32)

Freud bununla birlikte, ruhsal yaşantıya içeriden ve dışarıdan gelen hoşnutsuzluklara karşı savunma işlevi gören “uyarı-kalkanı” sisteminden de bahseder.

Çoğu zaman ruhsallık içeriden gelen uyarılara karşı da kendini korumak için, bu olumsuzlukları dışarı yansıtarak, dışarıdan geliyormuş gibi yaşama uğraşı içerisine girmektedir.

Freud aynı metinde, iki dürtü türünden bahseder. İlk dürtü türünü cinsel dürtüler (Eros) olarak tanımlamış ve yaşamla bağ kurabilmek adına gerekliliğinden ve işleyişinden bahsetmiştir. Freud bununla birlikte, temel prensibi sürekli bir araya getirmek olan yaşam dürtülerinin, yani Eros'un karşısına, yaşamı yeniden inorganik, başka bir deyişle nötr hale getirmeyi amaçlayan ölüm dürtülerini (yıkıcı dürtüyü/yıkma dürtüsünü) koymuştur. Bu bağlamda sadizmi ise cinsel dürtünün sadistik bir bileşeni olarak ele almaktadır. Ölüm dürtüsü, boşaltım amacıyla Eros'un hizmetindedir. Yaşam ve ölüm dürtülerinin karşıtlığı, aşk ve nefret arasındaki ikircikli eğilimleri de beraberinde getirmektedir. Nesneye sırasıyla yönelen aşk ve nefret duyguları, hangisinin önce hissedildiğine bağlı olarak; nesneye yöneltilen bağın, yıkıcı veya erotik bileşenler aracılığıyla inşa edildiğine işaret etmektedir.

2.1.5 Melanie Klein'in Saldırganlık Üzerine Görüşleri

Melanie Klein, ölüm dürtüsü kavramını kabul eden ve klinik çalışmalarına entegre eden ilk psikanalistlerden birisiydi (Quinodoz, 2017). Melanie Klein çalışmalarında, ruhsal gelişim üzerinde saldırganlığın önemli bir rolü olduğu görüşünü öne sürmüştür. Bununla birlikte insanın en arkaik dinamiklerini aydınlatma ve ilkel parçalarını yorumlama çabasının, çalışmalarına radikal bir özellik katmaktadır. Klein'a göre, doğuştan itibaren var olan benlik, cinsel ve saldırgan dürtülerin çatışması sebebiyle bir gerilim yaşar. Bu gerilim, benlikte kaygı duyumuna yol açar. Bu kaygı duyumundan kurtulmayı amaçlayan benlik, ölüm dürtüsünü, saldırganlık aracılığıyla nesneye yansıtır. Bunaltılı duyular benlikten dışarı atılır ve böylece nesne tarafından istila edilmeye dair endişeler de giderilir (Segal, 1973). Klein en temelde, normal bir gelişim gösteren bebekte, libidinal dürtüler aracılığıyla bağ kurma eğiliminin, en sonunda saldırgan dürtülerin ortaya koyduğu yıkıcı itkilere baskın geldiği görüşünü öne sürer. Bebek kötüyü yansıtırken iyi nesneyi de içselleştirme uğraşı içerisinde. "İçe yansıtma" (introjection) ise içsel iyi nesnelere korumaya yönelik bir savunma niteliğindedir. Saldırgan itkileri üzerinde güç kazanmaya başlayan benlik, aşk nesnesini, yıkıcı itkilerinden koruyabildiği için hem içindeki ölüm dürtüsüne bağlılık kazanır hem de paranoid korkuları azalmaya başlar. Böylelikle saldırganlık,

yüceltme mekanizması aracılığıyla dönüşerek yaratıcı girişimlere yönelmeyi mümkün kılar.

2.1.5.1 Normal Çocuklarda Suç Eğilimleri

Klein (1927) “Normal Çocuklarda Suç Eğilimleri” adlı metninde, Freud’un görüşlerinden yola çıkarak, bilinçdışı varlığını sürdüren, içinde ilkel insanlarda gözlemlenen yamyamlık (kanibalizm) ve öldürmenin de yer aldığı, birtakım saldırgan düşlemlerden ve eğilimlerden bahsetmektedir. Bu düşünme ve eğilimler kişiliğin ilkel parçasını oluşturmaktadır. Kişiliğin bunları bastırma uğraşı içinde olan medeni parçası, ilkel parçasıyla tümüyle çelişki halindedir. Klein, oral emme dürtüsüyle birlikte yer alan oral ısırma eğiliminin Freud’un da tanımıyla benzer biçimde, yamyamlık eğilimleriyle yakından ilişkisi olduğunu savunmaktadır. Bu saplantının en önemli temsilinin ise bebeğin ilk nesnesi olan anne memesini ısırması olduğunu öne sürer. Bu evrenin ardından gelen sadist-anal evrede ise erojen bölge olan anüs üzerindeki kas hareketinden alınan anal haz beraberinde zulmetme, hükmetme, emretme ve sahip olma gibi saldırgan eğilimler de ortaya çıkmaktadır. Klein çocukta gelişimsel olarak ortaya çıkan bu saldırgan eğilimlerin, çocuğun bilinçdışı suçluluk duygularını tetiklediğini öne sürer. Çocuk, ötekenden geliyormuş gibi deneyimlediği bu zulmedici kaygıları yatıştırmak için yeniden ceza almaya yönelik davranışlar sergiler. Sonuç olarak ceza almak bir süreliğine bu duyguları yatıştırırsa da nesnenin kendini bu amansız döngüye hapsedmiş olduğunu hisseden çocuk, yeniden nesneye yönelik kurduğu sadist düşlemler sebebiyle, saldırganlığın kendisine ve nesneye yöneldiği bu amansız döngüye hapsolacaktır.

2.1.5.2 Bir Vaka Örneği

Klein’in (1927) aynı metinde bahsettiği Peter adında bir analiz hastası, çocuklardaki saldırgan eylemlerin anlaşılması adına etkili bir örnek sunacaktır. Peter analize başvurduğunda, yoğun kaygı ve ketlenme belirtilerine sahiptir. Aynı zamanda, oyun oynayamıyordur ve tek yaptığı oyuncakları kırmaktır. Klein bu durumun “sadist oral” ve “sadist anal” saplantılarla ilişkili olduğu görüşlerinin yanı sıra sebebinin de kendi vahşi düşlemlerini bastırma ihtiyacından kaynaklandığını öne sürmektedir. Klein’a göre, annesine yakınlaşmaya dair duyduğu arzu, sadistik arzularını tetiklemektedir. Buna bağlı olarak da ondan uzaklaşmakta veya ilişkiyi bozmaya yönelik eylemlerde bulunmaktadır. Bunların altında yatan temel sebep ise

cezalandırılma isteğidir. Bu yorum, dayanağını, yaptıkları yaramazlıktan dolayı annelerinden ceza bekleyen iki bebeğin “kirli eylemleri” üzerine şekillenen oyundan almaktadır. Oyunun içeriği, herkesin kesilip yendiği, yardım için gelen babanın bile kurban edildiği sadistik düşlemlerle dolu senaryolardan oluşmaktadır. Oyunun sonunda Peter’ın kaygısının arttığını gözlemleyen Klein, bu kaygının kökeninde yoğun suçluluk duygularının yattığından bahsetmektedir. Suçluluk duygusunu bu denli perçinleyen etmenin, sadist dürtüler ve onları cezalandırmak isteyen üstbenlik arasındaki çatışma olarak nitelendirmektedir. Klein’a göre anne ve babalar üst benliğin temsilidir ancak bu yasaklamaları, kendi sadist düşlemleriyle yeniden harmanlayan ve içselleştiren çocuğun kendisidir. Saldırganlık eğiliminin normal veya problematik gelişim gösteren çocuklardaki ayrımını belirleyen en önemli faktörler; benliğin arzu ve yasak arasındaki çatışma sonucunda ortaya çıkan kaygılı duygulara dayanma kapasitesi ve üst benliğin gelişim tarzıdır. Tüm bu gelişimsel süreçlerin sonucunda Klein suç eğiliminin her çocukta var olduğunu açık bir şekilde ifade etmektedir.

2.1.5.3 Vicdan Gelişimi

Klein (1933) “Çocukta Vicdanın Erken Gelişimi” adlı makalesinde, vicdan kavramının anne ve baba ile erken dönemde kurulan ilişkilerden kökenini aldığı görüşünü öne sürmektedir. Anne ve baba imgelerinin içselleşmiş hali, benlikten ayrı bir parça olarak konumlanır ve bu parça da üstbenlik olarak tanımlanmaktadır. Üstbenlik gerçek anne baba temsillerini olduğu gibi yansıtmamaktadır. Çocuk kendi içsel ve saldırgan düşlemlerini anne babasına yansıtarak, içeriden gelen zulmedici dürtülerin baskını, dışarıdan geliyormuş gibi deneyimler. Örneğin, çocuk oyunlarında veya rüyalarında ortaya çıkan korkunç canavarlar, ejderhalar ve saldırgan temalı her figür, bir tarafıyla çocuğun kendi saldırgan düşlemleriyle harmanlanmış anne baba imgelerinin temsilidir. Bu önerme bir tarafıyla, çocuk korkuları ve saldırgan eğilimler arasındaki ilişkilere de işaret etmektedir. Klein’a göre üst benliğin oluşumu, bebeğin ilk saldırgan eylemi olan memeye yönelttiği “ısıрма” eylemiyle başlar. Çocuğun memeye olan saldırgan yansıtmaları, zalim saldırılara maruz kalma korkusunu da tetikleyecektir. Bu duygulardan kurtulmak için, kendi sadist itkilerine yaptığı baskı, sadistik itkilerinin şiddetini artıracaktır. Diğer bir taraftan, çocuğun sadistik itkileri azaldıkça, imgesel, aynı zamanda korkutucu anne ve baba temsillerinin, ruhsallık üzerindeki etkileri azalmaya başlar. Katı üst benliğin baskısı azaldıkça benlik de rahatlamaya başlar. Bu da vicdan oluşumunun temellerini oluşturmaktadır. Vicdan

oluşumuyla birlikte bu şiddetli kaygılar yerini, kabul edilebilir düzeyde bir suçluluk duygusuna bırakacaktır. Suçluluk duygusu ise çocuğun nesnelere vermiş olduğu düşlemsel zararı telafi etmeye yönelik eğilimleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Çocukların oyunlarında ortaya çıkan oyuncuğa zarar verme ve onu onarma girişimi, saldırganlığın suçluluk aracılığıyla dönüştürülme çabasına bir örnek sayılabilir. Nitekim suçluluk duygusunun güdülediği onarma girişimleri, çocuğun dürtülerini yüceltme mekanizması aracılığıyla dönüştürmesine katkı sağlar. Bu da toplumsal bağlamda çocuğun kendisinin ve ötekinin sınırlarını ayırt edebildiği ilişkiler kurabilmesine katkı sağlayacaktır.

2.1.5.4 Manik Depresif Durumların Kökenleri

Melanie Klein (1935) “Manik Depresif Durumların Psikogenezine Bir Katkı” adlı makalesinde ve 1946 yılında yazdığı “Bazı Şizoid Mekanizmalar” adlı metninde, ortaya koyacağı depresif konuma dair görüşlerinin temellerini atmaktadır. Bu makale aynı zamanda, Klein’in kuramsal görüşlerini yansıtmaya açısından da en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Klein, bebeğin yaşamının dördüncü ayından itibaren kısmi nesne ilişkilerinden, bütün nesne ilişkilerine geçiş yaptığından bahsetmektedir. Bu gelişmeyle birlikte, bebek zulmedici (paranoid) kaygılarını geride bırakarak, nesne ile “özdeşleşme” konusunda ilk adımlarını atar. Böylelikle çiftedeğerliliğin ortaya çıktığı yeni bir nesne ilişkisi türüyle tanışır. Bu da depresif kaygıları beraberinde getirir. Depresif kaygı, sevilen kişinin kaybına dair yaşanan endişedir.

Hem yıkım hem de sevgi içerikli duyguların nesnesi ortak hale gelince, çocuğun zihninde de şiddetli çatışmalar ortaya çıkmaktadır. Klein iyi ve gerçek nesnelere yönelik sevginin artmasının, kişinin kendi sevebilme gücüne olan inancının da artmasına katkı sağlayacağını öne sürmektedir. Bu da saldırganlığın daha etkin yollarla ele alınmasına ve sadistik eğilimlerin de son bulmasına olanak tanıyacaktır.

2.1.5.5 Sevgi, Suçluluk, Onarım

Klein (1937) “Sevgi, Suçluluk ve Onarım” adlı metninde, bebeğin duygu ve devinimlerine eşlik eden en ilkel zihinsel etkinliğin, düşünme veya yaratıcı düşünme olduğunu dile getirmektedir. Bebeğe doyum veren iyi meme, bebeğin hoş düşlemler kurabilmesine katkı sağlarken; onu doyumdan yoksun bırakan (aç, huzursuz vb.) kötü meme ise olumsuz düşlemleri ortaya çıkarmaktadır. Engellendiğini hisseden bebek

düşleminde memeye saldırır. Bu saldırgan düşlemler, memeyi ısırarak veya parçalayarak onu yok etme üzerine kuruludur. Diğer taraftan doyum içinde olan bebekte ise sevgi duygusunun temelleri atılır. Bu süreçte bebeğin işini zorlaştıran durum, düşleminde yıkıcı itkilerini yansıttığı nesneyi, gerçekte yok ettiğini zanneder. Bebek bu saldırgan düşlemleri sebebiyle suçluluk duygusu hissetmeye başlar. Buradan yola çıkarak şunu söyleyebiliriz ki, suçluluk duygusunun temelinde, sevgi ve nefretin birlikteliği yatar. Bu aşamada, bebeğin yaşantısında sevginin içine suçluluk ve üzüntünün de katıldığı yeni bir bağlılık anlayışı gelişmeye başlar. Sonuç olarak Klein, bebeğin yıkıcı itkilerinin ortaya çıkardığı saldırgan düşlemlerinin ve nesneye zarar verdiğini zannetmesi sonucu ortaya çıkan suçluluk duygularını onarma girişiminde en önemli motivasyonunun sevgi olduğunu öne sürer. Çocuk oyunlarında bu onarma girişiminin ise kırılan oyuncakları tamir etme, parçalanan nesnelere yapıştırma gibi eğilimler üzerinden gözlemlenebileceğinden bahseder.

2.1.5.6 Bazı Şizoid Mekanizmalar

Klein (1946) “Bazı Şizoid Mekanizmalar” adlı makalesinde, “paranoid konum” üzerine olan kavramsallaştırmasını genişleterek, “paranoid-şizoid” konum olarak yeniden tanımlamaktadır. Paranoid-şizoid konum, bebeğin yaşantısının ilk üç ayını kapsamaktadır. Bu dönemde bebek, ölüm dürtüsünün yarattığı ilkel kaygıyla başa çıkmak için “yansıtma” (projection) ve “içer yansıtma” (introjection) olarak tanımlanan iki temel mekanizmayı kullanmaktadır. Tahripkar ve vahşi olarak tanımlanan paranoid-şizoid dönem bebeği, saldırgan eylemler sergilemektedir. Bu dönemde ortaya çıkan en tipik saldırgan girişimler bebeğin, yamyamsı (kanibalistik) arzularına bağlı olarak, memeyi ısırarak ve parçalamak istemesidir. Buna bağlı olarak, baş etmekte güçlük çektiği içsel kaygılarını “yansıtma” yoluyla dışarı atar. İyi olanı ise “içer alma” yoluyla içselleştirmeye çalışır.

Bu dönemim en temel savunmalarından biri de “bölme” düzeneğidir. Ruhsal gelişimin paranoid-şizoid aşamasında, benliğin kötü kısımları bölme (splitting) mekanizması aracılığıyla ayrılır. Benlik kendisini yok etmekle tehdit eden kötü nesnelere (ölüm dürtüsünün psikolojik temsilleri) kurtulma çabası içinde bu parçaları başka bir kişiye yansıtır.

Bebek memeyi, iyi ve kötü meme olmak üzere ikiye böler. Ona iyi deneyimler yaşatan “iyi meme” iken; açlık gibi bebeği hüsrana uğratan deneyimler ise “kötü meme” den gelmektedir. Kısmi nesne ilişkilerinin hüküm sürdüğü bu dönemde, anne

bebek için “tümgüçlü” bir nesne temsiline sahiptir. Hayatta kalabilmek için bu “tümgüçlü” anneye muhtaç olma hali, bebekte saldırganlık dürtüsünü harekete geçirir. Bu süreçteki temel amaç ise nesneye el koymak ve onu kontrol etmektir.

Erken dönem nesne ilişkilerinin ikinci epizodu olan 3-6 aylık süreçte ise bebek artık depresif pozisyona geçiş yapmaya hazırlanır. Böylelikle kısmi nesne ilişkileri dönemini geride bırakarak bütünleşme dönemine de giriş yapmış olur. İyi ve kötü nesneyi bütünleştiren bebek, onu doyuran ve hayal kırıklığı yaşatan uyarıların aynı nesneden geldiğini fark eder. Bu farkındalık bebekte yoğun bir kaygı yaratır. Ona bakım veren nesneye yansıttığı ettiği bu denli yoğun saldırgan aktarımlar sonucu, iyi nesneyi de tahrip etmekten korkar. Depresif pozisyonun en önemli özelliği kısmi nesnelerin bütünleşmesinden dolayı ortaya çıkan endişeye tahammül edebilmektir. Bebek yıkıcı dürtülerinin sevgi nesnesi olan iyi anne temsiline zarar vermektense, bir başka deyişle bebek kendi yıkıcılığından korkar. Bu gerilim iç dünyada yoğun bir suçluluk duygusuna yol açar. Kötü katlanmanın yarattığı güçlükler, bebekte kötü olanı yansıtmaya eğilimini uyarır. Freud’un dürtü kuramıyla birlikte düşünüldüğünde, bebek aslında içeride katlanamadığı ölüm dürtüsünü, yıkıcı eylemlerle dışarı atma ve iç dünyayı nötrleme çabası içerindedir.

Paranoid dönem, zulmedilme kaygılarının yoğun yaşandığı bir dönemdir. Bebek bu gerilimli duygulara katlanabilirse, depresif konumu deneyimlemeye de hazır hale gelecektir. Ancak zulmedilme kaygıları yoğun olan bebekler, paranoid-şizoid konumu işlemekte zorlanarak daha ileri bir gelişim evresi olan depresif pozisyona ilerleyemeyebilirler. Bu da saldırganlığın işlenebilmesini güçleştirecektir.

2.1.5.7 Haset ve Şükran

Klein (1957) “Haset ve Şükran” adlı makalesinde, haset kavramını, doğuştan gelen yıkıcı itkilerin oral-sadist ve anal-sadist ifadesi olarak tanımlamaktadır. Daha önceki metinlerinde bahsettiği, bebeğin ilk nesnesi olan memenin, hoş deneyimlerin yanı sıra bebeğe hüsrana ve doyumсузлук gibi hoş olmayan deneyimler de yaşattığından bahseder. Bu ikircikli duygular bir tarafıyla çocukta sevgi ve nefret gibi duyguların içselleşmesinde katkı sağlar. Buradan yola çıkarak şunu söyleyebiliriz ki, sevgi olmadan nefret, nefret olmadan da sevginin varlığından söz edilemez. Dolayısıyla çocuğun iyi nesne ilişkilerini içselleştirebilmesi için, öncelikle yaşam ve yıkıcı itkileri arasındaki çatışmayı işleyebilmesi, yoksunluk karşısında yaşadığı hüsrana da tolere edebilmesi gerekir. Bu hüsrana duygusunun kökeninde ise haset vardır. Haset bir

tarafıyla da şükran duygusunun ortaya çıkabilmesi için öncül olarak işlenebilmesi gereken bir duygudur ve arzulanan bir şeyin başkasında olduğuna ve o kişiye haz verdiği dair düşüncelerin eşlik ettiği öfke duygularının harmanlanmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bebeğin düşleminde, içi süt dolu ve sonsuz haz kaynağına sahip meme, bebeğin açgözlülüğünü ve memeyi yiyip bitirme düşlemlerini harekete geçirir. Ona kaynaklarının tamamını sunmayan, yoksun bırakan memeye karşı da haset duyguları yansıtmaya başlar. Klein açgözlülük, haset ve zulmedilme kaygılarının birbirleriyle ilişki içinde olduğundan bahsetmektedir. Diğer bir taraftan, şükran duygusunun da tıpkı haset gibi yaşamın ilk anlarından itibaren bebeğin içinde olduğunu dile getirerek, yaşam boyu kurulacak bütün aşk ve sevgi ilişkilerinin de temelini oluşturan bir duygu olduğunu görüşünü öne sürer. Bebeğin memeye kurduğu, sürekli ve kesintisiz ilişki, iyi hislerin de içe yansıtılmasına katkı sağlar. İyi ve kötüyü bütünleştirmeye başlayan bebek, haset ve şükran arasındaki dalgalanmaları da tolere edebilecek ve nesnenin kötü yanlarını deneyimlediğinde bile ona olan sevgisini sürdürebilme yetisini koruyabilecektir. Şükran duyguları, saldırganlığın da dönüştürülebilmesi için elzemdir. Ancak bu sayede çocuk dostça ilişkiler kurabilir.

2.1.6 Bion'un Saldırganlıkla ilgili Görüşleri

Bion, Melanie Klein'in analizanı olmasının ardından, kendi psikanalitik kuramını ve pratiğini de onun görüşleri doğrultusunda şekillendirir. Klein'in kuramından etkilenerek dönüştürdüğü en temel kavramlardan biri yansıtılma özdeşimidir. Bu özdeşim türünün bir savunma olma özelliği dışında, gelişimin bir parçası olarak, erken dönem anne bebek arasındaki ilişkinin bir temsili olduğu görüşünü ortaya koyarak, bebeğin iyi deneyimleri içselleştirebilmesi için annenin bebek tarafından yansıtılanları dönüştürebilme kapasitesinin önemini altını çizer. Bebekte düşünme yetisinin gelişebilmesi için, en başta onun yerine düşünebilen bir zihne, yani annenin zihnine duyduğu ihtiyaçtan bahseder. Çocuk ancak annenin zihnin ödünç alarak kendi iç dünyasındaki Freud'un bakışıyla saldırgan dürtülerine, Klein'in deyimiyle yıkıcı itkilere veya Bion'un tanımıyla beta elementlere anlam verebilir. Çocukta saldırganlığın dönüştürülebilmesi için önce annenin kapsayıcılığına ardından da bu düşünme yetisine ihtiyacı vardır.

2.1.6.1 Bağlara Saldırı

Bion (1959) “Bağlara Saldırı” adlı metninde, bebeğin saldırganlığının Klein’in (1946) “Bazı Şizoid Mekanizmalar Üzerine Notlar” metninde “paranoid-Şizoid” olarak tanımladığı ve kısmi nesne ilişkilerinin hüküm sürdüğü bir dönemde gerçekteŐiğinden bahseder. Bununla birlikte bebeğin, Klein’in (1935) öne sürdüğü “yansıtımlı özdeşim” mekanizmasını kullanarak anneye iletişim kurduğunu öne sürer. Bu süreçte bebek, nesneyi bir diğerine bağlayan her Őeye yönelik yıkıcı saldırılar sergilemektedir. Parçalara bölünmüş benlik, kendi yıkıcılığından korunmak için bu mekanizmayı kullanır. Bebek henüz kökenini ölüm dürtüsünden alan ve saldırgan düşlemleri aracılığıyla ortaya çıkan kaygılarını, dönüştürecek ruhsal bir kapasiteye sahip olmadığı için iç dünyasındaki tüm paranoid (zulmedici) kaygıları nesneye yansıtır. Nesneden beklentisi ise bu kaygıları dönüştürerek, baş edilebilir düzeye getirmesidir. Bion aynı zamanda yine Klein’in görüşlerinden yola çıkarak bebeğin “birincil saldırganlık” ve “haset” sebebiyle ortaya koyduğu saldırılardan bahsetmektedir. Bebek annenin tutumuyla sakinleşebilir ancak annenin sakin tavrı bile, bebekte bir gerilim yaratmaktadır. Çoğu zaman bebeğin amacı bu saldırılar aracılığıyla anneyi harekete geçirmektir. Bion’a göre bağa saldırı, aslında nesneye, yani anneye yönelik saldırgan girişimleri temsil etmektedir. Sonuç olarak saldırıların nasıl ele alındığı ve bebeğin “içe yansıtma kapasitesi”nin etkinliği, bebeğin ve gelecekte bireylerin, eyleme dökme, suçta yönelik davranışlar ve daha kritik olarak psikoz riskinin neticesini belirler.

2.1.6.2 Bir Düşünme Kuramı

Bion (1962) “Bir Düşünme Kuramı” adlı metninde, düşünmenin doğuşu ve gelişimi üzerine olan görüşlerinden bahsetmektedir. Bion’un bu metninde, düşünme gelişimi ve saldırganlık arasındaki ilişkilerin izini sürdüğümüzde, Bion’un, düşünme eyleminin ortaya çıkabilmesi için, öncelikle ortada bir düşünmenin olması gerektiği düşünceyle karşılaşırız. Bion’a göre düşünce oluşumunun kökeninde “ön-kavrayışlar” vardır. Ön-kavrayışlar veya ilk düşünceler, kökenini ilkel yaŐantılardan almaktadır. Bebeğin ilk nesnesi olan annenin var olması veya yok olmasına bağlı olarak, bebekte “ön-kavrayışlar” adı verilen düşünce gelişiminin ilk tohumları atılır. Bu da bebek için “meme yok” ya da “meme var” kadar somut ve keskin bir kavrayıŐ biçimidir. Nesnenin başka bir deyişle memenin yokluğu, bebekte dehşet verici

duygular uyandırır. Bu hoşnutsuz deneyimler de ilk düşüncelerin kökenini oluşturmaktadır.

Bebeğin düşünce gelişimindeki diğer önemli aşama ise kavrayışlar (düşünceler, ön-kavramlar) olarak tanımlanmaktadır. Bebeğin doğuştan itibaren içinde var olan sıcaklık, süt emmek ve doyurulmaya dair beklentileri, gerçek bir deneyimle karşılaştığı zaman ortaya çıkmaktadır. Örneğin, bebek meme beklentisi içindeyken, onu doyuran meme ile temas ederse, meme beklentisi “iyi meme” düşüncesiyle bağ kurar. Aksine bu karşılaşma olmazsa, bebek büyük bir hüsrana uğrayabilir. Nesnenin yokluğuyla bebek ancak onu düşünerek baş edebilmektedir. Bu baş etme uğraşı, bebeğin aynı zamanda “gerçeklik ilkesi” ile de ilk karşılaşmasıdır. Bebek düşünme aracılığı ile engellenmeyle ve doyumsuzlukla baş etmeyi de öğrenir. Bu aşamada bebeğin engellenmeye toleransı düşük olursa, nesneye yıkıcı saldırılar yansıtmaya başlayabilir ve aynı zamanda düşünce gelişiminde de aksaklıklar ortaya çıkabilir.

2.1.7 Winnicott’un Saldırganlık Üzerine Görüşleri

Melanie Klein’in, “erken dönem fantezileri, anksiyete kuramı ve erken dönem nesne ilişkileri” üzerine olan kuramsal fikirleri, Winnicott’un da özellikle ilk dönem çalışmaları üzerinde epey biçimlendirici olmuştur. Zaman içerisinde Freud ve Klein’in erken dönem nesne ilişkilerinde dürtü doyumunu üzerine olan görüşlerini genişleterek çocuğun içindeki gelişimsel ihtiyaçlara odaklandığı kendi özgün kuramını ortaya koymuş ve bu gelişimsel ihtiyaçların, annenin tutumuyla olan ilişkileri üzerine odaklanmıştır (Tükel, 2011). Karaburçak Ünsal (2011), “Winnicott’un Kuramında Şiddet ve Suçluluk” adlı metninde, anne ve bebek arasındaki masalsı birlikteliğin altını çizerek, bebeğin annenin fiziksel ve ruhsal alanı içerisinde, “tümgüçlülük” yanılısamasını deneyimlediği ve bebeğin düş bulutları arasında salındığı o tatlı günlerden bahsetmektedir. Elbette gökyüzünün her zaman beyaz bulutlarla kaplı, açık bir havaya sahip olamayacağı gibi, bebeğin annesiyle olan birlikteliği de tıpkı gökyüzünün bir anda gri yağmur bulutlarıyla karardığı zamanlardaki gibi, birtakım olumsuz deneyimler aracılığıyla kesintiye uğrayabilir. Winnicott ise çalışmalarında, bu karanlığı saldırganlık ve yaratıcılık arasındaki ilişkiler üzerinden anlamlandırma uğraşı içerisine girmiştir (Karaburçak Ünsal, 2011). Winnicott (1936), “İştah ve Duygusal Bozukluklar” (Appetite and Emotional Disorder) adlı metninde, açgözlülüğü “ilkel aşk” olarak tanımlamaktadır. Yine aynı metinde, Winnicott’a göre ilkel aşk; bebeğin annesini ve kendisini bir bütün olarak görmesine bağlı olarak, ona

karşı yönelttiği, acımasız ve şiddetli dürtüsel talepleri olarak tanımlanmaktadır. Bu aşkın en önemli özelliği ise bebeğin hiddetinin niyetsiz olmasıdır. Bebek bir anlamıyla anneyi büyük bir iştahla, yani “aşk”la yiyip bitirmek ister. Bu da aslında bebeğin de geliştirmekte olan saldırgan parçasının ilk kırıntılarını temsil etmektedir.

2.1.7.1 Birincil Saldırganlık

Winnicott (1939), saldırganlık üzerine ilk kuramsal görüşlerini, “Saldırganlık” adlı metninde öne sürmektedir. Winnicott bu metne şu sözlerle başlar:

“Aşk ve nefret, insan ilişkilerinin temelini inşa eden, iki ana elementtir. Her ikisi de içinde saldırganlık içerir. Saldırganlık aynı zamanda, korkunun da bir belirtisi olarak kabul edilebilir.” (Winnicott, 1939, s, 87)

Winnicott’a göre, tüm insanlar doğuştan gelen bir saldırganlık eğilimine sahiptirler. Bu çalışmasında Winnicott, bu eğilimi, “birincil saldırganlık” olarak tanımlamaktadır. Birincil saldırganlık; bebeğin doğuştan itibaren hiçbir kasıt içermeyen, rastgele olan saldırgan girişimlerini (meme ucunu ısırma gibi) temsil etmektedir. Bebeğin niyet içermeyen bu girişimlerinin hedefi, ilk nesneyi (memeyi) keşfetmektedir. Çoğu zaman bebekler hüsrana değil de heyecanlandıklarında memeyi ısırma girişiminde bulunurlar. Bunun sebebi de düşlemsel olarak büyük bir açgözlülükle, aynı zamanda ilk haz nesnesi olan memeyi yiyip bitirerek “içe almak”, ona zarar verme kastından tamamen uzak bir şekilde, sadece onu keşfetmeye ve ondan doyum almaya yönelik bir girişimdir. Winnicott bu metninde alt azı dişi çıkmış bir bebeğin emme deneyimi üzerinden edindiği bir gözlemi, bebeğin memeye “ısırma” davranışı aracılığıyla yönelttiği saldırgan devinimleri, memeye hasar vermemek ve onu korumak için kendine döndürerek, dudağının içini çiğnediğine ve aç kaldığına dair gözlemlerinden bahsetmektedir. Bu durumu ise sevilen kişileri korumak için saldırgan dürtülerin inhibisyonun bir örneği olarak açıklamaktadır.

Winnicott bu makalesinde, bebeğin büyük bir yıkım kapasitesine sahip olduğu kadar, sevdiklerini kendi yıkıcılığından koruyabilmek adına bir o kadar da büyük bir koruma kapasitesine sahip olduğundan bahsetmekte ve yıkıcılığın ana kaynağının ise her zaman fantezide gizli olduğunu öne sürmektedir. Nefret duygusunun hizmetinde harekete geçen dürtüsel saldırganlığın, aslen dürtüsel sevginin bir biçimi veya iştahın bir parçası olduğunu öne sürmektedir.

2.1.7.2 Saldırganlık ve Duygusal Gelişim Arasındaki İlişkiler

Winnicott (1950) “Saldırganlık ve Duygusal Gelişimle İlişkisi” adlı eserinde, saldırgan içerikli birincil dürtüleri, yıkıcılık kavramıyla birlikte ele alır. Doğuştan beri var olan bu dürtülerin gerçek bir yıkıcılığa dönüşüp dönüşmemesi, annenin bu eylemi nasıl ele aldığıyla ilişkilidir. Winnicott, bebeğin bu saldırgan girişimlerinin nesne arayışının göstergesi olduğunu ifade eder. Bebeğin nihai ihtiyacı, nesneyi harekete geçirerek kendi saldırgan eylemlerinin sınırlandırılmasıdır.

2.1.7.3 Antisosyal Eğilimin Doğası

Winnicott (1956) “Antisosyal Eğilimlerin Doğası” adlı makalesinde, antisosyal eğilimlerin, normal gelişim gösteren çocukların büyüme süreçlerinde karşılaştıkları olası zorluklar olduğunu öne sürmektedir. Winnicott, “antisosyal eğilim”in “umut” kavramına işaret ettiğini söylemektedir. Yoksun bırakılmış bir çocuğun en önemli özelliklerinden biri umutsuzluktur. Dolayısıyla bir çocuk antisosyal eğilimler sergiliyorsa, aslında hala nesneden bir tepki alabilmeye dair bir umuda sahiptir. Winnicott’a göre, bir çocuk umudunu yitirmişse, bu nesne tarafından ilişkinin iyi idare edilememesine veya tolerans eksikliğine bağlıdır. Yoksun bırakılma ve antisosyal eğilimler arasında ise doğrudan bir ilişki vardır. 1-2 yaş arasındaki çocuklarda bu eğilimlerle karşılaşmak epey normaldir. Çocuklar bu dönemde iyi deneyimler yaşatan bir şeyi kaybettiklerinde bir süreliğine geri çekilebilirler. Bu geri çekilme, çocuğun tolere edebileceğinden uzun sürerse, onun için iyi tasarımı hafızasında tutmak da güçleşmeye başlar. Uzun süre iyi deneyimlerden yoksun kalmak, çocuğu travmatik bir deneyim içerisine sokabilir. Bunun sonucunda ise çocuğun öfkesi, içsel nesnelere yok etmek üzerine kendine döner. Bu da umudun kaybolmasıyla sonuçlanır. Diğer bir taraftan, çocuğa tutarlı ve stabil yaklaşım sunan bir çevrenin varlığı, dürtüsel davranışların da sınırlandırılması konusunda çocuğa çerçeve sunar.

Winnicott, antisosyal eğilimlerin doğasında iki temel eğilimin varlığının altını çizer. Bunlar, nesne arayışı ve yıkıcılıktır.

Nesne arayışının göstergelerinden biri olan en temel antisosyal eğilimlerden biri, “çalma” davranışdır. Bu eğilim altında ise çocuğun aynı zamanda “birincil yaratıcılık” göstergesi olan “anne”yi yaratma ve onun üzerinde hak sahibi olmaya dair hissedilen primitif bir inanç yatar. Anne bulunmak üzere bebeğin karşısında var olabilirse, çocuk dürtülerini düzenleyebilecektir. Aksi durumda, çocuk anneyi

sembolik olarak çaldığını, diğer bir taraftan incittiğini düşünerek saldırganlığı da artacaktır. Bu süreçte annenin çocuğun yarattığı sıkıntıları hoşgörüyü karşılması önem taşımaktadır. Anne abartılı tepkiler verirse, bu gelişimsel eğilimler, gerçekleşmiş antisosyal davranışlara dönüşecektir.

Winnicott aynı zamanda antisosyal eğilimlerin ilk belirtisinin, iştahın bastırılmasına da bağlı olarak ortaya çıkan “açgözlülük” olduğunu ortaya koymaktadır. Annenin, bebeğinin açgözlü itkilerini sınırlandırmasının bebeğin “gerçeklik ilkesi” ile tanışması ve hayal kırıklığı gibi duyguları, saldırganlaşmadan tolere edebilmesine katkı sağlayacağı görüşlerini ortaya koymaktadır.

2.1.7.4 Saldırganlığın Kökenleri

Winnicott (1964) “Saldırganlığın Kökenleri” adlı makalesinde, bebeklerin ve çocukların çığlık atma, bağırma, ısırma, tekme atma ve annelerin saçını çekme gibi hoş olmayan agresif veya yıkıcı dürtüleri olduğundan bahsetmektedir. Bununla birlikte bebeklerin davranışlarının çoğu zaman kafa karıştırıcı olmasıyla birlikte, çevre tarafından iyi bir anlayış geliştirilmesinin öneminden ve iyi bir yönetimin de gerekliliğinden bahsetmektedir.

Winnicott’a göre saldırganlığın iki anlamı vardır. Birincisi, doğrudan veya dolaylı olarak hüsrana verilen tepkidir. İkincisi ise bireyin sahip olduğu enerji, ana kaygı olarak tanımlanmaktadır. Bazen saldırganlık, yaklaşan bir tehlike karşısında kendini koruma amacıyla ortaya çıkmaktadır. Bazen de açıkça sergilenen saldırganlık, nesne tarafından ele alınmayı ve gerçek bir hasarın önlenmesini beklemektir. Bununla birlikte saldırganlık, cinsiyet, ırk ve kültürden bağımsız olarak, tüm insanların kişiliğinin en temel parçasıdır. Winnicott, kimi bebeklerin saldırgan dürtülerini özgürce sergilerken, kimilerinin de hiçbir belirti sergilemediklerini ortaya koymaktadır. Tepkileri ne kadar farklı olsa da her iki bebeğin de agresif dürtüsünü farklı biçimlerde ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Bu görüşlerine ek olarak, çocuğun rüyalarında ve oyunlarında ortaya çıkan, bilinçli veya bilinçdışı yıkıcı düşlemler veya davranışlar, sağlıklı gelişimin bir parçasıdır ve çevreyi tanımak, keşfetmek için ortaya çıkmaktadır. Bu bebeksi ilk tekmeler, vurmalar ve itişler, dış nesnelere keşfetmenin ilk girişimleridir. Saldırganlık her zaman “ben” ve “öteki” arasında keskin sınırlar çizebilmenin en temel yoludur. Dolayısıyla sergilenmesi epey sağlıklı olan bu dürtünün baskılandığı senaryolarda, çocuğun yaratıcılığı da körelecek, açık yürekli ve özgür bir yaşam sürme şansı da azalacaktır. Dürtünün inhibisyonu,

içsel dünyanın özgürlüğünü de kısıtlayacağı gibi, aşırı bir öz denetim gelişimiyle sonuçlanacaktır. Bu da baskılanan dürtülerin, öfke patlamaları gibi daha yoğun şekillerde ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Hatta bazen bu patlamalar, her şey sakinleştiğinde çocuğun hiçbir şey hatırlamayacağı kadar yoğun ve problematik bir biçimde ortaya çıkabilmektedir.

Saldırganlığın ortaya çıktığı en olgun alanlardan biri de rüyadır. Rüyalar, yıkıcılığın her türlü formunun düşlem yoluyla deşarj edilmesi ve çocuğun bu yıkıcılıktan haz alması için en uygun araçlardır. Rüyada yıkıcılığını işleyebilen bir çocuk, oyun oynamaya da hazır hale gelecektir.

Çocuğun doğal gelişiminde sergilediği çılgık atma, tükürme ve etrafa çiş püskürtme gibi davranışlar da saldırgan dürtünün göstergeleridir. Bu davranışlar, sevgi nesnesine yöneltilirken amaç, nesneyle oyun oynamak, diğer deyişle onu yaratmak ve ardından harekete geçirmektir. Nesnenin “yeterince iyi” tutumu, bebeğin bu “büyüsel yıkım” girişimlerini dönüştürerek bebeğin büyüyerek özerklik kazanmasına aracılık eder.

2.1.8 Anna Freud’un Saldırganlık Üzerine Görüşleri

Anna Freud (1949) “Saldırganlık ve Duygusal Gelişim” adlı makalesinde, anal sadistik evrede, çocuk, dürtüsel yansıtma ele alabilecek uygun bir nesne bulamadığında ya da nesnenin tutumu uygun olmadığında, libido ve saldırganlık arasındaki dengenin bozularak, çocuğun gelişimini sekteye uğrayacak düzeyde saldırganlık-yıkıcılık kökenli sorunların ortaya çıkabileceğini öne sürmektedir.

2.1.8.1 Saldırganla Özdeşim

A.Freud (1937) *Ben ve Savunma Mekanizmaları* adlı eserinde “saldırganla özdeşim” kavramından bahsetmektedir. Anna Freud, çocuk oyunları üzerine yaptığı gözlemlerden yola çıkarak şu görüşü öne sürer:

“Çocuk oyununda öznenin korkulan nesneye dönüşmesi, korkunun haz veren bir güvenlik duygusuna dönüştürülmesine yardım eder” (A. Freud, 1937, s. 80).

Bu görüşle işaret edilmek istenen, kaygı nesnesinin bazı özelliklerini içe yansıtan çocuğun deneyimlediği korku yaşantısını özümleme şansı elde etmesidir. Çocuk, oyununda saldırganı canlandırırken, onun özelliklerini ve saldırganlığını benimsediğinde, tehdit edilenden tehdit eden pozisyonuna geçiş yapmaktadır (A. Freud, 1937, s. 81).

2.1.8.2 Normal Çocuk Gelişimi

Anna Freud (1965) “Çocuklukta Normallik ve Patoloji” adlı eserinin, “Ruhsal Gelişim Çizgileri” adlı bölümünde, Freud’un (1905) “Libido kuramı” üzerine olan görüşlerinden yola çıkarak; ruhsal gelişimin libidinal evrelere (oral, anal-sadistik, fallik, latans ve genital) göre sınıflandırıldığını bir kez daha ortaya koymuştur. Bununla birlikte saldırgan dürtülerin, bu gelişim evrelerinde farklı biçimlerde ortaya çıktığını dile getirmiştir. Çocuğun gelişiminin oral evresinde, saldırganlık; ısırma, tükürme, yutma gibi eylemler aracılığıyla; anal-sadistik evrede; zulmetme ve yıkıcı davranışlar; fallik evrede ise hırs ve rekabet olarak ortaya çıkabilmektedir. Anna Freud (1965), bir çocuğun gelişiminin iki bölümde değerlendirilebileceğini öne sürmektedir. İlk olarak, dürtü gelişimi bağlamında, cinsel ve saldırgan dürtülerin nasıl işlediğinin değerlendirilmesi önem taşımaktadır. İkinci olarak da benlik gelişimi açısından, nesne ilişkilerinin niteliği değerlendirilmelidir.

Gelişimin ilk evresi olan “oral evre”de saldırganlık, kendini oral ihtiyaçlar üzerinden ortaya koymaktadır. Saldırganlık başlangıçta emzirme sırasında anne memesine yönelen ısırma ve onu yutma düşlemleri aracılığıyla sergilenebilmektedir. Çocuğun büyüüp, kendi kendine beslenmeye başlamasıyla saldırgan girişimler; yemek üzerinden inatlaşma, yemeği reddetme gibi biçimlerde ortaya çıkabilir. Anal-sadistik evrede çocuğun bedeni üzerinde, kas hakimiyetini kazanmasıyla birlikte ilk defa kontrol hissini de deneyimlemiş olur. Bu kontrol hissi çocuğun otonomi gelişiminin başlangıcı olmakla birlikte, onu, dışarıdan gelen müdahalelere karşı da hassaslaştırır. Bu dönemde “libido” anüs bölgesinde yoğunlaşır. Kaka tutma ve bırakma çocuğun temel girişimleri arasındadır. Kaka çocuğun annesine bir sevgi göstergesi olarak verdiği ödül niteliği taşıdığı gibi saldırgan bir dışa vurum olarak, öfke ve hayal kırıklığı duygularının yansıtıldığı bir araca da dönüşebilir. Çocuğun bu dönemdeki çifte değerli duyguları, sevgi ve nefret arasındaki duygu dalgalanmalarını da hiddetlendirebilir. Fallik dönemde ise saldırgan ve libidinal dürtü birbirlerinden ayrılarak, biri anneye biri de babaya yönelir. Çocuk saldırgan dürtülerini yönelttiği hemcinsi bakım verenine karşı içinde yoğun rekabetin ve kıskançlığın yer aldığı saldırgan tepkiler sergileyebilir. Latans dönemde dürtüler “yüceltme” mekanizması aracılığıyla spor, akademi vb. faaliyetlere yönlendirilir ve ergenliğe kadar dürtüsel coşkunluğun dinginleştiği bir dönem yaşanır.

2.1.8.3 Patolojik Çocuk Gelişimi

Anna Freud'un (1965) bakış açısına göre patolojik çocuk gelişimini, en basit haliyle, ruhsal dünya içerisindeki bir denge yitimi olarak tanımlayabiliriz. A. Freud, normal gelişim içerisinde alt benlik ve benlik arasındaki çatışmalar, çocuğun uyumunu güçleştirdiği ve savunmalarını etkisizleştirdiği durumlarda birtakım patolojik durumların ortaya çıkabileceğinden bahsetmektedir. Çocuklarda sergilenen “öfke nöbeti” gibi dışa vurumlar, dilin gelişimi ve çocuğun daha uygun baş etme yolları bulmasıyla doğal gelişim içerisinde dönüşüme uğrayacakken, nesnenin bu durumu ele alışına bağlı olarak saldırganlık içe yansıtılabilir; “yaralanma, kafasını bir yerlere vurma, eşyalara yönelik saldırganlık” gibi ya da nesneye yönelen saldırganlık biçiminde ortaya çıkabilir. Saldırganlığın patolojik görünümünden bir diğeri de davranım bozukluklarıdır.

2.2 Saldırganlık Üzerine Ölçek Çalışmaları

Saldırganlığa yönelik anne ve baba tutumlarını belirlemek amacıyla geliştirilen bu ölçek çalışmasının madde yazım sürecinin ilk aşamasında, yoğun bir literatür taraması yapılmıştır. Ardından saldırganlık üzerine geliştirilmiş ve uyarlanmış ölçek çalışmaları araştırılmıştır. Son olarak da klinik gözlemler değerlendirilerek DSM-5’de yer alan saldırganlıkla ilgili patolojiler incelenmiştir.

Çocuk saldırganlığını değerlendiren ve bu çalışmaya model olan ölçeklerden bazıları şu şekildedir:

2.2.1 Çocuk Davranışı Değerlendirme Ölçeği (Child Behaviour Check List)

Achenbach (1966) tarafından geliştirilen ölçek, Akçakın (1985) tarafından Türkçe’ye uyarlanmıştır. Aile veya bakıcıdan alınan bilgiler aracılığıyla 4-18 yaş arasındaki çocukların yetkin oldukları alanları ve davranış sorunlarını tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Ölçeğin, içe ve dışa yönelim olmak üzere davranışsal belirtileri ölçen iki alt boyutu bulunmaktadır. “İçe Yönelim” alt boyutunda; “Somatik Yakınmalar, Sosyal İçe Dönüklük, Anksiyete ve Depresyon” boyutları yer almaktadır. Dışa yönelim alt boyutlarında ise; “Suça Yönelik Davranışlar ve Saldırgan Davranışlar” yer almaktadır. Ölçeğin, iç tutarlılık kat sayısı .80, saldırganlık boyutu ise .85 olarak belirlenmiştir.

2.2.1.1 Saldırgan Davranışlar Faktörü Örnek Maddeler:

- Çok kavga eder, dövüşür.
- İnsanlara fiziksel saldırıda bulunur.
- Burnuyla, cildiyle ve vücudunun başka kısımlarıyla oynar ve yolar.
- Çok bağıırır, çağırır.

2.2.2 Eyberg Çocuk Davranış Envanteri (Eyberg Child Behaviour Inventory)

Eyberg ve Robinson (1983) tarafından geliştirilmiş, Baydar ve ark. (2007) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. 2-17 yaş arasındaki çocukların davranış problemlerini tespit etmeyi amaçlayan bu ölçek, likert tipli ve 36 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin 4 alt boyutu vardır. Bunlar; “Karşıt Olma- Karşıt Gelme, Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Davranışları, Davranışsal Problemler ve Sınıflandırılmayanlar” olarak tanımlanmıştır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .91 olarak tespit edilmiştir. Faktörlere ait örnek maddeler ise şu şekildedir:

2.2.2.1 Davranışsal Problemler Faktörü Örnek Maddeler

- Eşya ve oyuncaklara zarar verir.
- Akranlarıyla sözlü kavga eder.
- Akranları ile dövüşür.

2.2.2.2 Karşıt Olma-Karşıt Gelme Faktörü Örnek Maddeler

- Zamanında uyumayı reddeder.
- Ev kurallarına uymaz.
- Cezayla tehdit edilene kadar kurallara uymaz.
- Bir şey yapılması istenince karşı gelir.
- Kurallar yüzünden anne babasıyla tartışır.
- Kendi isteği yapılmayınca sinirlenir.
- Öfke krizleri vardır.
- Bağırıp çağırır.

2.2.3 Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği (Anne/Baba Formu)

Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği (Child Aggression Scale-Parent Version) Halperin ve ark. (2002) tarafından geliştirilmiştir. Ercan ve ark. (2015) tarafından ise Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek saldırgan davranışların şiddetini, sıklığını, yaygınlığını

ve çeşitliliğini ölçmek için geliştirilmiştir. 33 madde ve 5 alt ölçekten oluşmaktadır. Ölçeğin güvenilirliği tüm maddeler için 0.93 olarak bulunmuş; alt ölçeklerin güvenilirlik katsayıları sözel saldırganlık için 0.90, nesnelere ve hayvanlara yönelik saldırganlık için 0.72, kışkırtılmış fiziksel saldırganlık için 0.62, kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık için 0.67 ve silah kullanımı için 0.74 olarak bulunmuştur.

2.2.3.1 Sözel Saldırganlık Faktörü Örnek Maddeler

- Aynı evde yaşadığı çocuklara bağırdı veya onları tersledi.
- Aynı evde yaşadığı yetişkinlere bağırdı veya onları tersledi.
- Aynı evde yaşamadığı akrabalarına/arkadaşlarına küfretti veya kötü sözler söyledi.

2.2.3.2 Nesnelere ve Hayvanlara Yönelik Saldırganlık Faktörü Örnek Maddeler

- Kızgın olduğunda kapıyı hızla çarptı, sandalyeyi tekmeledi, nesnelere fırlattı veya kırdı.
- Bir başkasının malına bilerek zarar verdi veya onu kırıp döktü.

2.2.3.3 Kışkırtılmadan Gerçekleşen fiziksel Saldırganlık Örnek Maddeler

- Aynı evde yaşadığı bir yetişkinle fiziksel bir kavgayı başlattı.
- Aynı evde yaşadığı bir çocukla fiziksel kavgayı başlattı.

2.3 DSM-5'e Göre Saldırganlıkla İlgili Davranışlar

Çocukluk ve ergenlik çağlarında başlayan Karşıt Olma Karşıt Gelme Bozukluğu ve Davranım Bozukluğu; DSM IV'de çocukluk veya ergenlik döneminde tanısı konan bozukluklar grubu altında toplanmıştır. Bu tanımlar DSM-5'de hiperaktivite bozukluğunu da içerisine alan, duygusal ve davranışsal düzensizlikler ile karakterize olan problemlerle birleşerek; "Yıkıcı Bozukluklar, Dürtü Denetim ve Davranım Bozuklukları" başlıkları altında gruplanmıştır (APA, 2000; Tamam ve Döngel, 2018).

DSM-5'de yer alan ve saldırganlıkla ilgili patolojiler olan "Yıkıcı Bozukluklar, Dürtü Denetimi Bozuklukları ve Davranım Bozuklukları" üzerine olan semptomlar:

“eşyalara zarar verme, bağırma, küfür etme, kötü söz söyleme, duymazlıktan gelme, tepkisiz kalma, vurma, itme, tepesi atma, alınganlık, kızma, içleme, gücenme, büyüklerle tartışmaya girme, yaşlılarıyla tartışmaya girme, isteklere kurallara karşı gelme, kızdırmaya/sinirlendirmeye yönelik davranışlar, kendi hatalarından dolayı başkasını suçlamak, kin beslemek, sözel saldırı(heyheylere tutma), verip veriştirme (söylenme), hayvanlara saldırı, eşyalara saldırı, insanlara saldırı, hareketlilik, yerinde duramama, kabadayılık etme, gözdağı verme, göz korkutma, kavga başlatma, eşya fırlatma, acımasızca davranış, çalma, saklama, riskli davranışlar (yangın çıkarma), yalan söyleme ve mızızlanma” olarak özetlenmiştir.

Gelişimsel olarak sergilenmesi normal kabul edilen saldırgan davranışlar ile saldırganlığın patolojik görünümüleri birlikte incelendiğinde, DSM-5’de yer alan saldırganlıkla ilişkili patolojilerin, normal gelişimde ortaya çıkan tepkilerin aşırılmış, sınır aşımına uğramış, çocuğun sosyal yaşama uyumunu bozacak ve hem çevresine hem de kendisine zarar verecek düzeydeki duygusal ve davranışsal dışa vurumları olduğu görülmektedir.

2.4 Saldırganlığın Klinik Görünümleri

Çocuk kliniğine başvuru sebepleri arasında saldırganlığa bağlı sorunlar önemli bir yer kaplamaktadır. Çocuklarla ve aileleriyle yapılan klinik görüşmelerde saldırganlık sebebiyle yaşanan güçlükler incelendiğinde, çocukların anne ve babalarından ruhsal olarak ayrılmak ve birey olmak amacıyla sergiledikleri saldırgan girişimler, anne ve babalarında kaygı uyandırmaktadır. Çocuğun inatlaşarak, eşyaları etrafa fırlatarak veya bir yerlere vurarak anne babasının tepkilerini sıyanan davranışları, çocuğun çevrenin ve kendisinin sınırlarını keşfetmeye dair olan girişimlerine örnek olarak verilebilir. Çocuğun istediği olmadığında aniden ortaya çıkan ağlama krizleri, engellediğinde kolayca öfkelenmesi, sebepsiz yere akranına veya bakım verenlerine vurması, isteklerini bağırarak ifade etmesi ve öz bakım konusunda ortaya çıkan inatlaşmalar hemen hemen her evde belli düzeylerde yaşanan yaşamsal olaylar arasında yer almaktadır. Anne ve babaların bu davranışları nasıl algıladıkları, tepkileri üzerinde epey belirleyici olmakla beraber tepkilerinin sürekli hale gelmesi sonucunda ise çocuk saldırganlığına yönelik sergiledikleri tutumlar ortaya çıkmaktadır.

2.5 Anne ve Baba Tutumları

2.5.1 Anne Baba Tutumlarına Giriş

Nancy McWilliams (1994), “Psikanalitik Tanı” adlı eserinde, Freud’un dürtü kuramı ve anne baba, çocuk ilişkileri hakkındaki görüşlerinden yola çıkarak, uygun nitelikteki çocuk bakımının, anne ve babanın duruma göre sergilediği tutumlar doğrultusunda şekillenen birtakım durumlar dizisi olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşıma göre bir yandan duygusal güvenlik ve haz yaratmak için yeterli doyum ve öte yandan da gelişimsel açıdan uygun engellenme vardır. Bu değişen durumlar içinde dalgalanan çocuk haz ilkesinden, gerçeklik ilkesine geçiş yapabilir. McWilliams, anne ve babaların çocuk yetiştirme konusundaki kusurlarını iki gruba ayırmaktadır. Bunlardan ilki, dürtülere aşırı doyum sağlayan; diğeri ise dürtü doyumundan aşırı yoksun bırakan yaklaşımdır. McWilliams’a göre anne ve baba tutumları, şımartma ve ketlenme arasında denge sağlayıcı bir dizi davranış serisini temsil etmektedir.

Roussillon (2009), Winnicott’un (1969) “Nesnenin Kullanımı” adlı makalesinde öne sürdüğü “nesnenin hayatta kalması” kavramından yola çıkarak bebeğin yaşamının ilk evresinde, nesnenin varlığından tamamen bağımsız olarak sergilediği “yıkıcı” itkilerinin, gerçek bir saldırganlığa ya şiddete dönüşmesi üzerinde, nesnenin bu saldırılar karşısında “hayatta kalabilme” kapasitesinin öneminden bahsetmektedir. Yine Winnicott’un kavramlarını temel alarak, bebeğin öfkesini dönüştürmek için nesnenin “yeterince iyi” bir hayatta kalma biçimini içselleştirmesinin öneminden bahsetmektedir. Bunun da ancak, misilleme yapmayan ve her koşulda yaratıcı kalabilen bir nesnenin varlığıyla mümkün olabileceğini öne sürer. Karşı saldırı olarak da tanımlanan, çocuğun saldırganlığı karşısında sergilenen misillemeler sonucunda, bebeğin şiddet eğilimi artar ya da dürtülerin baskılanması sonucunda, yıkıcılık bebeğin kendisine döner.

2.5.2 Freud’un Kuramında Anne ve Baba Tutumları

Dünyaya gelen bebeğin yaşam yolculuğuna rehberlik eden en önemli figür annedir. Anne aynı zamanda, tüm nesne ilişkilerinin temel nesnesi ve sevgi bağlarının da en önemli temsilidir. Bebeğin büyümeye başlamasıyla, baba da çocuğun yaşantısında, özellikle de toplumsal yaşantılarda, önemli bir model sunar. Anne ve

çocuğun simbiyotik tarzda ilişkisine sınır getiren kişi babadır. Freud'a göre babanın, aile sisteminde "yasa" koyucu bir işlevi vardır. Anneden ayrılmaya başlayan çocuk babaya yönelerek, toplumsal bağlamda ilişkiler kurmaya da hazır hale gelir. Annenin "koruyucu kalkan" işlevi, babanın "yasa" koyucu temsili ve her ikisinin birlikte olan ortak tutumu, çocukta üstbenlik gelişiminin de temellerini atmanın yanı sıra, kişiliğin temellerinin atılmasından da önemli bir rol oynamaktadır. Saldırganlık bağlamında konuyu ele aldığımızda, yetişkinler, anne ve baba olarak sorumluluklarını etkin bir biçimde yerine getirirse, çocuk da saldırgan dürtülerini düzenlemeyi ve uygun yollarla ifade etme biçimini keşfedebilecektir. Aksi durumda, saldırganlık ketlenerek ya da taşkın yollarla dışa vurulacaktır. Çocukluk çağı nevrozunun da kökenleri bu uyumsuzluklar sonucunda ortaya çıkmaktadır.

2.5.2.1 Nesne Keşfi

Freud (1905) "Cinsellik Üzerine Üç Deneme" adlı eserinin "Nesnenin Keşfedilmesi" adlı bölümünde, kendinden sonra gelecek kuramcılarının da çalışmalarına yön verecek önemli bir görüşünü öne sürmektedir. Bebeğin ilk kısmi nesnesi olan anne memesi, tüm sevgi bağlarının da ilk nesnesidir. Gizlilik (latans) döneminde, çocukta ötekileri sevmeye kapasitesi oluşmaya başlar. Bu dönemin ardından, ilk sevgi bağları yeniden kurulmaktadır. Bu sevgi bağları kökenlerini, anne ile kurulan ilk ilişkiden almaktadır. Annenin bebeğine gösterdiği şefkat, ilgi ve bakım çocuğun cinsel dürtülerini uyararak, bir bağ kurulmasına aracılık ederken, gelecekteki ilişkilerin niteliği üzerinde etki sağlamaktadır. Anne, baba sevgisinin ve ilgisinin yoğunluğu, çocuğu, aşırı doyum sebebiyle şımarma veya doyumsuzluk sebebiyle hüsrana yaşama gibi güçlüklerle karşı karşıya bırakmaktadır. Bu denge yitimi sonucunda, çocukluk çağı nevrozları ortaya çıkmaktadır. Saldırganlıkla ilgili patolojiler de bunların arasında yer almaktadır. Bunun dışında Freud, anne baba arasındaki ilişkinin de önemini altını çizer. Evlilik içi anlaşmazlıklar, kavgalar ve gerilimli yaşantılar çocuğa yansıdığına, onun da hem yakın ilişkilerinde hem de sosyal uyumunda gelişimini aksatacak durumlar ortaya çıkabilmektedir.

2.5.2.2 Bebek Hazretleri

Freud (1914) "Narsisizm Üzerine" adlı metninde, fazla sevgi gösteren anne babaların, aslında çocuğu kendi narsistik uzantıları olarak görmelerine bağlı olarak, gerçeğin yarattığı gerilimleri, çocuğa sınır koymayarak ve her istediğini yaparak

yadsımaya yönelik bir tutum benimsediklerinden bahsetmektedir. Böylelikle kendileri için talep ettikleri ayrıcalıkları çocukları üzerinden gerçekleştireceklerdir. “Bebek Hazretleri” (his majesty the baby) olarak tanımladığı bu kavrama göre çocuk, anne ve babasının gerçekleştirmesinin güç olduğu arzu yüklü bir rüyayı mümkün kılacak figür olacaktır. Böylelikle narsistik sistemin en hassas noktası olan sonsuzluk ihtiyacı, çocuğa sığınılarak elde edilecektir.

2.5.2.3 Annesel Bakım İşlevi

Freud (1920) “Haz İlkesinin Ötesinde” eserinde, “annesel bakım işlevi” kavramı üzerinde durmaktadır. Bu kavram annenin, bebeğinin duygusal ve fiziksel bakımını, bir bütün olarak karşılayabilmesi anlamına gelmektedir. Aynı zamanda bebeğin henüz gelişmemiş benliğini, dış dünyadan gelen ve özneyi yok edilme tehdidiyle baş başa bırakan uyarımlar karşısında koruyabilmek için, anne “uyarı kalkanı” işlevi görmektedir. Annenin “uyarı kalkanı” işlevi yetersiz kalırsa, bebek saldırgan ve libidinal dürtülerini güvenli bir şekilde boşaltamaz, bu da saldırganlığın bebeğin kendine dönmesiyle sonuçlanabilir.

2.5.2.4 Ceza Üzerine

Freud (1924) “Mazoşizmin Ekonomik Sorunu” adlı makalesinin, “Ahlaki Mazoşizm” bölümünde, bilinçdışı suçluluk duygusunun, kişi üzerinde ne denli bir ıstıraba dönüştüğünden bahsetmektedir. Bu suçluluk duygusunun en belirgin görünüşlerinden biri, çocuklarda ortaya çıkan ceza ihtiyacıdır. Çocuğun, anne baba çiftiyle olan özdeşimleri aracılığıyla üstbenlik gelişmeye başlar. Freud, çocuklara verilen cezaların, çocuğun saldırgan bir pozisyonu içselleştirmesine sebep olmasının yanı sıra, bilinçdışı suçluluk duygusunu yatıştırma özelliğiyle de cezaya eğilimli davranışları daha çok pekiştirdiğinden bahseder.

2.5.3 Ferenczi’nin Kuramında Anne ve Baba Tutumları

Ferenczi (1927) “Yetişkindeki Çocuk” adlı eserinde, anne ve babası tarafından cezalandırılan bir çocuğun, onlarla kurduğu özdeşim sonucunda, kendisinin de yetişkin olduğunda cezalandırıcı bir tutum benimseyebileceğinden bahseder. Bu da çocuğun kimliğinin bir bölümünde değişime sebep olur. Çünkü çocuğun benliği, çevresindeki insanlarla gelişir. İlk önce cezadan korkan çocuk, sonradan kendisini cezalandıran kişinin kimliğini içe yansıtır. Böylece gerçek anne baba, artık çocuk için

önemsiz olur. Çünkü kendi içine, imgesel bir anne baba temsili yerleştirmiştir. Freud'un üstbenlik olarak nitelendirdiği yapı da böyle oluşur. Çok sert davranışlar, çocuğun katı bir üstbenlik içselleştirmesiyle sonuçlanarak, onun yaşamına zarar verebilir. Ferenczi'ye göre anne, baba ve çocuk ilişkisindeki bakış açısı çocuğun eğitilmesinden ziyade, çocuğun yetiştirilmesi kavramına odaklanmaktadır. Ailenin çocuğa uyumunun, ancak anne ve baba kendi kendilerini daha iyi anlayabildiklerinde ve yetişkin yaşamlarında belli yerlere geldiklerinde mümkün olabileceğini öne sürer. Anne ve babaların çocuk yetiştirirken yaptıkları en temel hatayı "kendi çocukluklarını unutmak" olarak tanımlar. İlişkilerde ortaya çıkan en temel problemin ise "anlama eksikliğine" bağlı olarak ortaya çıktığını öne sürmektedir. Çocukla kurulan ilişkide, uyumun öneminin altını çizerek, aile içinde yaşanan çeşitli problemlerin, karşılıklı uyum güçlüklerine bağlı olarak ortaya çıkan, disiplin uygulamalarındaki sorunlardan kaynaklandığına dikkat çekmektedir.

Ferenczi, çocukların gelişimleri boyunca sıklıkla yüz yüze geldikleri güçlükleri takılma yaşamadan atlatabilmeleri için özel olarak dikkatli olunmasının altını çizmektedir. Örneğin, yaşamın ilk yıllarında, önemli bir deneyim olan süttten kesme sürecinde yaşanan olumsuz deneyimlerin, çocuğun nesnelere ilişkisini ve onlardan zevk almasını elverişsiz bir şekilde etkileyebileceğini öne sürmektedir. Yaşamın başında yara almış bir çocuğun, bu olumsuz deneyiminin onun tüm yaşamına gölge düşürebileceğini ifade etmektedir

2.5.4 Melanie Klein'in Kuramında Anne ve Baba Tutumları

Nesne ilişkileri kuramının kurucusu olan Melanie Klein, çocuğun en baştan beri dürtü doyumuna ulaşabilmek için nesne ve ilişki arayışı içerisinde olduğundan bahsetmektedir. Çocuk "içselleştirilmiş nesne ilişkileri" aracılığıyla dünyayı keşfeder. İçsel nesnelere ise bebeğin anneye, en temelde annenin temsili olan "meme" ile kurulan ilişki aracılığıyla oluşmaktadır. Ferenczi'nin (1909) yılında öne sürdüğü, Freud'un ise (1923) belirginleştirdiği "içe yansıtma" (introjection) mekanizması aracılığıyla nesne ilişkileri yapılanmaya başlar. Bu iç nesne temsilleri, benliğin ve üst benliğin oluşumunda büyük önem taşımaktadır.

Klein'a göre dürtüsel ihtiyaçlarından dolayı, yoğun bir gerilim hisseden ve bu gerilimi bir saldırı olarak deneyimleyen bebek, annesinin, kendisini bir "iyi nesne" temsili olarak sunmasına ihtiyaç duyduğundan bahsetmektedir. Böylelikle, dürtüsel taşkınlık sebebiyle ortaya çıkan içsel yıkım, bebek tarafından yüceltilebilir. Bunun

sonucunda, çocuğun “düş kurma” kapasitesi gelişmeye başlar. Klein, Dick ile yaptığı analiz aracılığıyla çocuğun dürtüsel yaşantısı üzerinde annenin tutumunun etkisini etkili bir biçimde örneklendirmektedir.

Klein (1930) “Benliğin Gelişimde Simge Oluşumunun Önemi” adlı metninde, psikotik bir hasta olan Dick’in analizinden bahseder. Bu çalışmasında ortaya koyduğu en çarpıcı görüşlerden biri, Dick’in içinde bulunduğu çevrenin onun gelişimi üzerindeki etkileridir. Dick’in yaşamının ilk yılları ihtiyaç duyduğu sevgi, ilgi ve bakımdan yoksun geçtiği için, o da zamanla çevresine yabancı hale gelmiş ve ötekilerle olan iletişimini yoğun bir şekilde sınırlandırmıştır. Çevrenin çocuğun ihtiyaçlarına uyum sağlamadaki başarısızlığı, iyi nesnenin içe yansıtılmasını da olanaksız kılmıştır. Bu da benlik gelişiminde birtakım olumsuzluklar ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Dick’in “sadistik” dürtüleri aracılığıyla ortaya koyduğu saldırganlığı ele alma konusunda, annesinin yetersiz kalması, onun için “iyi nesne” temsilini içselleştirmeyi zorlaştırmaktadır. Klein bu gözlemlerinden yola çıkarak çevrenin, çocuğun ihtiyaçlarına uyum sağladığında, çocuğun da iyi nesneyi “içe yansıtma” kapasitesinin gelişerek, benlikte bir denge unsuru olarak, “iyi”nin bir temsil bulabileceği yönündedir.

2.5.4.1 Anne Çocuk İlişkisinde “Onarma” Kavramının Önemi

Klein (1937) “Sevgi, Suçluluk ve Onarım” adlı makalesinde, bebeği acı, korku, nefret gibi hoşnutsuz duygulardan korumak için annenin en temel görevinin, bebeğinin arzularına cevap vermek olduğunu ifade etmektedir. Böylelikle bebekte temel güven duygusu içselleşecek ve ona doyum veren iyi nesneye karşı, güvenle harmanlanmış sevgi duyguları besleyebilecektir. Anne, bebeğin hissettiği olumsuz duygulara cevap veremediğinde ve onu doyuramadığında bebeğin düşleminde, annenin temsili olan memeye yönelik saldırgan düşlemler harekete geçecektir. Burada annenin ikinci ve en önemli görevi, bebeğin saldırgan girişimleri karşısında hayatta kalabilmektir. Tüm bu yıkıcı etkileri karşısında nesnenin yol olmadığını fark eden bebeğin saldırganlığı da dönüşüme uğrayacaktır.

Klein aynı metnin devamında, epey incelikli bir biçimde, anne babalık üzerine olan görüşlerini dile getirmektedir. Klein’a göre annenin çocuk yetiştirirken ona en iyisini sunmak yerine, kendi saldırgan düşlemlerini, rekabet ve kıskançlıkla ilgili duygularını da sahiplenerek bunları onarma çabası içerisinde olmasının öneminden bahsetmektedir. Ancak bu yolla kendini çocuğunun yerine koyabilir ve onun gözünden

hayata bakmak, ihtiyaçlarını kavramak konusunda özveride bulunabilir görüşünü de eklemektedir. Kendisinin ve çocuğunun duygularını ayırt edebilen bir anne, çocuğuna rehberlik ederken kendi yaratıcı kapasitesini de etkin bir biçimde kullanabilecektir. “Annelik duyguları” güçlü bir annenin sevgisi, her koşulda baki kalacaktır. Böylelikle, çocuğuna karşı yeterince sabır ve anlayış gösterme çabasını sürdürmeye gayret edebilecektir. Annenin bir tarafıyla da benimsemesi gereken yegane tutum, çocuk ihtiyaç duyduğunda ona destek ve öğüt verirken, her koşulda kendi sorununu, kendi çözebilmesi için gerekli alanı ona sunabilmektir.

Diğer bir taraftan babanın aile içerisindeki rolünün anneninkiyle benzemesinin yanı sıra, babayla da kurulan güçlü özdeşimin öneminin altını çizmektedir. Babanın düşleminde kendi neşesini çocuğuyla paylaşabilmesinin ve zorlandığında ona yardımcı olabilmesinin, çocuğun gelişimi açısından öneminin altını çizer. Klein en nihayetinde, anne ve babanın tutumlarının birbirini tamamladığını; ilişkilerini sevgi ve anlayış üzerine kuran yetişkinlerin, çocuklarının da bundan olumlu yönde etkileneceğine dair görüşlerini öne sürmektedir.

Klein (1946) “Bazı Şizoid Mekanizmalar” adlı makalesinde ise bebeğin oral saldırganlığa bağlı olarak ortaya çıkan eylemlerinin, anne tarafından kapsanma güclüğüyle karşı karşıya kaldığında, bebeğin üstbenlik yapılanmasının hasar alabileceğinden ve patolojik saldırgan davranışların ortaya çıkabileceğinden bahsetmektedir.

2.5.5 Wilfred Bion’un Anne ve Baba Tutumu Üzerine Görüşleri

Bion’un, “düşünme” üzerine geliştirdiği kuramının özünde, bilinçdışı öğelerin “ruhsallaşma süreçleri” yer almaktadır. Bu süreçleri incelerken, anne bebek ilişkisini merkeze alarak bebekte düşüncenin nasıl geliştiğini açıklamaya çalışır. Bion’a göre yaşamın başlangıcında bebeğin zihni, bilinçdışından gelen beta öğelerin istilası altında olduğu için, düşünebilme yetisi de henüz gelişmemiştir. Bebek düşünebilmek için başka bir zihne ihtiyaç duymaktadır. Bunu yapacak kişi ise annedir. Anne bebeğinin yerine düşünerek, aslında zihnini ona ödünç verir. Böylelikle, bebeğinin zihinsel gelişiminin temellerinin atılmasına katkı sağlar. Bebek annesinin yardımıyla, bilinçdışı öğeleri gerçek deneyimlerle bağlayabilir ve sonunda düşünceler ortaya çıkar. Bion özellikle psikanalitik pratiğinin başlangıcında, Klein’in görüşleri doğrultusunda çalışmalarına yön vermiştir. Klein’in “yansıtımlı özdeşim” kavramını kendi çalışmalarına uyarlayarak, bebeğin taşınan dürtü ve duygulanımlarını annesine

yansıtarak, onun bu zorlayıcı deneyimleri dönüştürerek daha baş edilebilir bir seviyeye getirip, kendisine geri vermesine dair beklentileri olduğundan bahsetmektedir. Annenin bu tutumunu “kapsayıcı işlev” olarak adlandırır ve bebeğin “kapsayıcı çevre” içerisinde ele alınmasının öneminden bahseder. Bebeğin ihtiyaçlarına duyarlı bir anne ve çevrenin varlığı, bebeğin de zorlayıcı, özellikle de saldırgan itkilerini dönüştürme konusunda epey önemli bir yere sahiptir.

2.5.5.1 Annesel İşlevin Bağ kurabilme Kapasitesi Üzerindeki Etkisi

Bion’un saldırganlık üzerine görüşlerini açıklarken, 1959 yılında yayımladığı “Bağlara Saldırı” adlı metninde, bebeğin yoğun duygulanımların gücü karşısında yaşadığı dehşet hissinden bahsetmiştik. Bion, Klein’in (1946) ortaya koyduğu “yansıtmalı özdeşim” kavramından yola çıkarak, ruhsal yaşamın zemininin; bebeğin katlanılması güç ve coşkun duygularını, nesneye yansıtabilme ve nesnenin de bu gerilimi dönüştürebilmesi sonucunda da yapılandığından bahsetmektedir. Bu süreç bebeğe nesne tarafından sunulan, iyi nesneyi “içer yansıtma” aracılığıyla gerçekleşir. Bu aşamada bebek ölüm dürtüsünden kaynaklanan, zarar görmeye dair yoğun kaygıları dönüştürecek bir ruhsal gelişime sahip olmadığı için, Klein’in öne sürdüğü “bölme” (splitting) mekanizması aracılığıyla bu duygularını parçalara bölerek yansıtma sürecine girer. Tam da bu aşamada, bebeğin yıkıcı düşlemlerini yansıttığı nesnenin tutumu büyük önem kazanmaktadır. Anne bebeğinin yansıttığı haset dolu duyguları kendi içine yansıtıp sarsılmadan durabilirse ve ardından bunları dönüştürerek bebeğine geri verebilirse, bebeğin ruhsallığında iyi bir iç temsil oluşmaya başlayacaktır. Bion, annenin tıpkı bir “depo” gibi, bebeğin tüm yıkıcı düşlem ve itkilerini içinde tutabildiği ve bunu yaparken dengesini koruyabildiği ölçüde, bebekteki yıkıcı girişimlerin de dönüştürmeye başlamasına olanak tanıyabileceğinden bahsetmektedir. Aksi durumda bebek ve anne arasındaki bağ yıpranmaya başlayacak ve saldırgan dürtüler, gelişimi ve merak duygusunu ketleyeceği gibi, patolojik bazı sorunların da oluşumuna sebep olacaktır.

2.5.5.2 Annenin Düşünce Gelişimindeki Rolü

Bion (1962) “Bir Düşünme Kuramı” adlı metninde, bebeğin nesnenin yokluğunun dönüştürme uğraşının düşünce gelişimi üzerindeki etkisinden bahseder. Bion’a göre düşünce gelişimi için bir nesnenin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Bebek için bu temel nesne annedir. Bebek annenin yokluğunda hissettiği “hüsrân” duygusu

ve ona yeniden kavuştuğunda deneyimlediği doyum arasındaki boşluğa tahammül edebildikçe, düşünme yetisi gelişecektir. Bu aşamada bebeğin tutarlı bir şekilde nesne tarafından doyurulması ve ihtiyaçlarına cevap alabilmesi de büyük önem taşımaktadır.

2.5.5.3 Annenin Düşleme Kapasitesi (Rêverie)

Bion 1960'larda (1962, 1963 ve 1965) üzerinde çalıştığı, "Yaşayarak Öğrenmek, Psikanalizin Unsurları ve Dönüşümler" adlı eserlerinde, "rêverie" kavramını ortaya koymaktadır. Bion'a göre, yaşamın erken döneminde bebek henüz düşünme ve düş kurma kapasitesinden yoksundur. Bu süreçte bebek nesnenin yokluğunda, kökenini ölüm dürtüsünden alan yoğun kaygıları dönüştürmekte güçlük çektiği için, onları "bölme" mekanizması aracılığıyla dışa yansıtma uğraşı içerisindeydir. Bu aşamada anne kendi "düşleme kapasitesi"ni bebeğine ödünç vererek, sindirmesi zor duyguları bebeğinin "içe-yansıtma"sına aracılık eder. Bebeğin yansıtılmalı özdeşim aracılığıyla yansıttığı gerilimli duyguları, anne dönüştürerek bebeğine geri verir. Bu da "iyi-nesne" temsilinin içselleştirilebilmesinin yegane yoludur. İyi nesneyi içselleştiren bebeğin, yıkıcı itkileri de dönüşüme uğrayarak, saldırgan girişimleri yatışacaktır. Bu sayede bebeğin düşünme becerileri de gelişim gösterebilecektir.

2.5.5.4 Kapsayıcı işlevler

Bion (1962), dış uyaranların yarattığı rahatsızlık (beta öğeler) sonucunda yoğun bir dengesizlik yaşayan bebeğin, bu huzursuz yaşantıları "yansıtılmalı özdeşim" aracılığıyla annesine aktardığından bahsetmektedir. Annesi de bebeğiyle özdeşim kurarak, ondan kendisine aktarılan "beta öğeler"i içe alır, onları dönüştürür ve tahammül edilebilir bir hale getirerek bebeğine geri verir. Bion, anne tarafından dönüştürülerek, bebeğe geri verilen iyi temsilleri "alfa öğeler" olarak tanımlamaktadır. Böylelikle bebek, tahammül edilmesi zor duyum ve uyaranların (açlık, huzursuzluk vb.), yani beta öğelerin, anne aracılığıyla tahammül edilebilir hale dönüştürüldüğünü deneyimler. Bion, annenin düşlemlerini bebeğin hizmetine vererek onu sakinleştirebilmesi ve bu olumsuz deneyimleri dönüştürerek tahammül edilebilir kılmasını "kapsayıcı işlev" olarak adlandırılmıştır. Annenin kapsayıcı işlevlerini saldırganlık bağlamında ele aldığımızda, çocuk için doğuştan gelen ve tahammül etmesi güç olan saldırgan itkiler, diğer bir deyişle "beta öğeler", annenin "alfa işlevi" aracılığıyla dönüştürülmeye ihtiyaç duymaktadır. Anne bebeğine sunduğu "kapsayıcı

çevre” içinde, bu zorlayıcı dürtüleri tahammül edilebilir kılmaya çaba gösterir. Böylelikle çocuğun saldırganlığı da yaratıcı dönüşümlere uğrayacaktır.

2.5.6 Winnicott’un Kuramında Anne ve Baba Tutumları

Winnicott kuramsal fikirlerini geliştirdiği dönemde, Freud’un dürtü kuramı üzerine görüşlerinden ve Melanie Klein’in çocuk psikanalizi ve nesne ilişkileri üzerine olan kuramsal önermelerinden etkilenerek çalışmalarına yön vermiştir. Zaman içerisinde psikanalitik camia içerisinde kendine, özgün ve bağımsız bir yer edinmiştir.

Tükel (2011) “Bebek ve anne arasındaki mekanda öznenin yaratılması: Winnicott’un çalışmalarına bir bakış” adlı makalesinde, Winnicott’un kuramında, çocuğun içindeki gelişimsel ihtiyaçlar ile anne tarafından sunulan annelik koşulları arasındaki etkileşimleri incelediğini dile getirmektedir.

Winnicott’un kuramının temelinde, yaşamın ilk evresinde, dezorganize yaşantılar içerisinde olan bebeğin kendilik gelişiminin, annenin onun için sunduğu çevre içerisinde geliştiği üzerine olan fikirleri yer almaktadır. Winnicott annenin sunduğu uygun bakım ortamının ve sevgi dolu yaklaşımın, bebeğinin büyüme sürecini olumlu yönde şekillendireceğini ve bütünleşmiş bir kendilik duygusunun gelişimin katkı sağlayacağından bahsetmektedir. Anne bu süreçte, bebeğiyle önce kendi ruhsallığını ve alanını paylaşır. Bu alan olarak tanımladığı yer, anne ve bebek arasındaki “oyun alanı”dır. Burada anne, bebeğine kendi zihnini ödünç verir ve bebeğinin yaşantılarını onun için aynalar. Böylelikle kendilik gelişiminin temelleri atılmış olur. Bebek geliştikçe ve anneye duyduğu ihtiyaç azaldıkça bağımsızlaşma yolunda da adımlar atmaya başlar. “Yeterince iyi” bir annelik bakımı, bebeğinin dürtülerini dönüştürmesine yardımcı olmak, aynı zamanda özerkleşmesine de alan açmak üzerine kuruludur.

Bununla birlikte annenin diğer önemli görevlerinden biri de bebeği gereksiz uyaranlarla bölmeden “yalnız kalma kapasite”sinin gelişmesine olanak tanınmasıdır. Annenin nötr bir şekilde çocuğun yalnızlığına eşlik edebilmesinin, bebeğinin yalnız olabildiği kapasitesinin gelişimi üzerinde önemli bir etkisi olacaktır.

Son olarak da saldırganlık bölümünde bahsedilen, bebeğin yaşamın ilk döneminde deneyimlediği “tüm güçlülük yanılması”nın, önce içselleşip daha sonra kırılması, çocuğun gerçek dünyaya uyumunu artıracak ve benlik gelişimine de yer açacağı üzerine görüşlerinden bahsetmiştik. Tam da bu aşamada annenin görevi ise annenin zaman zaman sergilediği “yetersizlikler” aracılığıyla mümkün olabilecektir.

Bebeğin bu yetersizlikler aracılığıyla deneyimlediği doyumsuzluklar, gerçeklik duygusunun gelişimine de katkı sağlayacaktır.

Winnicott'a göre, çocuğun ihtiyaçlarına “yeterince iyi uyum” sağlandığında, o da yaşamındaki nesnelere etkin bir biçimde kullanabilir. Nesne kullanımı zamanla çocuğun iç gerçekliğinin, dış gerçekliğe uyumlanmasına yardımcı olur. Bu da yaratıcılığın gelişiminin en temel adımıdır.

2.5.6.1 Geçiş Nesnelere ve Geçiş Olguları

Winnicott (1951) “Geçiş Nesnelere ve Geçiş Olguları” adlı makalesinde, bebeğin gelişim aşamalarında onun fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarını bir bütün olarak ele alan ve bebeğin değişen ihtiyacına göre esneklik gösterip ona uyum sağlayabilen bir anneden bahsetmektedir. “Yeterince İyi Anne” olarak tanımladığı bu kavramla işaret etmek istediği, büyük bir özveriyle kendini bebeğine adayan ve bebek annenin yetersizlikleriyle baş etmeyi öğrendiğinde, zamanla ve kademeli bir biçimde ona daha az uyum sağlayan bir annenin varlığıdır. Winnicott'a göre;

“Annenin bebeğin ihtiyaçlarına uyum göstermekteki yetersizliği nesnelere gerçek kılar, yani sevildikleri kadar nefret edilen şeyler haline getirir.” (Winnicott, 1951, s. 29)

Tam tersine, annenin bebeğiyle ilişkide en iyisini yapmaya kendini zorlaması veya onun ihtiyaçlarını ihmal etmesi, bebeğin anne tarafından kapsanamamasına sebep olmaktadır. Başlangıçta “tümgüçlülük” yanılsamasını yaşayan bebek, optimum düzeyde hayal kırıklıklarıyla temas etmelidir. Bu özerk bir kendilik kazanabilmesi için gereklidir ve bunun dozunu ayarlayacak kişi de annedir. Bebeğin ego gücü arttıkça deneyimlediği zorluklar daha katlanılabilir hale gelecek ve tümgüçlülük yanılsaması son bulacaktır. Böylelikle ben ve öteki arasında ayrım yapabilen bebek, dış gerçekliğe uyum sağlamak için stratejiler geliştirebilecektir. Aksi durumda, çocuğun gerçekliğe uyumu bozulacak, kendini korumak için agresif dürtüsünü gizlemeye çalışacak ve anneye uyum sağlama çabası “sahte kendilik” geliştirmesiyle sonuçlanacaktır.

2.5.6.2 Birincil Annelik Uğraşı

Winnicott (1956) “Birincil Annelik Uğraşı” adlı makalesinde, bir kadının hamile kalmasıyla içinden geçtiği değişim sürecinde, ruhsal ve bedensel yaşantısında birtakım değişiklikler meydana geldiğinden bahsetmektedir. Annenin bu dönemde yaşadığı bu hüznün, bir tarafıyla kendi öznel yaşantısı ve bebeğiyle arasında köprü

kurabilmek için deneyimlemesi gereken bir duygudur. Bu dönemde anne bebeğine, kendini ortaya koyabilmesi için alan açar ve bebeğin rastgele itkilerini dışa vurabilmesi için ona bir “çerçeve” (setting) sunar. Bebeğin benlik oluşumunun temellerinin atıldığı bu dönemde, “benlik bağlılığı” ve “süreklilik” duygularının gelişebilmesi için, annenin bebeğine ne kadar uyum sağladığı ve ona müdahale etmeden bebeğin “kendiliğinden” olma halini ne ölçüde kabullenebildiğiyle ilişkilidir.

2.5.6.3 Tutma (Holding)

Winnicott (1960) “Anne, Baba, Bebek İlişkisi” adlı makalesinde, annenin bakımının çocuğun gelişimindeki bütünleştirici etkisinden bahsetmektedir. Winnicott’a göre “tutma” (holding), çocuğun sadece fiziksel olarak kucaklanmasını değil, anne tarafından ona sunulan, ruhsal ve fiziksel tüm ihtiyaçlarını bütün olarak ele alan, Winnicott’un “tutma ortamı” olarak tanımladığı bir çevreye işaret etmektedir. Tutma ortamının sağlanması, bir yandan “birincil annelik meşguliyeti”ne de ihtiyaç duyar. Böyle bir ortamın içinde büyüyen bebek ise “benlik bağlılığı” oluşturabilecektir. Anne bebeği için yarattığı “tutma ortamı” içerisinde bebeğin maruz kaldığı olumsuz deneyimlerden (açlık, huzursuzluk gibi) onu korumak veya bakım vermek için bir çaba harcar. Bunu düzenli olarak yapması ise bebeğin süreklilik duygusunu içselleştirmesine katkı sağlar.

Winnicott’un bu makalede öne sürdüğü önemli görüşlerden bir diğeri de babaların işlevinin, henüz yenidoğan tarafından keşfedilmemiş olmakla birlikte, annenin bebeği için sunduğu “tutma” ortamını korumak olduğudur.

2.5.6.4 Annenin Ayna Rolü

Winnicott (1967) “Çocuğun Gelişiminde Annenin ve Ailenin Ayna Rolü” adlı makalesinde, Lacan’ın (1949) “Ayna Evresi” adlı kuramından etkilenerak, çocuğun gelişiminde annenin yüzünün ve bakışının önemine dair görüşlerini öne sürmektedir. Winnicott’a göre bebek için yaşamın ilk günlerinde “çevre” büyük önem taşımaktadır. Winnicott, çevrenin işlevinin üç temel bileşenden oluştuğunu öne sürer. Bunları da “tutma, yaklaşım ve nesne sunumu” olarak tanımlamaktadır. Bu kavramlar ışığında, bebeğine bakım veren annenin görevleri öncelikle onun için uygun bir “tutma” ortamı sağlayarak onu sevgiyle kucaklaması ardından bebeğine uygun bir “yaklaşım” benimsemesi ve kendisini bir “nesne” olarak bebeğine sunması gerekir. Böylelikle nesne, bebek tarafından yaratılmış olur ve bu da yaratıcılığın ilk girişimidir.

Henüz kendisinden bile ayırt etmekte güçlük çektiği “çevre” içerisinde bebeğin benliği gelişmeye başlar. Bebek annenin yüzüne baktığında ne görüyorsa (annenin duygu durumu gibi), bu aynada gördükleri üzerinden “kendilik algısı” şekillenmeye başlar. Bebekler annelerinin değişen yüz ifadelerini gözlemlerler. Anne bu ayna işlevini sunmakta başarısız olursa bebek, annenin yüzüne baktığında bir boşluk veya olumsuz duygularla karşılaşılıyorsa, hüsrana uğrar. Bu durumda cevap alamayan veya huzursuz hisseden bebek bu aynayı incelemeyi bırakır. Artık ayna sadece bakılacak bir şeyden ibaret olmaktadır. Bebek büyümeye başladıkça ve zaman içerisinde daha karmaşık özdeşimler kurabilme yetisi geliştikçe, başta anne, ardından baba, kardeşler ve diğer önemli kişiler tarafından aynalanma ihtiyacı da azalmaya başlar. Bu yüzlere olan bağımlılığı azalan bebek, bu yüzlerden yatırımını geri çekerek kendine yöneltebilecektir. Bu süreçte ailenin tutumu epey önemlidir. Çocuğun olumlu bir kendilik algısı geliştirmesi ve bireyselleşerek dış dünyaya açılabilmesi için etkin biçimde yapılan yansıtmalara ihtiyaç duyar. Bu aynalama süreci olumlu giderse, bebek istekleri ve saldırgan dürtüleri arasında bağ kurabilmeye başlayacaktır. Annenin empatik dönüşleri, olumlu bir “kendilik duyumu” üzerinde epey etkilidir.

2.5.6.5 Nesnenin Kullanımı

Winnicott (1969) “Nesnenin Kullanımı” adlı makalesinde, nesnenin kullanımından önce, nesne ilişkisinin varlığından söz etmektedir. Winnicott’a göre bebek, yansıtma mekanizması ve özdeşleşme aracılığıyla nesneye yatırım yapmaya başlar. Bebeğin, nesne ilişkisinden nesne kullanımına geçmeden önce deneyimlemesi gereken bir “ara alan” olduğundan bahseder. Bu alanı ise öznenin, nesneyi yok etmeye çalıştığı bir geçiş evresi olarak tanımlar. Nesnenin kullanabilmesi için gerekli birinci adım, öznenin nesneyi “yok etme”sidir. İkinci önemli adım ise nesnenin “hayatta kalma” becerisidir. Düşlemsel olarak defalarca nesneyi yıkma girişimlerinde bulunan bebek, nesnenin hayatta kalmasıyla onu kullanmaya başlayabilir. Winnicott’a göre yıkıcılık, nesneyi kendiliğin dışında konumlandırarak, gerçeklik ilkesine uyum sağlamak için ortaya çıkmaktadır. Ancak Winnicott, gerçekliğin yaratılabilmesi için elverişli çevresel koşulların gerekliliğinden bahsetmektedir. Winnicott’a göre “hayatta kalmak”, “misilleme” yapmamak demektir. Bebeğin saldırgan dürtüsünden kökenini alan örneğin “memeyi ısırma” gibi davranışları karşısında annenin hayatta kalması, bir tarafla bebeğin ihtiyaçlarına uyum sağlama çabasını ortaya koymaktadır. Anne bu süreci başarıyla ele alabilirse, “yıkım” sadece bir potansiyel olarak kalacaktır.

Gerçekleşmiş bir yıkıcılık ancak, nesnenin hayatta kalmaktaki başarısızlığına bağlı ortaya çıkabilir. Winnicott, bebeğin yaşamının ilk evresinde yıkıcı dürtüleri aracılığıyla sergilediği saldırganlığın öfkeden ayrılmış ve aksine nesnenin hayatta kalmasından dolayı hissedildiği bir neşeden bahsetmektedir. Fantezide sergilenen saldırılar karşısında sürekli bir biçimde hayatta kalan nesne, bebeğin de nesne sürekliliği geliştirmesine ve gerçekliğe uyum sağlayabilmesine katkı sağlar.

2.5.7 Anna Freud'un Anne Baba Tutumları Üzerine Görüşleri

Anna Freud'un (1965) "Çocuklukta Normallik ve Patoloji" adlı eserinde, gelişimsel olarak ortaya çıkan saldırganlığın yanı sıra uygun bir tutumla karşılaşmadığında yıkıcı ve patolojik bir hal alan saldırganlık üzerine olan görüşlerinden bahsetmiştik. Bu bölümde ise nasıl bir yaklaşımın saldırganlık üzerinde dönüştürücü, nasıl bir yaklaşımın ise problematik bir duruma yol açabileceği üzerine görüşlerine yer verilecektir.

Anna Freud, ilk olarak çocuğun gelişim sürecinde dürtülerinin, benliğinin ve üst benliğinin birbirleriyle ilişki içerisinde olduğundan bahseder. Çocuğun bu içsel deneyimlerinin üzerinde, dış faktörlerin de önemli bir etkisi olduğunu dile getirerek gelişimin, çocuğun içsel yaşantısının nesne ilişkileriyle harmanlanması sayesinde biçim kazandığını ortaya koymaktadır.

Anna Freud yine aynı eserinde, çocuğun her gelişim aşamasında ortaya koyduğu saldırgan girişimlerinin anne tarafından uygun bir şekilde ele alınmasının öneminden bahsetmektedir. Oral dönemde çocuğun memeye, akabinde yemeğe karşı her reddedici tavrını anne düşmanca algılsa, çocuk saldırgan dürtüsünün ketlenmesine bağlı olarak, beslenmeyle ilgili bir dizi patolojik sorun ortaya koyabilir. Anal-sadistik evrede, çocuk tuvalet alışkanlığı konusunda kendi denetimini ele alma sürecinde bir dizi zorlayıcı davranış sergilemektedir. Annenin bu süreçteki tutumu, çocuğun karakter gelişimi üzerinde büyük öneme sahiptir. Çocuğa bu dönemde nasıl bir yaklaşım sergileniyorsa, o da benzer bir tutumu içselleştirir. Nesnelere kurulan olumlu ilişkiler, çocuğun da bu evreyi ne derece sağlıklı atlattığı üzerinde büyük önem taşımaktadır. Bu metinde A. Freud'un bahsettiği diğer önemli görüşlerden biri de çocuğun sergilediği ve annesi tarafından onaylanan özellik ve davranışlarının daha çok pekiştiğidir. Diğer bir taraftan nötr kaldığı ve olumsuz tepki verdiği davranışların da sönme eğilimi gösterdiğini açıklamaktadır.

Anna Freud'un patolojik saldırganlığın nasıl ele alınması gerektiğine dair görüşlerini incelediğimizde ise çevrenin akılcı tutumunun, saldırgan belirtileri ortadan kaldıracığı yönündeki görüşleri dikkat çekmektedir. Çevrenin, her gelişim aşamasında ortaya çıkması beklenen saldırgan girişimlerin, serbestçe yaşanmasına izin vermesi gerekir. Ancak böyle bir tutumun çatısı altında, çocuk da saldırgan dürtülerini "yüceltme" yoluna gidebilir. Aynı metnin devamında, sağlıklı bir ruhsal gelişimin, benliğin reddedilme duyarlılığı ile de bağlantılı olduğunu öne sürmektedir. "Engellenmeyle başa çıkma" olarak tanımladığı bu eğilim, çocuğun yaratıcı baş etme yolları keşfederek, saldırganlığını dönüştürebilmesi açısından da epey gerekli bir kazanımdır.

2.5.8 Andre Green'in Anne Baba Tutumları Üzerine Görüşleri

Green anne ve bebek ilişkisinde, annenin yetersiz kalışının kökenlerini incelemek üzerine araştırmalar yapan bir psikanalistir. Annenin yetersizliğinin arka planında, çoğu zaman bir kayıp meselesi veya depresyonun varlığından bahsederken bu zorlu duygusal yaşantıların bebek bakımını da zorlaştırdığını ortaya koymaktadır (Abrevaya, 2013). Bebek, henüz ben ve öteki arasındaki ayrımı yapamadığı yaşamın ilk döneminde, annenin destekleyici tutumuna ihtiyaç duyar. Annenin sunduğu geçici benlik ikamesi, bebeğin de kendi özgün benliğini geliştirebilmesi için bir süre bebeğe ödünç verilir. Green, Winnicott'un da görüşlerine benzer bir biçimde, annenin bebeğiyle "özdeşim" güçlüğü yaşadığı durumlarda, onun ihtiyaçlarına da "yeterince iyi" bir yaklaşımla cevap veremediği görüşünü öne sürer. Buna bağlı olarak da bebek amansız ve acı verici bazı duyguların istilasına kapılır. Green, anne ve bebek arasında yaşanan bu gerilimli durumun sebeplerini anlamak için öncelikle annenin ruhsal yaşantısının ele alınmasının önemini vurgular ve annenin aniden duygusal yatırımını geri çekmesinin bebek üzerindeki etkilerini "ölü anne" kavramı üzerinden incelemeye koyulur.

2.5.8.1 Ölü Anne

Andre Green (1983) "Ölü Anne" makalesinde, annenin yaşadığı bir kayıptan dolayı depresyona girerek ruhsal olarak bir değişime uğradığından bahseder. Bir zamanlar çocuğun içselleştirdiği canlı, rahatlatan anne imagosu uzak, soğuk ve düşünceleri başka yerde olan bir anneyle yer değiştirir. Bu ani ve şiddetli değişim bebek için felaketin temsilidir. Green bu durumu, narsistik bir travma olarak

nitelendirir. Bebek bedensel bütünlük yaşadığına dair bir yanılsama taşırken aniden anneden ve memeden koparılışını deneyimlemiştir. Bu deneyim sonucunda da anne ve bebek arasındaki duygusal iletişim engellenir. Green, annenin yaşadığı derin acı ve hüznün halinin, çocukta öfke ve nefret gibi bir tepkiyi ifade etmeyi imkansızlaştırdığını ileri sürer. Çocuk, annedeki bu değişimin kendi saldırgan veya yıkıcı dürtülerinden kaynaklandığını düşünerek yoğun suçluluk duygusu hisseder.

Nesneden ihtiyaç duyulan süreden erken koparılma, anne ve bebek arasında da bir yabancılaşma durumuna sebep olabilmektedir. Özne (bebek), nesneye (anne) libidinal dürtüleri aracılığıyla yatırım yapamadığında, yıkıcı dürtüleri aracılığıyla yatırım yapma uğraşı içerisine girer. Aslında bu yıkıcılığın kökeninde, ruhsallıkta oluşan “hava delikleri”ni kapatma, onarma çabası vardır. Nesneye yöneltilen yıkıcı dürtüler, nesneye olan yatırım gücünü sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Nesnenin hayaleti, anne ve bebek arasında bir üçüncü olarak girmektedir. Bebek de anlam veremediği bu üçüncüyü babaya yansıtır. Green bu durumu “erken üçgenleşme” olarak tanımlamaktadır. Bunun sonucunda, artık bebeğin yıkıcı dürtülerinin hedefinde baba vardır (Abrevaya, 2013). Bu durumun sebebi ise, annenin depresif yaşantısının, çocuğun öfke, nefret gibi duygularını ifade edebilmesini olanaksızlaştırdığıyla ilgilidir. Anne bebeğinin ihtiyaçlarını sezgileri aracılığıyla hissedebilir ve ona tutarlı bir bakım ortamı sunabilirse, bebek de annesine yatırım yapabilir ve sağlıklı gelişimi için gerekli olan yıkıcı itkilerini (nefret ve öfke dolu tepkilerini) anneye yansıtabilir.

2.5.8.2 Green’in, Winnicott’un Saf Kadın Ögesi Üzerine Görüşleri

Andre Green (1990) “Hadım Edilme Kompleksi” adlı eserinin “Winnicott’a Değini: Saf Kadın Ögesi” adlı bölümünde, Winnicott’un klasik “biseksüellik” tezinden bahseder. Her cinste, bir kadın ve erkek ögenin varlığını ifade eder. Saf durumdaki erkek öge özünde dürtüseldir. Freud da libidonun özünde eril olduğu görüşünü belirtmiştir. Etkin ve edilgin iki görünümü vardır ve bebeğin diğer erojen bölgelerle olduğu gibi memeye olan ilişkisini de ilgilendirir. Burada kadın durumunun, erkekliğin (etkin) tersine dönmesinin (edilgen) sonucu olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında bir de saf durumda kadın öge vardır, bu da memeye bağlıdır. Bu ilişki olmak (özdeşleşme) tarzındadır. Bebek meme/anne olur, bu durumda nesnenin kendisi özne olmuştur. Bebek ve nesnenin bir olma hali çocuğu da var eder. Erkek ögeden ayrılık işin içine girdiğinde söz edilebilir. Kadın ögesi olur (is), erkek ögesi yapar (does). Yani burada Green önce olmanın, sonra yapmanın

öneminden bahseder. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, sürekli aktif özdeşim içerisinde olan anne ve babalar, çocuklarının saldırgan tepkileri karşısında yine saldırganlaşarak tepki verirler. Bu dürtüsel eğimler bir taraflıyla “doing”, yani yapma haline takılı kalma olmak gibidir. Çocuk karşısında duran, anlamaya çalışan bir konumda kalmak, dürtüsel tarzda duygusal ve davranışsal tepkiler veren anne babalar için epey “edilgen” bir özdeşimdir. Bu eğilimler, çocuğun saldırganlığını tetikleyerek anne, baba ve çocuk ilişkisinde şiddetli anlaşmazlıklara yok açabilmektedir. Diğer bir taraftan çocuğun dürtülerini ketlemesi veya kendine yönlendirmesiyle de sonuçlanabilir.

2.5.9 Çağdaş Psikanalistlerin Anne Baba Tutumları Üzerine Görüşleri

Yves Jacquet ve Patricia Huerre (2012) “Dönüşümler” adlı makalelerinde, “simgesel beşik” metaforundan bahsetmektedirler. Yenidoğan bebek ortada bir sebep yokken ağladığında, anne ve babası onu kucağına alma, onu bedeniyle sarmalama, onunla konuşma eğilimindedir. Bu bedensel ve sesli sarmalama, bebeği yatıştırılmaktadır. Bebeğin bedeninin, onu toplayan ve bedensel bir bütünlük hissi veren sınırlarını bulmaya ihtiyacı vardır. Simgesel beşik bu sınırları sembolize etmektedir. Beşiğin sunduğu çerçeve, bebeğin saldırgan dürtülerini içinde tutarak ve çerçevesi aracılığıyla sınırlandırarak, bebeğin sakinleşerek yatışmasına katkı sağlamaktadır.

Philippe Jeammet (2012), anne, baba ve çocuk ilişkisinde sert, baskılayıcı bir çerçevenin engelleyici niteliğinden bahsetmektedir. Jeammet’ye göre, yasak aslında bir yargılama değildir. Anne ve babanın kabul edilemez olanı “yasak” olarak tanımlamasından sonra, geri çekilmesinin ve çocuğa düşünme alanı sunmasının, özerkleşme için zemin oluşturduğunu söyler. Tam tersi “Utanmıyor musun?” gibi eleştirel bir dilin ise güvenli sınırlar sunan yasağı, yargılayıcı boyuta taşıdığını paylaşmaktadır. Aşağılama, şiddetli davranışları önemli ölçüde teşvik eder. Birinin yaralanan kimliği, karşılık olarak ötekinin kimliğini incitmeye çalışacaktır. Bu da şiddetli davranışların ortaya çıkmasını tetikleyecektir (Akt. Güleç, 2019).

Jeammet (2015) “Kuşaklar” adlı makalesinde anne, baba ve çocuk ilişkisinde fazla anlayışın ve iyi niyetin varlığının ve etkin sınırların olmamasının, özgün bir kendilik gelişimini olumsuz yönde etkileyeceğinden bahsetmektedir. Bu görüşe ek olarak, kimse sınır koymazsa gündelik hayat tartışmalarının, çabucak çatışmaya dönüşebileceğini söyler. Jeammet, gözleri kapatarak ya da susarak ilişkinin yalnızca görünürde korunduğunu ifade eder ve bu durumun olumsuz davranışları daha da

pekiştirdiği görüşünü öne sürer. Bu tip anne babalar çocuğa sınır koyarken çocuklarının “Beni sevmiyorsun” diyeceğinden korkmaktadırlar. İlişkiler tersine dönmüş gibidir; bu yetişkinler “ideal” anne ve baba olma konusunda ikna edilmeye ihtiyaç duymaktadırlar. Eleştirilmeye karşı olan hassasiyetleri ise sınır koyucu pozisyonlarını kaybetmeleriyle sonuçlanarak, çocuğu sınırları belirleyen pozisyona konumlandırımlarıyla sonuçlanmaktadır. Bu da nesil farkının ortadan kalmasına ve çocuğun gelişimi için ihtiyaç duyduğu koruyucu sınırlardan mahrum kalmasına sebep olmaktadır.

Sarah Gustavus Jones (2016) “Bebek Gözleminde Yansıtmacı Süreçler: Yansıtma, Kapsayıcılık ve Saldırgan Dürtülerin Yaratıcı Dönüşüm Yolculuğu” adlı makalesinde, yansıtmacı süreçlerin yaşamın ilk günlerinden itibaren sahip olduğu özel rolü ve bir bebeğin iç dünyasının oluşumundaki etkisini bebek gözlemi aracılığıyla anlatmaktadır. Jones’a göre saldırganlığın yaratıcı dönüşümünde, yansıtmanın ve duygusal kapsayıcılığın önemi büyüktür. Bir bebeğin saldırganlığının ve kaygısının Bion’nun “kapsayan-kapsanan” ilişkisi aracılığıyla dönüştürücü bir düşünme süreci oluşturmasının yanı sıra yaratıcılık için gerekli potansiyelin de önünü açmaktadır.

Zabcı (2018) “Seansta Şiddet” adlı makalesinde, Klein’in depresif konumdaki bir çocuğun, nesneye yönelttiği yıkıcı itkilerden dolayı yaşadığı suçluluk duyguları üzerine görüşlerine benzer bir biçimde çocuk ağladığı ve kızdığı zaman ona küsmenin, ardından onu yalnız başına odaya göndermenin veya tamamen tepkisiz kalmanın, çocuğun kayıp endişesini derinleştirdiğinden bahsetmektedir. Zabcı’ya göre, ilişkinin bir süreliğine bile donması, çocuğa “çatıştırsan yalnız kalırsın” mesajını vermektedir. Bu da çatışmayı tehdit edici hale getirdiği için çocuğun bağımlılığa doğru gerilemesiyle sonuçlanmaktadır. Davranışçı ekolün söndürme yöntemine benzeyen bir yaklaşım olan çocuğun şiddet içerikli davranışlarına “ortadan kaybolarak” karşılık vermenin, çocukların kayıp endişelerini tetiklediğinden bahsetmektedir. Saldırgan dürtünün durdurulmasına veya taşkın patlamalara neden olan diğer bir durum ise ötekinin (nesnenin) çocuğun saldırganlığı karşısında çökmesidir. Anne ve babanın mağdur bir pozisyonla özdeşim kurması, çocukta yaslanma gereksiniminin doyurulmamasına sebep olmaktadır. Bu durum çocuğun hem korku hem de suçluluk duygularını tetiklemektedir. “Bak, canımı çok yaktın. Beni çok üzdün” gibi mağduriyet üzerinden çocuğun öfkesini frenlemeye çalışan anne baba karşısında çocuk, bir anda “kötü çocuk” özdeşiminin içine hapsolür. Bunun sebebi ise üzen ve zarar verenin kendisi olmasıdır.

Zabcı (2020) “Çocukluk Çağı Depresyonu: Psikanalitik Yaklaşım” adlı makalesinde, sınır koyulmamış çocukların, nesil farkı getiren güçlü nesnelere yaslanamadıkları için kendilerini tutulmamış ve boşlukta hissettiklerinden bahsederek, davranım bozukluklarının bu sınır arama ihtiyacıyla yakından ilişkisi olduğu görüşünü öne sürer.

2.6 Anne Baba Tutumları Üzerine Ölçek Geliştirme

Araştırmanın ölçülecek kavramı olan anne baba tutumlarına dair maddeler yazılmadan önce ilk olarak tutum ve tutumu ölçmek için kullanılan yöntemlere dair kuramsal bilgiler ve bu araştırmanın konusuyla benzerlik gösterebilecek ölçek çalışmaları incelenmiştir.

Kağıtçıbaşı (2010) tutum kavramını, bireye yöneltilen ve onun psikolojik bir uyaran ile ilgili duygu, düşünce ve davranışlarını belirli bir süreklilik çerçevesinde oluşturan eğilimler olarak tanımlamaktadır. Tutum bireylerin gözlenebilir davranışları üzerine yapılan önermeler aracılığıyla tanımlanan özelliklerdir. Aslında tutum bir önerme, davranış ise onu gözlemek için somut bir uyaran olarak nitelendirilmektedir. Tutum duygusal, davranışsal ve düşünsel olmak üzere üç temel bileşenin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Tutumları doğrudan veya dolaylı olarak ölçülebilir. Dolaylı ölçme biçimlerine; davranış gözlemi, yazılı kaynak araştırması, hikaye, roman gibi edebi eser ve buralarda yer alan vaka çalışmaları gibi bir çok yöntem, araştırmacının yaratıcılığına bağlı olarak daha da çeşitlendirilebilir (Kağıtçıbaşı, 2010). Diğer bir taraftan doğrudan ölçmek amacıyla Likert (1932) “toplama sıralama tekniğini” öne sürmüştür. Bu teknik tutumları ölçülecek kişilerin tepkide bulunacakları ifadelerle, ne derecede katıldıklarını çeşitli derecelendirme aralıklarına göre belirlemeleri şeklinde uygulanmaktadır.

Bu bağlamda alanyazında yer alan, bu çalışmaya da model olan çeşitli ölçek geliştirme ve uyarlama çalışmaları şu şekilde listelenebilir:

2.6.1 Ebeveyn Tutum Ölçeği

Demir ve Şendil (2008) tarafından geliştirilen ETÖ'nin amacı, anne ve babaların, 2-6 yaş arasındaki çocuklarını yetiştirirken gösterdikleri ebeveynlik tutumlarının belirlenmesini sağlayacak bir ölçek geliştirmektir. Bu amaçla, 4 boyuttan oluşan 46 maddelik bir ölçek oluşturulmuştur.

Yapılan güvenirlik analizleri sonucunda Cronbach alfa değerleri “Demokratik” boyut için .83, “Otoriter” boyut için .76, “Aşırı Koruyucu” boyut için .75 ve “İzin Verici” boyut için ise .74 olarak bulunmuştur. Ölçeğin alt boyutları ve onlara ait örnek maddeler; Aşırı Koruyucu Tutum (*çocuğumun hayal kırıklığına uğramaması için elimden geleni yaparım*), İzin Verici Tutum (*çocuğumun yanlış davranışını görmezden gelirim*), Demokratik Tutum (*çocuğumun duygularını serbestçe ifade etmesine izin veririm ve çocuğum yanlış davrandığında, bunun neden yanlış olduğunu ona açıklarım*), son olarak da Otoriter Tutum (*çocuğuma kızdığında çocuğumu cezalandırırım ve Çocuğum söz dinlemediğinde ona vururum*) olarak tanımlanmaktadır.

2.6.2 Aile Hayatı ve Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği

Schaefer ve Bell (1958) tarafından geliştirilen ölçek Türk popülasyonuna Güney, Ayhan Le Compte ve Serap Özer (1978) tarafından uyarlanmıştır. 4'lü likert tipine sahip bu ölçek beş alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar; “Aşırı Annelik, Demokratik Eşitlik tanıma Ev Kadınlığı Rolünü Reddetme, Geçimsizlik ve Artık” olarak tanımlanmaktadır. Ölçeğin iç tutarlık kat sayısı olan alfa değeri .81 olarak bulunmuştur. Alt boyutları alfa katsayıları ise .59 ve .90 arasında değişmektedir. Alt boyutlarına ait maddeler ise şu şekildedir:

- *Eğer çocuklar ailedeki kuralları uygun bulmuyorlarsa, bunu anne babalarına söylemeleri hoş karşılanmalıdır.*
- *Çocuğu sıkı terbiye ederseniz sonra size teşekkür eder.*
- *İyi bir anne çocuğunu ufak tefek güçlüklerden korumalıdır.*

2.6.3 Ebeveynlik Ölçeği

Arnold ve diğ. (1993) tarafından 18-48 aylık çocukları olan anne ve babaların olumsuz disiplin uygulamalarını tespit etmek amacıyla geliştirilen ölçek Tüfekçi ve Deniz (2014) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek 7’li likert tipinde olup toplam 30 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğe ait alt boyutlar “Gevşek Tutum, Aşırı Tepkisel Tutum ve Sözel Tepki” olarak belirlenmiştir. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı olan alfa değeri bu tutumlar için sırasıyla 83, .82, .63 olarak tespit etmişlerdir. Ölçeğin geneline ailt cronbach alfa değeri ise .84 olarak belirlenmiştir. Ölçek maddeleri hazırlanırken öncelikle katılımcılara sunulan yönergede her çocuğun zaman zaman sergilediği hoşnutsuz davranışlar (birine vurmak, öfke nöbeti geçirmek, yağan söylemek, karşıt çıkmak, oyuncak toplamamak, yemekten önce kurabiye istemek, eve geç gelmek vb.) gibi maddelerin sıralanmıştır. Ardından anne ve babaların, bu durumlarla baş ederken başvurdukları yöntemlere dair iki uçlu cevapları içeren seçeneklerden yakın hissettiklerini işaretlemeleri istenmektedir. Ölçeğe ait örnek maddeler şu şekildedir:

- *Çocuğum yaramazlık yaptığında...sesimi yükseltirim ya da bağırırım.*
0---0---0---0---0---0---0---0---0 *çocuğumla sakın bir şekilde konuşurum.*
- *Çocuğum hoşlanmadığım bir şey yaptığında, onu aşağılarım, ona kötü sözler söylerim ya da lakaplar takarım...*
hiçbir zaman ya da nadiren. 0---0---0---0---0---0---0---0---0 çoğunlukla.

3 YÖNTEM

3.1 Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı çocukların saldırgan davranışları karşısında, anne ve babaların sergiledikleri tutumları tespit etmeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmektir.

3.2 Araştırmanın Önemi

Çocukların, bağımsız ve yaratıcı bireyler olabilmeleri için saldırgan dürtülerini, uygun yollarla dışa vurmayı deneyimlemeleri gerekir. Bu bağlamda belli düzeylerde sergilenmesi doğal olan saldırgan girişimlerin, hangi anne ve baba tutumlarıyla dönüştürüldüğünü ve hangi tutumların saldırgan tepkileri olumsuz etkilediğini ortaya koyabilmek adına büyük önem taşımaktadır. Çocuk saldırganlığı karşısında sergilenen tutumları bir ölçek aracılığıyla tespit etmek; saldırgan dürtünün uygun yollarla ele alınabilmesi için anne ve babalara bilimsel altyapısı olan çözümler sunacağı gibi, bu konuda yapılacak çeşitli bilimsel çalışmalar için de bir ölçme aracı ortaya koyacaktır.

3.3 Araştırma Deseni

Bir ölçme aracı geliştirirken başvurulan araştırma türü niceliksel araştırma olarak tanımlanmaktadır. Bu ölçek geliştirme çalışması ise niceliksel araştırma yöntemlerinden betimsel modele bir örnektir. Betimsel model, araştırmacının problem olarak ortaya koyduğu bir konunun durumunu değerlendirmeye yönelik yapılan çalışmalardır ve katılımcıların kendi aktarımları veya gözlem şeklinde tasarlanmaktadır (Özdamar, 2004). Ölçme araştırmalarının en temel araştırma değişkenlerinden biri tutum kavramıdır. Tutum ise belirli bir duruma karşı sergilenen olumlu ve olumsuz tepkide bulunma eğilimi olarak tanımlanmaktadır (Tezbaşaran, 2008). Tutumların ölçülmesinde yaygın olarak kullanılan bir yöntem olan ölçek geliştirme, araştırılmak istenilen tutumla ilgili bir ölçme aracının hazırlanarak hedeflenen örneklem grubu üzerinde uygulamaya sokulmasıdır. Bu araştırmada anne ve babaların tutumlarını ölçmek için likert tipi bir ölçek hazırlanmasına karar verilmiştir. Tezbaşaran'a (2008) göre tutum ölçekleri; bireylerin bir veya birden fazla faktörde tutumunun yönünü ve gücünü belirlemek için, kişi tarafından öz bildirim yolu aracılığıyla doldurulan bir raporlama aracıdır. Likert tipi ölçekler bireylerin kendileri

hakkında bilgi vermeleri aracılığıyla gerçekleştirilir. Dereceleme toplamlarıyla ölçekleme yaklaşımında, ölçülmek istenen tutumu değerlendiren, olumlu ve olumsuz ifadelerin katılımcı tarafından doldurulması istenir (Likert, 1932). Bu araştırma 5’li likert olacak şekilde planlanmıştır.

3.4 Evren ve Örneklem

Bu çalışmada, “basit tesadüfi örnekleme” yöntemi seçilmiştir. Bu yöntemi uygulayan bir araştırmacı, yakın ve ulaşılması kolay olan bir yol seçer ve böylelikle araştırmaya hız kazandırır. Bu yöntem, diğer yöntemlerin kullanılması olanaksız olduğunda tercih edilir (Kılıç, 2012). Araştırmanın COVID-19 Pandemisi döneminde yapılması, bu yöntemin seçilmesinde etkili olmuştur.

Tablo 1 Örneklem Sayısı

Açımlayıcı Faktör Analizi		N	%
Örneklem	Anne	401	88.5
	Baba	52	11.5
	Toplam	453	100
Doğrulamalı Faktör Analizi			
Örneklem	Anne	529	92.3
	Baba	44	7.7
	Toplam	573	100
Güvenirlik Çalışması: Test Tekrar Test Analizi			
Örneklem	Anne	19	86.4
	Baba	3	13.6
	Toplam	22	100

Araştırmanın faktör analizi uygulaması için, Türkiye genelinde yaşayan, 4-14 yaş aralığında çocuğu olan 453 kişiden oluşan anne ve baba grubuna ulaşılmıştır. Ardından Doğrulamalı Faktör Analizi için, 573 kişilik yeni bir örneklem üzerinde geçerlik analizlerine devam edilmiştir. Açımlayıcı faktör analizi, doğrulamalı faktör analizi ve test tekrar test uygulamaları için toplam 1048 kişiye ulaşılmıştır.

3.5 Veri Toplama Araçları

Araştırmada 4 veri toplama aracı kullanılmıştır. Bunlar;

- Bilgilendirilmiş Onam Formu
- Çocuk Saldırganlığına Yönelik Anne Baba Tutum Ölçeği Taslak Form
- Kişisel Bilgi Formu
- Çocuk Saldırganlığına Yönelik Anne Baba Tutum Ölçeği Ana Form
- Kapsayıcı İşlev Ölçeği olarak listelenmiştir.

3.5.1 Bilgilendirilmiş Onam Formu

Uygulamalara başlamadan önce sunulan onam formu; araştırmanın amacı, kimleri kapsadığı, ne kadar sürdüğü ve uygulama sürecinde nasıl bir yol izleneceği konusunda, katılımcıları bilgilendirmek amacıyla hazırlanmıştır. Gerekli etik kurul izinleri ([bkz. Ek 1](#)) alınarak yürütülmeye başlanan araştırmaya ait onam formunda ([bkz. Ek 2](#)) verilerin gizliliği ve katılımcıların herhangi bir tetiklenme durumunda nasıl bir yol izleyebilecekleri konusunda da önemli bilgilendirmeler yapılmıştır.

3.5.2 Çocuk Saldırganlığına Yönelik Anne Baba Tutum Ölçeği Taslak Form

77 maddelik taslak ölçek formu, kapsam geçerliği sonucunda oluşturulmuş ve açımlayıcı faktör analizinde kullanılmak üzere hazır hale getirilmiştir. Bu taslak ölçek formunda, çocukların saldırgan tepkilerini temsil eden on bir madde kökü ve bu madde köklerinin altına yedişer adet tutum ifadesi yazılmıştır.

3.5.3 Kişisel Bilgi Formu

Kişisel Bilgi Formu aracılığıyla araştırmaya katılan katılımcı anne, baba ve çocuklara ait demografik bilgiler alınmıştır ([bkz. Ek 3](#)).

3.5.4 Çocuk Saldırganlığına Yönelik Anne Baba Tutum Ölçeği Ana Form

Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda ortaya çıkan 36 maddelik ana form, araştırmanın ölçüt geçerliğinde, “Kapsayıcı İşlev Ölçeği” ile birlikte uygulanmıştır ([bkz. Ek 4](#))

3.5.5 Kapsayıcı İşlev Ölçeği (KİO)

Ölçüt geçerliğinde kullanılmak üzere gerekli izinler ([bkz. Ek 5](#)) alınarak Kapsayıcı İşlev Ölçeği (KİO) kullanılmıştır. Ölçek Zabcı, Erol ve Şimşek (2018) tarafından 4-14 yaş aralığında çocuğu olan anne ve babaların çocuk yetiştirme tutumları ve kapsayıcı işlev düzeylerini tespit etmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek formu, 36 maddeden oluşmakta ([bkz. Ek 6](#)) ve 5’li likert tipinde bir derecelendirme özelliğine sahiptir. “Endişe-Ayrılığa Hassasiyet”, “Eş ile İlişki”, “Kapsanamayan İlişki”, “Doyum Odaklılık” ve “Katı/Kuralcı ilişki” olmak üzere 5 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğe ait boyutların ismi ve boyutlara ait örnek maddeler şu şekildedir:

3.5.5.1 Endişe-Ayrılığa Hassasiyet Örnek Maddeler

Çocuğumdan ayrılmak benim için zordur.

Çocuğum hep gözümün önünde olsun isterim.

3.5.5.2 Eş ile İlişki Örnek Maddeler

Eşim çocuğumuzla ilgili konularda bana yardımcı olur.

Eşim, çocuğumuzun olumsuz davranışlarına sınır koyar.

3.5.5.3 Doyum Odaklılık Örnek Maddeler

Çocuğumun mutlu olması için her istediğini almaya ve yapmaya çalışırım.

Tüm hayatımı çocuğuma adadım, ondan başka önceliğim yoktur.

3.5.5.4 Kapsanamayan İlişki Örnek Maddeler

Çocuğum bana kızdığında ya da vurduğunda beni yıprattığını, üzdüğünü söylerim.

Çocuğum öfkelenip bağırınca ben de bağırırım.

3.5.5.5 Katı/Kuralcı İlişki Örnek Maddeler

Bebekliğinde bir dönem uyku eğitimi verdim, yatağında ağladığında yanına gitmezdim.

Çocuğumu uslu, başarılı çocuklarla karşılaştırır, onları örnek gösteririm.

3.6 Verilerin Değerlendirilmesi

Verilere ait bulguların değerlendirilme sürecinde, SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 24.0, LISREL 8.8 ve Microsoft Excel 16.58 programlarından yararlanılmıştır. Excel programı, toplanan verilerin düzenlemesi ve raporlama sürecinde tabloların hazırlanması için kullanılmıştır. SPSS programında, demografik bilgilerin gruplanması için betimsel istatistikler, ölçeğin yapı geçerliğini test etmek için de faktör analizi uygulaması yapılmıştır. Faktörler arasındaki ilişkileri değerlendirmek için Pearson Korelasyon Analizi ve alt boyutların geçerliğini test etmek için de Cronbach Alpha Güvenirlik Analizi uygulanmıştır. Ölçüt geçerliliği ve güvenilirlik analizlerinden biri olan Test Tekrar Test uygulaması için de Pearson Korelasyon Analizi gerçekleştirilmiştir. LISREL programında ise Doğrulayıcı Faktör Analizi uygulaması yapılmış ve ölçeğin güvenilirliğini ortaya koyan uyum iyiliği indeksleri incelenmiştir.

3.7 Çalışmanın Güçlükleri ve Sınırlılıkları

Araştırmanın analiz ve uygulama kısımları, tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 pandemisi döneminde gerçekleştirildiği için, örnekleme oluşturan anne ve baba grubuna ulaşmak ve uygulamalar için alan yaratabilmek konusunda güçlükler yaşanmıştır. Birçok kurumun çevrim içi çalışıyor oluşu hem yasal izinleri almak hem de araştırmayı tanıtarak uygun bir örneklem oluşturabilmeye yönelik girişimleri yavaşlatmıştır. Günümüzde dijital olanakların gelişmesiyle tutum ölçekleri, internet üzerinden sağlanan katılımlar aracılığıyla uygulanabilmektedir (Tezbaşaran, 2008). Bu nedenle, yaşanan güçlüğü aşabilmek için dijital ve sosyal medya mecralarına başvurulmuştur. Öncelikle anne ve babaların en çok etkileşimde olduğu platformlar tespit edilmiş, gerekli izinler alınıp bilgilendirmeler yapılarak dijital yollarla katılımcılara ulaşılabilmektedir.

Bahsedilen güçlükler, örneklemin anne ve baba katılımcı sayısı konusunda dengeli bir dağılıma ulaşılabilmesini güç kılmıştır. Baba katılımcıların sayısının, annelere oranla düşük olması araştırmanın sınırlılığı olarak kabul edilebilir.

3.8 Ölçek Geliştirme Süreci

Geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirme sürecinde takip edilmesi gereken bazı önemli basamaklar vardır (Karakoç ve Dönmez, 2014). Bu aşamalar sırasıyla Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. Ölçek Geliştirme

1. Aşama	Ölçülecek Kavramın Belirlenmesi
2. Aşama	Madde Havuzunun Oluşturulması
3. Aşama	Madde Havuzunun Uzman Görüşüne Sunulması (Kapsam Geçerliği)
4. Aşama	Deneme Ölçme Aracının Hazırlanması
5. Aşama	Pilot Uygulama
6. Aşama	Ölçeğin Geçerlik ve Güvenirlik Analizleri

3.9 Ölçülecek Kavramın Belirlenmesi

Ölçülecek kavramın ve özelliklerinin belirlenmesi, ölçek geliştirme çalışmalarının zeminini oluşturmaktadır. Bu kısımda ilk olarak yoğun bir literatür taraması yapılması beklenmektedir. Literatürde yer alan araştırmaları saha gözlemleriyle birleştirmek, üzerinde çalışılması önemli ve topluma faydalı olacak bir konuyu tespit edebilmek açısından büyük önem taşımaktadır.

İkinci olarak, ölçülecek kavramın belirlenmesi aşamasında bir kuram belirlenerek kavramsal yapının oluşturulması gerekir (DeVellis, 2017). Bu bilgiler ışığında, “Çocuk Saldırganlığına Yönelik Anne Baba Tutum Ölçeği” isimli ölçek, psikanalitik kuram çerçevesinde şekillenmiştir. En temelde Winnicott’un saldırganlığın, çocuğun bakım verenleri tarafından nasıl ele alınması gerektiğiyle ilgili kuramsal görüşleri, ölçeğin kuramsal çatısını oluşturmaktadır. Bu araştırmanın bakış açısını biçimlendiren Winnicott’un çeşitli metinlerinde ön plana çıkan “başlangıçta rastgele olan saldırgan davranışlar, nesnenin tutumuyla niyet kazanır” görüşü olmuştur. Özellikle son yıllarda saldırganlıkla ilgili problemlerin hem bireysel olarak hem de toplumsal bağlamda artış göstermesi, saldırganlık üzerindeki önemli faktörlerden biri olan anne baba tutumlarını tespit etmeyi önemli kılmaktadır. Bu sebeple araştırmada, psikanalitik kuram çatısında, çocukların saldırgan tepkileri

karşısında anne ve babaların sergiledikleri tutumları ortaya koyan bir ölçek geliştirilmesine karar verilmiştir.

3.10 Madde Havuzunun Oluşturulması

Madde yazım süreci iki aşamadan oluşmaktadır.

Tablo 3. Madde Havuzu Oluşturma

AŞAMA 1: Madde Kökleri	
Çocuğum inatlaştığında ...	
Çocuğum öfke nöbeti geçirdiğinde...	
Çocuğum kızgın olduğunda...	
AŞAMA 2: Anne ve Baba Tutumları	
... ceza veririm.	
...beni üzdüğünü, yordüğünü söylerim.	
...ruh halime göre tepkilerim değişir.	

Tablo 3'te görüldüğü üzere ilk aşamada, çocukların yaşamlarının başlangıcından itibaren gelişimsel olarak sergiledikleri saldırgan davranışlar ve saldırganlıkla ilişkili duygusal tepkiler belirlenmiştir. İkinci aşamasında ise saldırgan tepkiler karşısında anne ve babaların sergilediği olası tutumlar tespit edilmiştir. Bu tutumlar da kendi içlerinde ikiye ayrılmaktadır. İlk grup, saldırganlığı dönüştürmeye katkı sağlayan olumlu bir yaklaşımı temsil ederken, ikinci grupta yer alan faktörler, saldırganlığı daha da tetikleyerek baş edilmesi zor hale getiren anne ve baba tutumlarını içermektedir. Çocukların sergilediği saldırgan davranışlar ve bunlar karşısında sergilenen anne baba tutumları belirlenirken;

- Kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır.
- Hem kuramsal bilgiler hem de alanda bu konularla ilgili geliştirilen veya uyarlanan ölçek geliştirme çalışmaları incelenmiştir.
- Klinik ve saha gözlemlerinden yararlanılmıştır.

3.11 Çocukların Sergiledikleri Saldırgan Davranışların Belirlenmesi

Çocukların sergiledikleri saldırgan davranışlar belirlenirken, literatür bölümünde yer alan psikanalitik kuramın saldırgan dürtü üzerine olan temel metinleri incelenmiştir. Ardından çocuk saldırganlığını değerlendiren ölçek çalışmaları taranmış

ve son olarak da DSM-5’de saldırganlıkla ilgili patolojiler gözden geçirilerek saldırganlığın farklı düzeylerde nasıl ortaya çıktığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

3.12 Madde Köklerinin Belirlenmesi

Psikanalitik olarak saldırganlığın normal gelişimdeki görünümleri, saldırganlık üzerine geliştirilen ölçek çalışmalarına ait maddeler, DSM V’de yer alan saldırganlıkla ilgili patolojiler ve klinik gözlemlere ait notlar incelendikten sonra, ölçekte yer almasına karar verilen saldırgan tepkiler 4 grup altında toplanmıştır.

3.12.1 İnsanlara ve Eşyalara Yönelik Saldırgan Davranışlar

3.12.1.1 Aktif Saldırganlık

- Anne ve babaya karşı yönelen fiziksel saldırganlık
- Akranlara yönelik fiziksel saldırganlık
- Eşyalara yönelik saldırganlık

3.12.1.1.1 Madde Kökleri

Çocuğum bana vurduğunda/ittiğinde/ısırdığında vb.

Çocuğum akranlarına vurduğunda/ittiğinde/ısırdığında vb.

Çocuğum eşyaları/oyuncakları kırdığında, fırlattığında vb.

3.12.1.2 Pasif Saldırganlık

- İnatlaşma (öz bakım; yemek, tuvalet, uyku, giyinme vb.), bir yere gitmemek veya dönmek gibi geçiş zamanlarında)
- Kurallara Uymama

3.12.1.2.1 Madde Kökleri

Çocuğum inatlaştığında...

Çocuğum kurallara uymadığında...

3.12.1.3 Sözel Saldırganlık

- Tartışmaya girmek
- Kötü sözler söylemek

3.12.1.3.1 Madde Kökleri

Çocuğum sözel tartışmalara girdiğinde...

Çocuğum küfrettiğinde...

3.12.2 Kendine Yönelik Saldırgan Davranışlar

3.12.2.1 Kendine Zarar Vermeyle İlgili Davranışlar

- Tırnak yeme
- Deri yolma
- Saç koparma
- Kafasını bir yerlere vurma

3.12.2.1.1 Madde Kökü

Çocuğum tırnak yeme, deri yolma, saç koparma, kafasını bir yerlere vurma vb. davranışlar sergilediğinde...

3.12.3 Duygu Durum Aracılığıyla Sergilenen Saldırganlık

- Kızgın duygudurum
- Öfke patlamaları

3.12.3.1 Madde Kökleri

Çocuğum kızgın olduğunda...

Çocuğum öfke nöbeti geçirdiğinde...

3.12.4 Simgesel Yollarla Sergilenen Saldırganlık

- Saldırganlık temasını içerisinde barındıran örneğin vurdulu kırdılı ve savaş oyunları gibi oyunlar oynamak, filmler izlemek ve hikayeler okumak.

3.12.4.1 Madde Kökü

Çocuğum vurdulu kırdılı oyunlar oynadığında, filmler izlediğinde veya hikayeler okuduğunda...

3.13 Anne ve Baba Tutumlarının Belirlenmesi

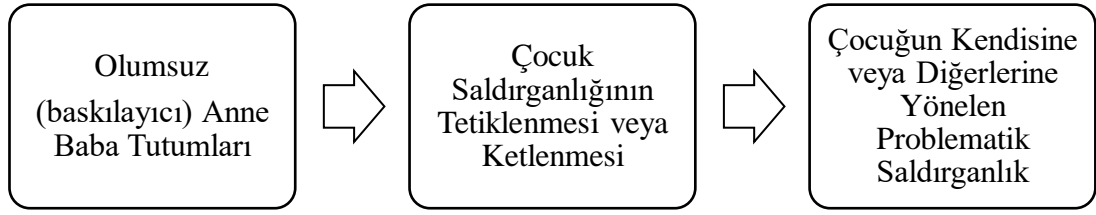
Bu ölçek geliştirilirken psikanalitik kuramın, anne baba tutumlarıyla ilgili ortaya koyduğu temel metinlerden yola çıkarak ve çeşitli ölçek geliştirme araştırmaları

incelenerek anne baba tutumlarını temsil eden faktörler oluşturulmuştur. Faktörler oluşturulurken, özellikle gelişimsel olarak ortaya çıkması doğal olan saldırgan tepkiler karşısında sergilenen ve sergilenmesi faydalı olacak anne baba tutumları odağa alınmıştır. Bu sebeple tutumlar olumlu ve olumsuz olmak üzere en temelde iki gruba ayrılmıştır.

Şekil 1. Olumlu Anne Baba Tutumunun Çocuk Saldırganlığı Üzerine Etkisi

Şekil 1’de görüldüğü üzere anne, saldırganlığı koruyucu sınırlar ve kapsayıcı bir yaklaşımla tutabilirse o zaman saldırganlık yaratıcılığın hizmetine girerek çocuğun bireyselleşmesine katkı sağlayacaktır (Winnicott 1950; 1969). Ölçeğin olumlu faktörü hipotetik olarak bu görüşe dayanmaktadır. Olumlu anne baba tutumu çocuğun saldırganlığını kapsayıcılıkla ele alan, “yeterince iyi” bir tutumu içselleştiren, çocuğa koruyucu sınırlar koyarak aynı zamanda kendi çözüm yollarını da keşfetmesi için fırsat sunan bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Örneğin, kardeşine vuran bir çocuğa annesi veya babası “kardeşine vuramazsın” gibi sözel bir uyarıda bulunabilir. Böylelikle fiziksel bir kazanın önüne geçerek krizi durdurabilir. Bu her iki çocuğu da korumak için yetişkinlerin getirdiği koruyucu bir sınırdır. Kriz ortamı sakinleştikten sonra, çocukla davranışı hakkında konuşmak ve hissettiği öfke duygusunu ona yansıtmak; çocuğun saldırgan tepkisinin nedenini anlamlandırabilmesine yardımcı olacaktır. Son aşamada ise tepkisini uygun yollarla ifade etmesi için çocuğu cesaretlendirmek gerekir. Çocuğun da isteğine göre sözel (konuşarak) olarak, hareket (boks oynamak, yastığa vurmak) aracılığıyla ya da yaratıcı (resim yapmak, yazı yazmak) girişimlerle öfkesini dışarı vurabileceği açıklanabilir.

Şekil 2. Olumsuz Anne Baba Tutumlarının Çocuk Saldırganlığı Üzerine Etkisi

Tam tersine Şekil 2’de görüldüğü gibi çocuğun saldırgan girişimleri karşısında çöken, misilleme yapan veya aşırı doyurma yoluyla saldırganlığı ortadan kaldırma uğraşı içerisine giren anne ve babalar, çocuğun saldırganlığının niyet kazanmasına yol açarlar (Winnicott, 1950; 1969). Dolayısıyla taşkınlara bir tepki koyma aracına dönüşen saldırgan dürtü, olumsuz tutumlar aracılığıyla iyice tetiklenmekte veya ketlenmektedir. Bu tutumların sürekli olarak devam etmesi, çocuklarda dışa veya içe (kendine) yansıtılan saldırganlıkla ilişkili davranım veya duygusal problemlerin ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Ölçeğin olumsuz faktörleri hipotetik olarak bu görüşlere dayanmaktadır.

Tablo 4. Faktörlere Göre Tutum Maddeleri

Madde Kökü	Çocuğum öfke nöbeti geçirdiğinde...
Anne Baba Tutumlarını Temsil Eden Maddeler	<p>Sakinleşmezse sevdiği bir şeyden mahrum bırakmakla tehdit ederim (seninle oynamam, parka götürmem, TV/bilgisayar yasak gibi).</p> <p>Onu yargılayan sözler söylediğim olur (ne biçim çocuksun, bebek gibi davranıyorsun, şu haline bak gibi).</p> <p>Kendine gelmesi için onu sarsarım.</p> <p>Ne istiyorsa yapmasına izin veririm.</p> <p>Her krizde farklı yollarla sakinleştirmeyi denerim.</p> <p>Molaya gönderirim. (Mola: Çocuğun yaşı kadar dakika boyunca, önceden belirlenmiş bir alanda durarak, davranışı hakkında düşünmesi)</p> <p>Sakinleşene kadar yanında beklerim, ardından onu kızdıran şey hakkında konuşurum.</p>

Not: Bu maddeler, kapsam geçerliği sonrası ve açıklayıcı faktör analizi (AFA) öncesi hazırlanan taslak ölçekten alınmıştır. AFA ve DFA uygulamaları sonunda oluşturulan final ölçekte bazı maddeler elenmiştir.

Tablo 4’te yer alan “*çocuğum öfke nöbeti geçirdiğinde*” olarak belirtilen madde kökünün altında farklı faktörlere ait tutum ifadeleri yer almaktadır. Çocukların

sergilediği saldırgan tepkilerden biri olan “öfke nöbeti” karşısında anne ve babaların sergilediği olası tepkiler, benimsedikleri tutum grubunu kuramsal olarak temsil edecek şekilde yazılmıştır.

3.14 Kapsam Geçerliliği

Madde havuzu oluşturduktan sonraki aşama uzman görüşlerine başvurmaktır. Uzmanlar soruların gerekliliğinin, açıklığının ve özgünlüğünün değerlendirmesini yaparlar. Böylece bazı ifadelerin çıkarılması ya da değiştirilmesi önerisini getirebilirler. Ancak tavsiyelerin kabul edilmesi ya da reddedilmesi, ölçek hazırlayanın kendi iradesine bırakılmalıdır (Karakoç ve Dönmez, 2014). Uzmanlar tarafından madde havuzu incelenirken; madde ve faktör uyumu, kavramların bilimselliği, maddelerin dilbilgisi ve anlatım biçimi ve örneklem grubunun bu maddeleri ne düzeyde kavrayabilecekleri gibi başlıkları değerlendirilmelidir (Atılğan, 2006).

Bu görüşler dikkate alınarak ilk aşamada çeşitli saldırgan davranışlar karşısında anne ve babaların sergilediği tutumlara yönelik 152 maddelik bir havuz oluşturulmuştur. Ardından aralarında çocuk psikiyatristi, erişkin psikiyatristi, doçent öğretim görevlisi, klinik psikolog, psikanalist, psikolojik danışman ve çocuk gelişim uzmanının yer aldığı 13 kişilik bir uzman grubu oluşturulmuştur. İlk aşamada uzmanlardan maddeleri kuramsal ve dil uygunluğu açısından değerlendirmeleri ve aynı zamanda yazılı olarak da görüşlerini bildirmeleri istenmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda, madde hazırlama sürecinde anlatıldığı biçimiyle, çocuk saldırganlığını temsil eden maddeler gruplanmış ve onların karşılıklarına da anne baba tutumları yazılmıştır. Sonuç olarak ortaya 77 madden oluşan yeni bir taslak ölçek formu çıkmıştır ve faktör analizi uygulaması için hazır hale getirilmiştir. Ardından aynı uzman havuzundaki farklı kişilere yeni taslak form iletilmiştir. Gelen dönüşler doğrultusunda, uzmanların her bir maddeye verdikleri yanıtların aritmetik ortalamaları hesaplanmıştır. Bunun sonucunda kuramsal aritmetik ortalama 98.57, dil uygunluğu açısından aritmetik ortalama ise 98.86 olarak tespit edilmiştir. Bu veriler ışığında 4,6,16,36,39,57,62,67 ve 70 olmak üzere dokuz maddenin ölçekten çıkarılması önerilmiştir.

Kapsam geçerliliğinin sonunda maddeler anlaşılır hale getirilmiş ancak nihai kararı verecek kişinin araştırmacı olması yaklaşımı göz önünde bulundurularak, elenmesi gereken maddelerin, açılımlayıcı faktör analizi uygulamasında yeniden

gözden geçirilmesi planlanmış ve ölçekte kalmalarına karar verilmiştir. Sonuç olarak 77 maddelik ölçek geçerlik çalışmaları için hazır hale getirilmiştir.

3.15 Pilot Çalışma

Çocuk Saldırganlığına Yönelik Anne Baba Tutum Ölçeği'nin (ÇSYABTÖ) taslak formu, pilot çalışmada kullanılmak üzere ilk olarak 5 kişiye uygulanmıştır. Pilot uygulamanın ilk aşaması için oluşturulan beş kişilik örneklem grubu üzerinde, taslak ölçek formu uygulanmıştır. Ardından her bir katılımcıyla otuz dakikalık “çevrimiçi” görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde;

- Demografik bilgi formu,
- Maddelerin anlaşılabilirliği,
- Madde dizilimlerinin takip edilme kolaylığı,
- Uygulama süresi gibi başlıklar üzerinden değerlendirilmiştir.

Pilot uygulamada maddelerin ölçek ile olan uyumu ve ölçeğin iç geçerlilik düzeyi araştırılmaktadır (Seçer, 2015). Bu aşamada geçerlik ve güvenilirlik analizleri aracılığıyla maddelerin yapısı hakkında bilgi sahibi olunması amaçlanmaktadır (Özdamar, 2016). Bu sebeple veri toplama sürecinde araştırmaya katılım gösteren 276 kişilik bir gruba açımlayıcı faktör analizi yapılarak ölçeğin genel yapısı incelenmiştir. Bu değerlendirmede anne baba katılımcı sayısı, çocukların yaş ve cinsiyet dağılımları, ailenin toplam geliri ve anne babanın medeni durumu gibi kişisel verilerin dengeli dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. İlk aşamada 77 maddelik taslak ölçek formuna açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Çeşitli döndürme ve faktör çıkarma metotlarının uygulama farklılıklarının yanı sıra model veri uyumu değerlendirilmiştir. Ortaya çıkan sonuçlar örneklemin faktör analizi için uygunluğunu ortaya koyduğu için, aynı bakış açısıyla ideal sayıya ulaşana kadar veri toplamaya devam edilmiştir.

3.16 Faktör Analizi

Araştırmacının geliştirdiği ölçeğin alanyazındaki kuramsal bilgilerden yola çıkarak çok boyutlu olduğunu bildiği, amacın karmaşık kavramsal yapıları ölçen çok boyutlu bir ölçek geliştirmek olduğu durumlarda, güvenilirlik analizi değerlendirmelerinden önce faktör analizi yöntemi uygulanmalıdır (Şencan, 2005). Faktör analizi, birbiriyle ilişkisi olduğu düşünülen çok sayıda değişkeni bir araya getirerek, daha az sayıda birbirleriyle kuramsal olarak bağlantılı olan yeni değişkenler keşfetmeyi ve bu değişkenlerin arasındaki ilişkilerin yapısına dönük ipuçları sağlamak

amacıyla kullanılmaktadır (Büyüköztürk, 2002; DeVellis, 2016). Bu daha az sayıdaki ve analiz öncesinde gözlemlenemeyen değişkenler kümesi “faktör” olarak adlandırılmaktadır. Açımlayıcı ve doğrulayıcı olmak üzere iki türü bulunmaktadır.

3.16.1 Açımlayıcı Faktör Analizi

Açımlayıcı faktör analizi (AFA), gözlenebilir olan bir dizi değişken arasındaki ilişkilerden yola çıkarak çok sayıdaki değişkeni bir araya toplayarak yeni madde grupları (faktör) oluşturma tekniğidir (Kline, 1994; Stevens, 1996; Tabachnick ve Fidell, 2001; Büyüköztürk, 2002).

Kapsam geçerliği ve pilot uygulamanın ardından son biçimini alan 77 maddeden oluşan taslak ölçek, 453 kişilik bir örneklem grubu üzerinde uygulanmıştır.

3.16.1.1 Örneklem Büyüklüğü

Literatürde, açımlayıcı faktör analizi için önerilen örneklem büyüklüğünün en az 300 kişi olması yönünde bilgiler yer almaktadır. Bununla birlikte, her bir madde için 5 ile 10 arasında kişiye ulaşılması hedeflenmelidir (Comrey ve Lee, 1992; Tabachnick ve Fidell, 2012; Koyuncu ve Kılıç, 2019). Madde ve katılımcı sayısı arasındaki oran 1/5 olmalıdır (Kalaycı, 2006). Çeşitli kaynaklar ise örneklem büyüklüğünün madde sayısının en az beş katı olması gerektiğini öne sürmektedir (Tavşancıl, 2002; Büyüköztürk, 2010; Dönmez, 2014).

3.16.1.2 Faktörleştirme (Factoring)

Faktörleştirme, maddelerin faktör yük değerlerini temel alarak az sayıda, yeni değişkenler yaratma sürecidir. Bu aşamada dikkate alınması gereken önemli hususlardan biri, yeni üretilen faktörlerin birbirinden bağımsız ve iyi ayrılmış olmasıdır. Yeni faktörler yaratırken, faktör çıkarma tekniğine başvurulur.

3.16.1.3 Kullanılan Faktör Çıkarma Tekniği

Faktör çıkarma tekniği olarak sosyal bilimler alanında yapılan faktör analizi çalışmalarında yoğunlukla kullanılan, Temel Eksenler Yöntemi (Principle Axis Factoring) isimli istatistiksel teknikten yararlanılmıştır (Harman,1967; Çokluk ve ark., 2012).

3.16.1.4 Kullanılan Döndürme Tekniği

Faktör analizinde döndürme yöntemleri analizle ortaya çıkarılmak istenilen yapıların daha iyi yorumlanmasına ve sadeleşmesine katkı sağlamaktadır (Saraçlı, 2011). İki temel döndürme yöntemi vardır ve bunlar başlıca dik (orthogonal) ve eğik (oblique) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Saraçlı'ya (2011) göre iki yöntem arasındaki en önemli istatistiksel farklılık, dik yöntemlerde faktörlerin birbirleriyle ilişkisiz olduğu, eğik yöntemlerde ise faktörlerin birbirleriyle ilişki halinde olduğu varsayılmaktadır. Ölçek geliştirme çalışmasının bu aşamasında, faktörler arasında korelasyon olduğu varsayımına dayanarak eğik döndürme yöntemlerinden biri olan "direct oblimin" kullanılmıştır.

3.16.2 Doğrulayıcı Faktör Analizi

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda, çok sayıda gözlenen değişken (ölçek maddesi), birbirleriyle ilişkili daha az sayıda faktör altında gruplanarak doğrulayıcı faktör analizinde yeniden test edilmek, başka bir deyişle geçerliği sınanmak üzere hazır hale getirilmiştir. AFA değişkenler arasındaki ilişkileri temel alarak teori öne sürmeye yarayan bir analiz yöntemiymken, DFA ise bu kuramsal varsayımları doğrulamak amacıyla yapılan bir analizdir (Kline, 1994; Stevens, 1996; Tabachnick ve Fidell, 2001; Büyüköztürk, 2002). Kısaca AFA hipotez oluşturmak, DFA ise bu hipotezleri test etmek amacıyla uygulanan bir testtir. Ölçek geliştirme çalışmalarında AFA'dan sonra elde edilen yapının geçerliğini test etmek için DFA kullanılmalıdır (Worthington & Whittaker, 2006).

Doğrulayıcı faktör analizinde gözlenen değişkenlerin, örtük değişkenlerle, örtük değişkenlerin de birbirleriyle olan korelasyonları incelenmektedir. Gözlenen değişken maddeleri; örtük değişken ise faktörleri temsil etmektedir.

İlk aşamada, doğrulayıcı faktör analizinde, açımlayıcı faktör analizinde ortaya çıkan faktör yapılarını temsil eden örtük değişkenlerin, gözlenen değişkenlerle ilişkisi incelenmiştir. Ardından uyum iyiliği değerleri incelenerek, alternatif modeller arasından uygun olan model seçilmiştir.

3.17 Ölçüt Geçerliği

Ölçekten alınan toplam puanların bir veya birden fazla farklı ölçekle olan ilişkisini tespit etmeye yönelik uygulanan bir geçerlik yöntemidir. Bu uygulama ölçekten alınan puanların yine benzer bir kavramı ölçen başka bir ölçeğin toplam puanlar ile arasındaki korelasyonları değerlendirilerek gerçekleştirilir. Karşılaştırılacak ölçek uygulamalarının aynı ya da yakın zamanlarda yapılması önem taşımaktadır (Büyüköztürk, 2005; Şencan, 2005; Karakoç ve Dönmez, 2014).

Bu araştırmanın ölçüt geçerliği için “Ebeveyn Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeği” kullanılmıştır. Bu ölçeğin amacı; ailelerin çocuk yetiştirirken gösterdikleri tutumların ölçülmesine olanak sağlayacak psikanalitik kurama göre uyarlanmış bir ölçme aracı geliştirmektir (Zabcı, Erol, Şimşek, 2018).

3.18 Güvenirlilik Çalışmaları

Güvenirlilik analizleri yapılırken en temelde iki yöntem uygulanmaktadır. Bunlar iç tutarlılık ve test tekrar test analizlerinden oluşmaktadır (Yaşlıoğlu, 2017).

3.18.1 İç Tutarlılık

Birbirleriyle ilişkisi olan ve bir araya toplanmış değerşkenlerin, aynı yapıyı ne düzeyde ölçtüğünü değerlendirmek üzerine uygulanan bir analiz yöntemidir (Yaşlıoğlu, 2017). Bu analiz uygulanırken, güvenirlilik katsayısı olan Cronbach Alpha değeri incelenir. Cronbach Alpha değeri 0.7'nin üzerinde olmalıdır (Şencan, 2005).

3.18.2 Test Tekrar Test Uygulaması

Ölçeğin ortalama 2-3 hafta aralıkla, iki farklı uygulamasına ait sonuçlarının karşılaştırılması ve bu uygulamalar arasındaki tutarlılığın test edilmesine yönelik uygulanan bir analiz yöntemidir (Yaşlıoğlu, 2017).

4 BULGULAR

4.1 Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA)

Açıklayıcı faktör analizi için oluşturulan örneklem grubunun %88.5'i annelerden ve %11.5'i babalardan olmak üzere, toplam 453 kişi üzerinde uygulanmıştır.

Tablo 5. AFA Katılımcılarına İlişkin Demografik Özellikler

		N	%
Katılımcı	Anne	401	88,5
	Baba	52	11,5
Anne ve Babanın Medeni Durumu	Evli	406	89,6
	Boşanmış	44	9,7
	Diğer	3	,7
Anne Eğitim Durumu	İlköğretim	13	2,9
	Lisans	205	45,3
	Lisansüstü	119	26,3
	Lise	48	10,6
	Ortaokul	16	3,5
	Ön lisans	52	11,5
Baba Eğitim Durumu	İlköğretim	12	2,6
	Lisans	216	47,7
	Lisansüstü	103	22,7
	Lise	62	13,7
	Ortaokul	22	4,9
Ailenin Aylık Toplam Geliri	Ön lisans	38	8,4
	5000TL ve altı	67	14,8
	5001-10000 TL	144	31,8
	10001-15000 TL	74	16,3
	15001-20000 TL	60	13,2
	20001-30000 TL	53	11,8
	30001-40000 TL	9	2,0
	40001-50000 TL	21	4,6
	50001TL ve üzeri	20	4,4
Diğer	5	1,1	
Çocuğunuzun Yaşı	4	80	17,7
	5	54	11,9
	6	49	10,8
	7	52	11,5
	8	42	9,3
	9	40	8,8
	10	37	8,2
	11	33	7,3
	12	20	4,4
	13	15	3,3
Çocuğunuzun Cinsiyeti	14	31	6,8
	Erkek	239	52,8
	Kız	214	47,2
Toplam		453	100

Tablo 5'te yer alan demografik özellikler incelendiğinde, katılımcıların %88.5'ini annelerin oluşturduğu ve anne ve babaların %89.6'sının evli olduğu görülmektedir.

Annelerin %45.3'ü, babaların ise %47.7'si lisans mezunudur. Ailelerin aylık toplam geliri en yüksek %31.8 oranıyla 5.000-10.000 TL arasındadır. Araştırmaya katılan anne ve babaların çocuklarının yaşları 4-14 arasında değişmektedir ve yarısından fazlası %51.9 oranıyla 4-7 yaş arasındaki çocuğa sahiptir. Çocukların %52.8'i erkek, %47.2'si ise kız çocuktur.

4.1.1 Ölçeğin Faktör Analizine Uygunluğunun Değerlendirilmesi

Açımlayıcı Faktör Analizi için öncelikle örneklemin faktör analizi için uygunluğu değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme için, KMO ve Barlett Küresellik Testi uygulanmıştır. Örneklem büyüklüğünün yeterli olduğunu ortaya koyan KMO değerinin .70'in üzerinde olması beklenir. KMO değerlerinin uygunluk oranları incelendiğinde; .50-.70 arasındaki değerlerin orta düzey; .70-.80 arasındaki değerlerin iyi düzey; .80-.90 aralığındaki değerlerin çok iyi ve .90 üzerindeki değerlerin ise mükemmel düzeyde olduğu belirtilmektedir (Field, 2009).

Kaiser Meyer Oklin = .90 (Serbestlik Derecesi = 2926, Ki-kare = 14667.35) ve Bartlet ($p < .05$) testi analizleri sonucunda, toplanan verilerle faktör analizi yapılabileceği anlaşılmıştır.

Tablo 6. KMO (Kaiser Meyer Olkin Testi) ve Barlett Testi

KMO Testi		.899
Barlett Testi	Ki kare	14667,347
	Sd	2926
	p	.0.000

Tablo 6 incelendiğinde KMO değerinin .90 olarak tespit edildiği görülmektedir. Bu değere göre veri seti faktör analizi için yeterli büyüklüktedir. Bununla birlikte .80 ve .90 aralığındaki değerlerin “çok iyi” olduğu bilgisine istinaden, veri setinin faktör analizi için “çok iyi” düzeyde uyum gösterdiği görülmektedir. Diğer taraftan, Barlett Testi ise maddelerin ne ölçüde tutarlı ve faktörlerin ne kadar homojen olduğunu ortaya koymaktadır. Barlett değerinin ($p < 0.005$) düzeyinde olması da verilerin faktör analizine uygunluğunu ortaya koyan önemli kriterlerden bir diğeridir. Barlett testi değerleri, (Serbestlik Derecesi = 2926, Ki-kare = 14667.35, $p = .000 < 0.05$) verilerin faktör analize uygunluğunu ortaya koymaktadır.

4.1.2 Ölçeğe ilişkin Faktörlerin Belirlenmesi

Faktör analizinin ikinci aşamasında, ölçeğin faktör yapılarını tespit etmek için “faktörleşme” uygulamaları yapılmıştır. Faktörleşme (ortak faktör), maddelerin faktör yük değerlerini temel alarak yeni kavramlar ortaya çıkarma işlemi olarak tanımlanmaktadır (Büyüköztürk, 2009). Faktör analizi yaparken başvurulacak çok fazla yöntem vardır. Faktör analizinde kullanılan en temel yöntemlerden biri, Kaiser (1960) tarafından ortaya konulan öz değeri (eigenvalues) 1 rakamından büyük olan verilerin, bir faktör oluşturduğunu öne süren yaklaşımdır. Faktörleri belirlerken, faktör çıkarma yöntemi olarak “Temel Eksenler Yöntemi” kullanılarak, öz değer ve varyans yüzdeleri incelenmiştir. Temel eksenler yöntemi (principal axis factoring), faktör analizinde en çok tercih edilen yöntemlerden biridir (Harman, 1967). Bu yöntemin amacı, değişkenleri etkileyen ve değişkenler üzerinde etkili olan gizli değişkenler arasındaki ilişkileri açıklayan “ortak faktör” kavramını araştırmaktır (Fabrigar vd., 1999). Bu yöntemin kullanılmasının en temel amacı, ortak faktör (common factor) varyansına ait, hata varyansını (error variance) çıkarılarak analiz edilmesidir (Tabachnik ve Fidell, 2014).

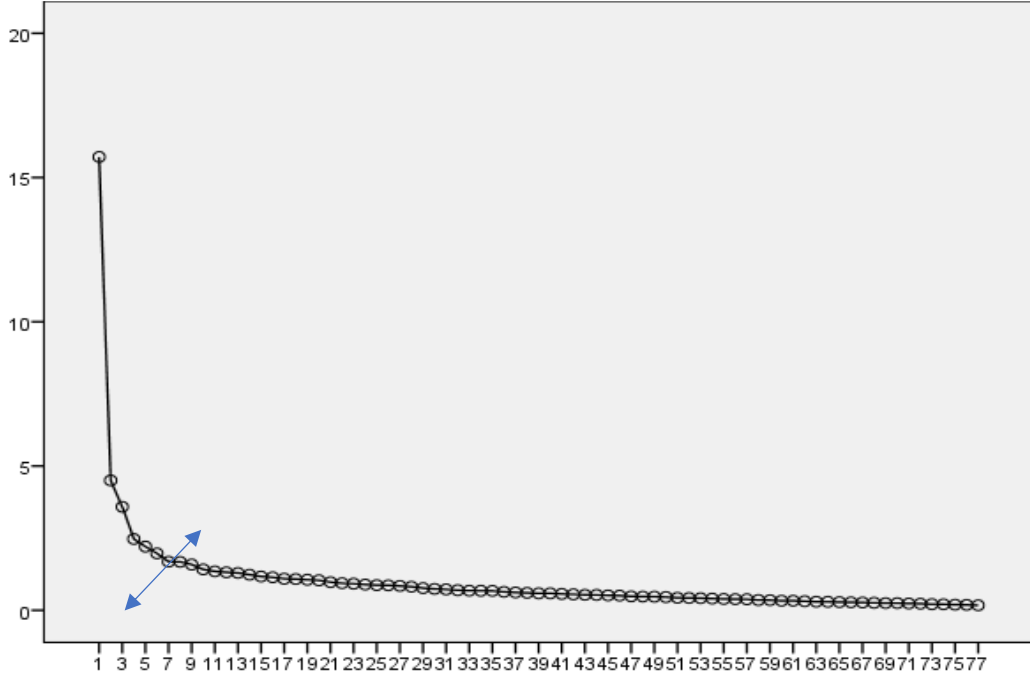
Tablo 7. Faktörlerin Öz değerleri ve Açıklanan Varyans Oranları

Faktörler	Başlangıç Öz değerleri			Yüklerin Kareler Toplamı		
	Toplam %	Varyans %	Yığılmış %	Toplam %	Varyans %	Yığılmış %
1	15,713	20,407	20,407	15,25	19,805	19,805
2	4,501	5,846	26,253	4,049	5,258	25,063
3	3,587	4,658	30,911	3,097	4,022	29,085
4	2,473	3,212	34,122	1,943	2,523	31,609
5	2,208	2,867	36,99	1,724	2,24	33,848
6	1,972	2,561	39,551	1,504	1,953	35,801
7	1,685	2,188	41,739	1,213	1,575	37,377
8	1,68	2,181	43,92	1,14	1,481	38,857
9	1,586	2,06	45,98	1,066	1,384	40,241
10	1,417	1,84	47,82	0,915	1,189	41,43
11	1,351	1,755	49,575	0,875	1,136	42,566
12	1,314	1,707	51,282	0,793	1,03	43,596
13	1,294	1,681	52,963	0,775	1,006	44,602
14	1,234	1,603	54,566	0,747	0,97	45,572
15	1,173	1,523	56,09	0,648	0,842	46,414
16	1,143	1,485	57,574	0,633	0,823	47,236
17	1,094	1,421	58,995	0,585	0,76	47,996
18	1,082	1,405	60,401	0,565	0,733	48,729
19	1,06	1,376	61,777	0,539	0,701	49,43
20	1,04	1,35	63,127	0,501	0,651	50,081
21	0,976	1,268	64,395			
22	0,938	1,218	65,612			
23	0,922	1,198	66,81			
24	0,893	1,16	67,97			
25	0,873	1,133	69,104			
26	0,865	1,124	70,228			

Faktör Çıkarma Yöntemi: Temel Eksenler Yöntemi (Principal Axis Factoring).

Tablo 7’de görüldüğü üzere öz değeri 1’in üzerinde olan ve toplam varyansın%63,127’sini açıklayan 20 faktörlü bir yapı elde edilmiştir.

Faktör sayısına karar vermede kullanılan diğer tekniklerden biri de yamaç eğrisi grafiği (scree plot) olarak bilinmektedir.

Faktör Sayısı

Şekil 3. Yamaç Birikinti Grafiği

Şekil 3'te gösterilen yamaç birikinti grafiğine (scree plot) göre 6 faktörlü bir yapı önerilmektedir. Faktörlere ait öz değerler ve Tablo 6'da gösterilen açıklanan varyans değerleri, yamaç birikinti grafiği ile yeniden incelendiğinde, öz değeri 1'ün üzerinde olan 20 faktör olmasına karşın, 6. faktörden sonra değerlerde anlamlı bir farklılaşma olmadığı görülmektedir. Bu doğrultuda, ölçeğin faktör analizi uygulamasının 6 faktöre sabitleyerek yapılmasına karar verilmiştir. Faktör çıkarma yöntemi olarak "Principal Axis Factoring", döndürme yöntemi olarak da "Direct Oblimin" yöntemi seçilmiştir. Faktör analizi uygulamasında, döndürme tekniğinin en temel faydası, madde gruplarının anlamlandırılması ve kavramsallaşması konusunda üzerinde düşünmeyi olanaklı kılmasıdır (Erkuş, 2012). Bu çalışmada faktörlerin birbirleriyle korelasyon gösterdiği düşünülerek eğik döndürme (oblique) tekniklerinden biri olan "Direct Oblimin" yöntemi seçilmiştir. Bu yaklaşım kısaca varyans maksimizasyonu olarak adlandırılmaktadır. Döndürme sonunda değişkenleri temsil eden uzaydaki noktalar, faktörü temsil eden regresyon doğrusuna daha yakın bir konuma gelmiş olur. Öte yandan varyansın en yüksek değerine getirilmesi gizli değişkenlerin veya faktörün varyansını (değişkenliğini) artırma anlamına gelmektedir (Şencan, 2005).

Çeşitli kaynaklar maddelerin faktörlerle ilişkisini açıklayan bir katsayı ifadesi olan faktör yük değeri için sınırın .30 olduğunu belirtmektedir (Şencan, 2005; Büyüköztürk, 2002; Field, 2005). Bazı kaynaklar ise madde yük değerlerinin minimum .32 olmasını önermektedir (Tabachnick ve Fidel, 2012). Analiz boyunca faktör yük değeri .32'nin altında olan ve birbirine binişik (birden fazla faktöre birbirine yakın yük değeriyle dahil olan) 40 madde teker teker elenmiştir. Binişik madde elerken, birden fazla faktöre yük yapan maddenin, faktör yük değerleri arasındaki farkın en az .1 olması kuralı esas alınmıştır (Büyüköztürk, 2010). Madde elerken göz önünde bulundurulmuş diğer önemli kriter ise ölçekten çıkarılması önerilen her bir maddenin kuramsal değeridir. Bu süreçte, mümkün olduğunca hipotetik olarak önerilen faktör yapılarına ve bu faktörlerde bulunması anlamlı maddelerin tutulmasına özen gösterilerek eleme işlemi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 8. Faktör Analizi Sonucu Ortaya Çıkan Öz değerler ve Açıklanan Varyans Oranları

Faktörler	Başlangıç Öz değerleri			Yüklerin Kareler Toplamı		
	Toplam	Varyans %	Yığılmış %	Toplam	Varyans %	Yığılmış %
1	8,482	22,925	22,925	7,926	21,423	21,423
2	3,464	9,363	32,288	2,956	7,989	29,412
3	2,504	6,767	39,055	1,910	5,163	34,575
4	1,835	4,961	44,016	1,226	3,314	37,888
5	1,627	4,396	48,412	1,052	2,844	40,732

Faktör Çıkarma Yöntemi: Temel Eksenler Yöntemi (Principal Axis Factoring).

Eleme işlemi sonucunda, Tablo 8'de görüldüğü gibi, toplam varyansın %48,412'sini açıklayan 5 faktörlü bir yapı ortaya çıkmaktadır. Literatürde, faktör analizinde faktör yüklerinin toplam varyansı açıklama yüzdesinin 40'ın üzerinde olması kabul edilir bulunmaktadır (Şencan, 2005). Birinci faktörün öz değeri 8.4 olup, varyansın %22.92'sini açıklamaktadır. İkinci faktörün öz değeri 3.4 olup, varyansın %9.36'sını açıklamaktadır. Üçüncü faktörün öz değeri 2.5 olup, varyansın %6.76'sını açıklamaktadır. Dördüncü faktörün öz değeri 1.8 olup, varyansın %4.96'sını açıklamaktadır. Beşinci faktörün öz değeri 1.6 olup, varyansın %4.39'unu açıklamaktadır.

4.1.3 Maddelerin Faktörlere Göre Dağılımı ve Yük Değerleri

“Çocuk Saldırganlığına Yönelik Anne Baba Tutum Ölçeği”ne ilişkin hesaplanan madde yük değerleri ve faktörlere göre dağılımları Tablo 9’da gösterilmektedir.

Tablo 9. Patern matrix: Açımlayıcı Faktör Analizine İlişkin Değerler

Maddeler	Faktörler				
	1	2	3	4	5
M45	0.625				
M23	0.605				
M36	0.545				
M29	0.516				
M10	0.491				
M32	0.461				
M3	0.406				
M25	0.400				
M50	0.397				
M58	0.354				
M55		0.808			
M41		0.790			
M27		0.785			
M33		0.718			
M46		0.658			
M19		0.597			
M61		0.592			
M53			-0.651		
M24			-0.646		
M18			-0.620		
M62			-0.565		
M31			-0.492		
M67			-0.368		
M49				-0.728	
M64				-0.670	
M28				-0.554	
M77				-0.517	
M2				-0.428	
M37					0.672
M59					0.615
M30					0.609
M1					0.547
M8					0.546
M22					0.500
M60					0.429
M44					0.383
M54					0.343
Açıklanan Varyans (%)	22.93	9.36	6.77	4.96	4.40
Öz değer	8.48	3.46	2.50	1.84	1.63

Birinci faktörün, 45, 23, 36, 29, 10, 32, 3, 25, 50 ve 58 olmak üzere on maddeden oluştuğu görülmektedir. Maddelere ait faktör yük değerleri en düşük .35 ve

en yüksek .62 olarak tespit edilmiştir ve bu faktör “Saldırgan Tutum: Sözel/ Eylemsel” olarak tanımlanmıştır.

İkinci faktörün, 55, 41, 27, 33, 46, 19 ve 61 olmak üzere yedi maddeden oluştuğu görülmektedir. Maddelere ait faktör yük değerleri en düşük .59 ve en yüksek .80 olarak tespit edilmiştir ve bu faktör “Kapsayıcı Tutum” olarak tanımlanmıştır.

Üçüncü faktörün, 53, 24, 18, 62, 31 ve 67 olmak üzere altı maddeden oluştuğu görülmektedir. Maddelere ait faktör yük değerleri en düşük .36 ve en yüksek .65 olarak tespit edilmiştir ve bu faktör “Doyum Odaklı” olarak tanımlanmıştır.

Dördüncü faktörün, 49, 64, 28, 77 ve 2 olmak üzere beş maddeden oluştuğu görülmektedir. Maddelere ait faktör yük değerleri en düşük .42 ve en yüksek .72 olarak tespit edilmiştir ve bu faktör “Tek Eden Çöken” olarak tanımlanmıştır.

Beşinci faktörün, 37, 59, 30, 1, 8, 22, 60, 44 ve 54 olmak üzere dokuz maddeden oluştuğu görülmektedir. Maddelere ait faktör yük değerleri en düşük .34 ve en yüksek .67 olarak tespit edilmiştir ve bu faktör “Katı/Kuralcı” olarak tanımlanmıştır.

Tablo 10. Faktörlerin İsimleri ve Madde Sayıları

Faktör Numarası	Faktör İsmi	Madde Sayısı
F1	Saldırgan Tutum: Sözel/Eylemsel	10
F2	Kapsayıcı Tutum	7
F3	Doyum Odaklı Tutum	6
F4	Çöken Tutum	5
F5	Katı/Kuralcı Tutum	9

Tablo 10’da görüldüğü üzere açıklayıcı faktör analizi sonucunda 5 faktörden oluşan 37 maddelik bir ölçek ortaya çıkmıştır.

4.1.3.1 Faktör 1: Saldırgan Anne Baba Tutumu: Sözel/Eylemsel

Açıklayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan birinci boyuta “Saldırgan Tutum: Sözel/Eylemsel” ismi verilmiştir. Bu faktör, çocuk saldırganlığı karşısında hızlıca tetiklenerek söz ve/veya eylem aracılığıyla tepkiler veren anne ve baba tutumlarını kapsamaktadır. 10 maddeden oluşan bu faktöre ait en yüksek yüke sahip madde .62 değeri ile “ona dayanılması zor bir çocuk olduğunu söylerim”; en düşük yüke sahip madde ise .35 değeri ile “kendine gelmesi için onu sarsarım” olarak belirlenmiştir.

4.1.3.2 Faktör 2: Kapsayıcı Anne Baba Tutumu

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan ikinci boyuta “Kapsayıcı Tutum” ismi verilmiştir. Bu faktör, çocuk saldırganlığını doğal bir gelişim süreci olarak ele alan, saldırganlık karşısında hayatta kalarak çocuğu anlamaya çalışan ve onu davranışları hakkında birlikte düşünmeye davet eden anne babaları temsil etmektedir. Aynı zamanda çocuğun davranışlarını koruyucu sınırlarla çerçeveleyen ve öfkesini dışa vurabilmesi için ona alternatif çözümler sunan bir yaklaşıma da işaret etmektedir. 7 maddeden oluşan bu faktöre ait en yüksek yüke sahip madde .80 değeri ile “*önce onu dinlerim sonra da ortak bir çözüm bulmaya çalışırım*”; en düşük yüke sahip madde ise .59 değeri ile “*sarılarak veya dokunarak onu sakinleştiririm ardından öfkesinin sebebini anlamak için onunla konuşurum*” olarak belirlenmiştir.

4.1.3.3 Faktör 3: Doyum Odaklı Anne Baba Tutumu

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan üçüncü boyuta “Doyum Odaklı Tutum” ismi verilmiştir. Doyum odaklı tutum, çocuklarını kendi uzantıları olarak gören ve kendileri için arzu ettikleri gerilimsiz yaşam düşlemine; çocuklarına sınır koymayarak ve onların her talebini hızlıca doyuma ulaştırarak erişme eğilimi gösteren anne babaları temsil etmektedir. 6 maddeden oluşan bu faktöre ait en yüksek yüke sahip madde .65 değeri ile “*üzülmesin diye istediğini yaparım*”, en düşük yüke sahip madde ise .36 değeri ile “*ödül vererek yaptırmaya çalışırım*” olarak belirlenmiştir.

4.1.3.4 Faktör 4: Çöken Anne Baba Tutumu

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan dördüncü boyuta “Çöken Tutum” ismi verilmiştir. Çöken çocuğun saldırganlığına karşı düşük tolerans göstererek mağdur bir konum benimseyen anne baba tepkilerini kapsamaktadır. 5 maddeden oluşan bu faktöre ait en yüksek yüke sahip madde .72 değeri ile “*beni üzdüğünü söylerim*”, en düşük yüke sahip madde ise .42 değeri ile “*beni utandırdığını söylerim*” olarak belirlenmiştir.

4.1.3.5 Faktör 5: Katı/Kuralcı Anne Baba Tutumu

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan beşinci boyuta “Katı/Kuralcı Tutum” ismi verilmiştir. Katı Kuralcı tutum, saldırganlığı “kabul edilemez” olarak algılayan ve buna bağlı olarak da bu davranış üzerinde kontrol uygulayarak baskı kurmaya çalışan bir anne baba yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır. 9 maddeden oluşan bu faktöre ait en yüksek yüke sahip madde .67 değerli ile “ceza veririm”, en düşük yüke sahip madde ise .34 değeri ile “yalnız başına düşünmesi için odasına gönderirim” olarak belirlenmiştir.

4.1.4 Güvenirlik Analizi

Elde edilen 5 faktör ve 37 maddeden oluşan form, ölçeğin güvenirliliğini belirlemek için analize tabi tutulmuştur. Ölçeğin iç tutarlılığını ortaya koyan Cronbach Alpha değeri, araştırma maddelerinin varyans değerlerini dikkate almakta ve katılımcıya ait cevapların ölçeğin kendi içinde tutarlı olup olmadığını görmek için kullanılmaktadır. (Brown ve Moore, 2012).

Tablo 11. Ölçeğin Geneline Ait Güvenirlik Değeri

İç Tutarlılık Katsayısı	N	Değer
Cronbach Alpha	453	.80

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda son biçimini alan 37 maddelik “Çocuk Saldırganlığına Yönelik Anne Baba Tutum Ölçeği”nin geneline ait iç güvenirlik iç Cronbach Alpha değeri .80 olarak tespit edilmiştir. İdeal olarak bir ölçeğin güvenilir ve iç tutarlılığa sahip olması için katsayının .70’in üzerinde olma koşuluna uyması gerekmektedir (Tavşancıl, 2010; DeVellis, 2014). Ölçek genel olarak iyi düzeyde bir iç tutarlılık katsayısına sahiptir.

Tablo 12. Faktörlere Ait Güvenirlik Testi Sonuçları

Faktörler	N	Cronbach Alpha
F1: Saldırgan Tutum: Sözel/Eylemsel	10	.81
F2: Kapsayıcı Tutum	7	.88
F3: Doyum Odaklı Tutum	6	.74
F4: Çöken Tutum	5	.77
F5: Katı/Kuralcı Tutum	9	.80

Tablo 12’de gösterilen faktörlere ait iç tutarlılık katsayılarını incelediğimizde, iç tutarlılık katsayısı en yüksek faktörün .88 Cronbach Alpha değeri ile Kapsayıcı Tutum olduğu tespit edilmiştir. En düşük değer alan faktör ise .74 değeri ile Doyum Odaklı Tutum’dur. Tüm faktörlere ait sonuçlara bakıldığında, her birinin iç tutarlılık katsayısı .70’in üzerinde olduğu görülmektedir. Bu bağlamda ölçeğe ait faktörlerin iyi düzeyde bir iç tutarlığa sahip olduğu görülmektedir.

4.2 Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)

Açımlayıcı faktör analizi aracılığıyla faktör yapıları tespit edilen “Çocuk Saldırganlığına Yönelik Anne Baba Tutum Ölçeği”nin, yapı geçerliğini sınamak için Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. Doğrulayıcı Faktör Analizi uygulaması, 573 kişiden oluşan yeni bir örneklem üzerinde test edilmiştir. Çeşitli kaynaklar DFA için 300 ve üzeri bir örneklemin kabul edilebilir olduğunu öne sürmektedir (Worthington ve Whitaker, 2006). Bu verilere dayanarak, analiz için toplanan veri sayısının kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmektedir.

Tablo 13. DFA Katılımcılarına ilişkin Demografik Özellikler

		N	%
Katılımcı	Anne	529	92.3
	Baba	44	7.7
Anne ve Babanın Medeni Durumu	Boşanmış	32	5.6
	Diğer	7	1.2
	Evli	534	93.2
Anne Eğitim Durumu	İlköğretim	4	0.7
	Ortaokul	13	2.3
	Lise	71	12.4
	Ön lisans	85	14.8
	Lisans	269	46.9
	Lisansüstü	131	22.9
Baba Eğitim Durumu	İlköğretim	19	3.3
	Ortaokul	27	4.7
	Lise	105	18.3
	Ön lisans	44	7.7
	Lisans	255	44.5
Ailenin Aylık Toplam Geliri	Lisans üstü	123	21.5
	2500TL ve altı	7	1.2
	2501-5000TL	74	12.9
	5001-7500TL	83	14.5
	7501-10.000 TL	93	16.2
	10.001-15.000 TL	110	19.2
	15.001-20.000 TL	84	14.7
	20.001-30.000 TL	46	8
	30.001-45.000 TL	39	6.8
	45.001TL- 60.000 TL	18	3.1
60.000 TL ve üzeri	19	3.3	
Çocuğun Yaşı	4	100	17.5
	5	104	18.2
	6	81	14.1
	7	48	8.4
	8	43	7.5
	9	52	9.1
	10	44	7.7
	11	36	6.3
	12	27	4.7
	13	14	2.4
	14	24	4.2
Çocuğunuzun Cinsiyeti	Erkek	322	56.2
	Kız	251	43.8
Toplam		573	100

Tablo 13'te gösterilen bulgulara göre, katılımcıların %92.3'ü annelerden oluşmaktadır. Anne ve babaların %93.2'si evlidir. Annelerin %46.9'u ve babaların %44.5'i lisans mezundur. Ailelerin %19.2'sinin aile aylık geliri 10.000 ile 15.000 TL arasında değişmektedir. Anne ve babaların çocuklarının yaşları en çok %18.2 oranıyla 5 yaş olarak tespit edilmiştir. Çocukların tümünün %56.2'si erkek ve %43.8'i ise kızdır.

DFA analizleri sonucunda teorik modelin istatistiksel olarak anlamlılığını değerlendirmek için esas alınması gereken kriterler başlıca; ki-kare, serbestlik derecesi, t-değerleri ve uyum iyiliği indeksleridir (Schumacher R.E., Lomax R.G., 2004; Doğan, 2013).

Tablo 14. Doğrulayıcı Faktör Analizi T Değerleri (T-Values)

Faktör 1	T Değeri
M1	13.72
M5	18.08
M11	15.95
M15	16.01
M17	6.63
M20	14.89
M23	14.53
M26	11.09
M28	13.80
M33	12.25
Faktör 2	
M4	16.20
M7	17.24
M18	20.17
M24	20.66
M29	17.50
M32	18.80
M36	16.69
Faktör 3	
M2	14.54
M13	9.48
M16	12.99
M22	11.29
M31	16.00
M37	12.88
Faktör 4	
M8	13.16
M10	12.57
M12	18.73
M19	22.23
M30	16.26
Faktör 5	
M3	11.32
M6	18.71
M9	16.37
M14	14.68
M21	20.83
M25	18.32
M27	14.63
M34	14.47
M35	9.32

İlk aşamada modeldeki yolların ne düzeyde anlamlı olduğunu tespit etmek amacıyla, Tablo 14’te yer alan t-değerleri incelenmiştir. Modeldeki tüm yolların, $t > 1.96$, kriterine göre anlamlı olduğu görülmektedir. Modeldeki en yüksek t değeri 5. faktörün içinde yer alan M21 ($t=20.83$) olarak tespit edilmiştir. En düşük t değerinin ise 1. faktörün içinde yer alan, M17 ($T= 6.63$) olduğu tespit edilmiştir.

İkinci aşamada örtük değişkenler (faktörler) arasındaki korelasyonlar ve gözlenen değişkenlere ait faktör yük değerleri incelenmiştir. Şekil 4’te gösterilen yol diagramı üzerinde faktörler arası korelasyon değerleri görülmektedir. Diagramdaki ilişkiler Tablo 14’ün üzerinde gösterilmiştir.

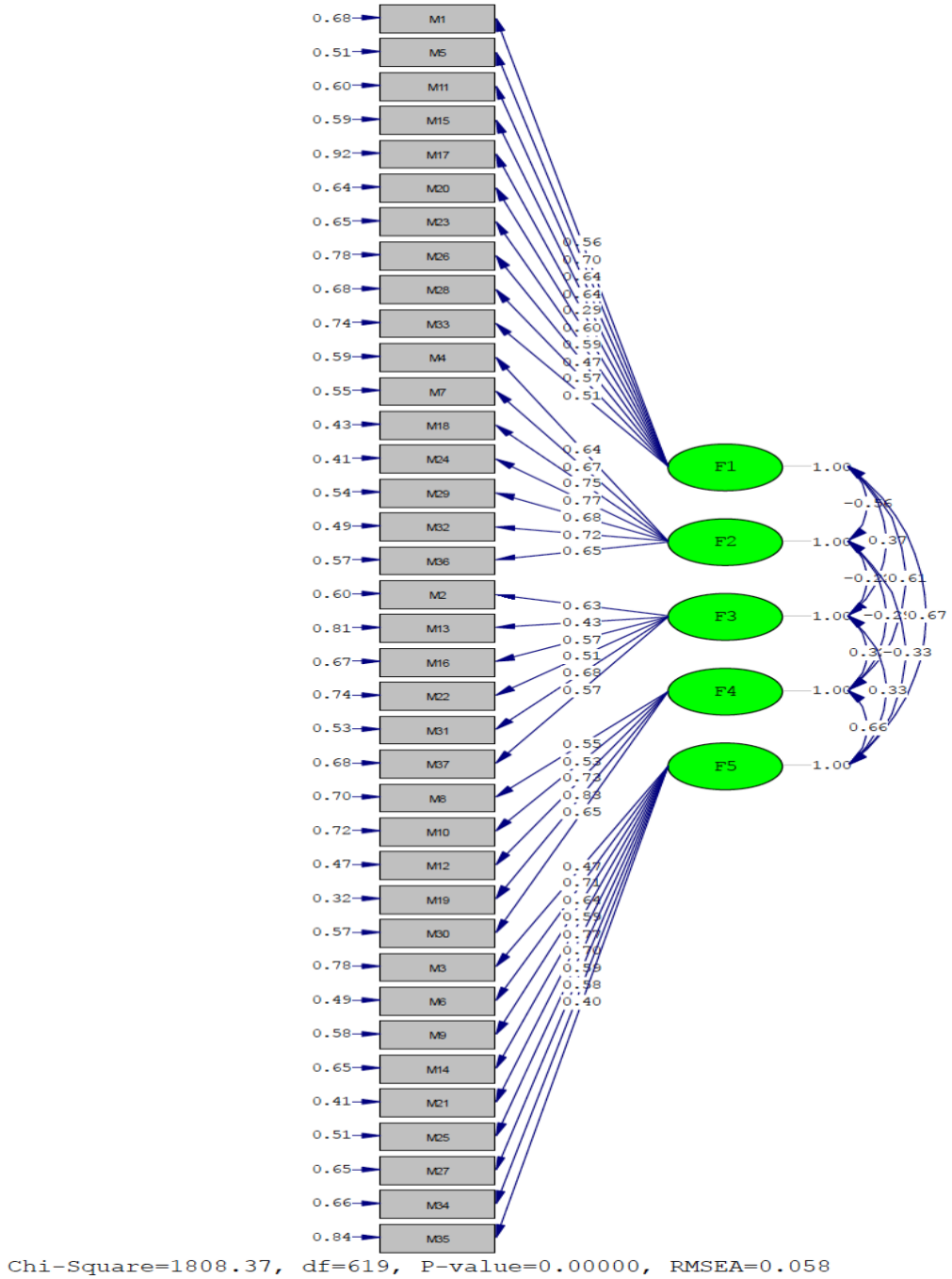
Tablo 15. Örtük Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

	1	2	3	4	5
Saldırgan Tutum: Sözel/Eylemsel	-				
Kapsayıcı Tutum	-.56**	-			
Doyum Odaklı Tutum	.37**	-.22**	-		
Çöken Tutum	.61**	-.29**	.32**	-	
Katı/Kuralcı Tutum	.67**	-.33**	.33**	.66**	-

** $p < .01$

Verilen korelasyon değerleri incelendiğinde en yüksek korelasyon değeri Saldırgan Tutum: Sözel/Eylemsel boyutu ile Katı/Kuralcı Tutum boyutu arasında ($r = .67$, $p < .01$), en düşük korelasyon değeri ise Doyum Odaklı Tutum alt boyutu ile Kapsayıcı Tutum alt boyutu arasında ($r = -.22$, $p < .01$) gözlenmiştir.

Şekil 4’te yer alan yol diagramı üzerinde gösterilen faktör yük değerleri incelendiğinde, en yüksek faktör yükü alan maddenin .83 değeri ile 4. faktörün içinde yer alan M19 olduğu görülmektedir. En düşük faktör yükünün ise .29 değeri ile 1. faktörün içinde yer alan M17 olduğu görülmektedir.

Şekil 4. Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Yol Diagramı

Şekil 4’te gösterilen doğrulayıcı faktör analizine ilişkin yol diagramı incelendiğinde, Ki kare değeri (χ^2) 1808.37, serbestlik derecesinin (df) ise 619 olduğu görülmektedir. Bu veriler aracılığıyla, model veri uyumunu değerlendirmek için “Ki kare Testi” uygulanmıştır. Ki kare değerinin, serbestlik derecesine bölünmesi sonucunda ortaya çıkan sonuç, model ve veri uyumunun düzeyini ortaya koyacaktır. Tablo 16’da de de belirtildiği gibi $X^2/sd \leq 3$ ise kabul edilebilir uyuma, $X^2/sd \leq 5$ ise

de orta düzeyde uyuma işaret etmektedir (Kline, 2005; Sümer, 2000). Ki kare testi sonucunda ortaya çıkan değer; $p=.001 \chi^2/Sd (1808.37/619) = 2.92$ olarak tespit edilmiştir. Bu değere istinaden model veri uyumunun kabul edilebilir düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 16. Uyum İyiliği İndeksleri ve Kabul Edilebilirlik Sınırları

Uyum Ölçüsü	Kabul için Kesme Noktaları	Kaynak
χ^2	-	-
χ^2/Sd	$\leq 2 =$ mükemmel uyum	(Kline, 2005; Sümer, 2000)
	$2 < \chi^2/sd \leq 3 =$ kabul edilebilir düzeyde uyum	(Kline, 2005; Sümer, 2000)
GFI / AGFI	$\geq 0.90 =$ iyi uyum	(Schumacker ve Lomax, 1996; Hooper, Coughlan ve Mullen, 2008; Kelloway, 1989; Sümer, 2000).
	$\geq 0.95 =$ mükemmel uyum	(Hooper, Coughlan ve Mullen, 2008; Sümer, 2000).
RMSEA	$\leq 0.05 =$ mükemmel uyum	(Brown, 2006; Jöreskog ve Sörbom, 1993; Raykov ve Marcoulides, 2008; Schumacker ve Lomax, 1996; Sümer, 2000).
	$\leq 0.06 =$ iyi uyum	(Hu ve Bentler, 1999; Thompson, 2004).
	$\leq 0.07 =$ iyi uyum	(Steiger, 2007)
	$\leq 0.08 =$ iyi uyum	(Hooper, Coughlan ve Mullen, 2008; Jöreskog ve Sörbom, 1993; Sümer, 2000).
	$\leq 0.10 =$ zayıf uyum	(Kelloway, 1989; Tabachnick ve Fidell, 2001)
RMR / SRMR	$\leq 0.05 =$ mükemmel uyum	(Brown, 2006; Bryne, 1994)
	$\leq 0.08 =$ iyi uyum	(Brown, 2006; Hu ve Bentler, 1999)
	$\leq 0.10 =$ vasat uyum	(Kline, 2005).
CFI	$\geq 0.90 =$ iyi uyum	(Hu ve Bentler, 1999; Sümer, 2000; Tabachnick ve Fidell, 2001).
	$\geq 0.95 =$ mükemmel uyum	(Hu ve Bentler, 1999; Sümer, 2000; Thompson, 2004).
NFI/NNFI	$\geq 0.90 =$ iyi uyum	(Kelloway, 1989; Schumacker ve Lomax, 1996; Sümer, 2000; Tabachnick ve Fidell, 2001; Thoompson, 2004).
	$\geq 0.95 =$ mükemmel uyum	(Hu ve Bentler, 1999; Sümer, 2000)

Kaynak: Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2012) *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları* kaynağından uyarlanarak hazırlanmıştır.

Tablo 16’da iyi bir model veri uyumuna işaret eden diğer uyum iyiliği istatistiklerine ait kabul edilebilir kesme noktaları, Tablo 17’de ise ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan uyum iyiliği indeksleri belirtilmiştir.

Tablo 17. Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İyiliği İndeksleri

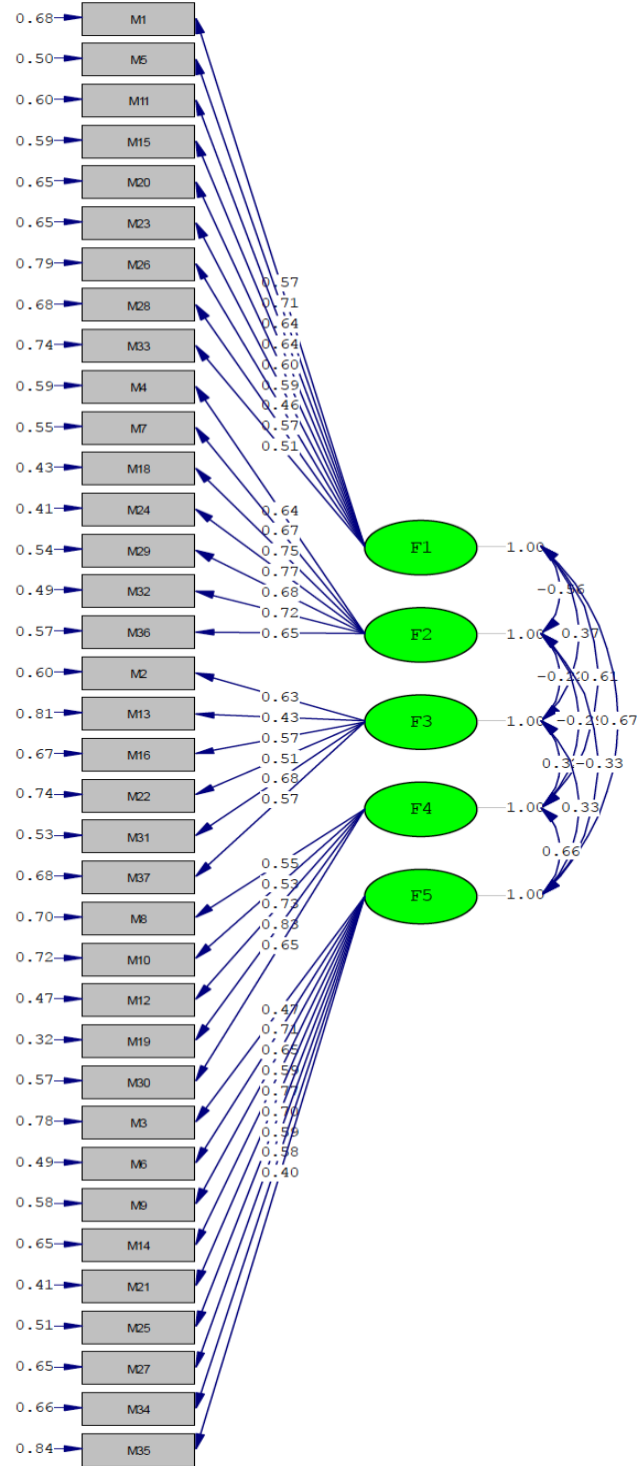
Uyum Ölçüsü	Değer
Degrees of Freedom	619
Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA)	.058
P-Value for Test of Close Fit (RMSEA < 0.05)	0.0
Normed Fit Index (NFI)	.93
Comparative Fit Index (CFI)	.95
Incremental Fit Index (IFI)	.95
Root Mean Square Residual (RMR)	.73
Standardized RMR	.066
Goodness of Fit Index (GFI)	.85
Adjusted Goodness of Fit Index (AGFI)	.83
Relative Fit Index (RFI)	.92

Tablo 17’de yer alan, uyum iyiliği indeksleri değerlendirildiğinde, doğrulayıcı faktör analizinde raporlanması önemli olan ölçütlerin, IFI=.95, NFI=.93; CFI=.95; GFI=.85; SRMR: .071; RMSEA=.058 şeklinde olduğu gözlenmiştir. Uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir sınırlar dahilinde olduğu belirlenmiştir.

Modelde gözden geçirilmesi önemli olan iki bulgu saptanmıştır. Birincisi uyum iyiliği değerlerinden biri olan GFI = .85<.90 değerinin kabul edilebilir sınırların altında kaldığı görülmektedir (Çokluk vd., 2021). Çeşitli kaynaklar incelediğinde GFI değerinin 0.85 ve üzerinde olmasının model veri uyumu açısından yeterli kabul etmektedir (Sümer, 2000; Frias ve Dixon, 2005). AGFI’nin ise 0.80 ve üzerinde olması uygundur (Jöreskog and Sörbom, 1993).

İkincisi ise modelde F1 olarak temsil edilen “Saldırgan Tutum: Sözel/Eylemsel” isimli faktörde yer alan, “*çocuğum eşyaları/oyuncakları kırdığında, fırlattığında vb.*” madde köküne ait M17’ye “*ben de onun sevdiği bir eşyasına/oyuncağına aynısını yaparım.*” ait faktör yükünün .29 olduğu görülmektedir. Doğrulayıcı faktör analizinde faktör yüklerinin .30’un üzerinde olması tercih edilmektedir. Düşük faktör yüklerinin model veri uyumunu olumsuz etkilememesi için çıkarılmalıdır (Çokluk, vd., 2014). Bu bilgiler doğrultusunda M17 modelden çıkarılarak model yeniden test edilmiştir.

İlk aşamada modeldeki t değerleri kontrol edilmiş ve tüm değerlerin 1.96 değerinden yüksek olduğu ve yeni modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Chi-Square=1715.47, df=584, P-value=0.00000, RMSEA=0.058

Şekil 5. Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Yol Diagramı 2. Uygulama

Şekil 5'te gösterilen ve madde elemesi sonrasında ortaya çıkan yeni modele ait yol diagramı incelendiğinde, faktör yük değerlerinin en düşük .40 ile .83 arasında değişmekte olduğu ve tüm faktör yüklerinin .001 düzeyinde anlamlı olduğu belirlenmiştir. Faktörler arasındaki korelasyonlar incelendiğinde tıpkı ilk modelde olduğu gibi, bu modelde de aynı değerler tespit edilmiştir. Verilen korelasyon değerleri incelendiğinde en yüksek korelasyon değeri “Saldırgan Tutum: Sözel/Eylemsel” boyutu ile “Katı/Kuralcı Tutum” alt boyutu arasında ($r = .67, p < .01$), en düşük korelasyon değeri ise “Doyum Odaklı Tutum” boyutu ile “Kapsayıcı Tutum” boyutu arasında ($r = -.22, p < .01$) olduğu gözlemlenmiştir. Örtük değişkenler (faktörler) arasındaki korelasyon katsayılarına bakıldığında bu değerlerin .85 ve üzerinde olmaması gerekmektedir (Kline, 2011). Bu bağlamda tüm korelasyon katsayılarının kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmektedir.

Tablo 18. Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İyiliği İndeksleri 2. Uygulama

Uyum Ölçüsü	Değer
Degrees of Freedom	584
Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA)	.058
P-Value for Test of Close Fit (RMSEA < 0.05)	0.0
Normed Fit Index (NFI)	.93
Comparative Fit Index (CFI)	.95
Incremental Fit Index (IFI)	.95
Root Mean Square Residual (RMR)	.075
Standardized RMR	.066
Goodness of Fit Index (GFI)	.86
Adjusted Goodness of Fit Index (AGFI)	.84
Relative Fit Index (RFI)	.92

Doğrulayıcı Faktör Analizi'nin ikinci uygulamasına ait uyum iyiliği indeksleri incelendiğinde, [\(bkz. Ek 7\)](#)

İlk olarak model veri uyumunu ortaya koyan Ki Kare Testi sonucunda ortaya çıkan değer $p = .001$ düzeyinde, $\chi^2/Sd (1715.47/584) = 2.93$ olarak tespit edilmiştir. Bu değere istinaden model veri uyumunun kabul edilebilir düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 18’de yer alan, uyum iyiliği indeksleri değerlendirildiğinde DFA’da raporlanması önemli olan ölçütlerin, IFI=.95, NFI=.93; CFI=.95; GFI=.85; SRMR: .066; RMSEA=.058 şeklinde olduğu gözlenmiştir. Uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir sınırlar dahilinde olduğu belirlenmiştir.

Sonuç olarak Ki Kare Testi’nde, uyum iyiliği indekslerinde ve faktörler arasındaki korelasyon gibi model veri uyumunu ortaya koyan analiz sonuçlarında değişimler olmamıştır. M17 faktör yük değerinin .29 olması sebebiyle elenmesi sonucunda faktör yük değerleri en düşük .40’tan başlayacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Yeni model daha dengeli bir madde dağılımı sunduğu için, bu modelle yola devam edilmesine karar verilmiştir ve yeniden faktörlere ait iç tutarlılık katsayılarını hesaplamak amacıyla yeniden güvenirlik analizi yapılmıştır.

4.2.1 Doğrulayıcı Faktör Analizi Yeni Modele Ait Güvenirlik Analizi

DFA’da madde eledikten sonra ortaya çıkan 36 maddelik yeni ölçek formu üzerinde güvenirlik testi yapılmıştır.

Tablo 19. Ölçeğin Geneline Ait Güvenirlik Değeri

İç Tutarlılık Katsayısı	N	Değer
Cronbach Alpha	36	.80

Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda son biçimini alan 36 maddelik, “Çocuk Saldırganlığına Yönelik Anne Baba Tutum Ölçeği”nin geneline ait iç güvenirlik iç Cronbach Alpha değeri .80 olarak tespit edilmiştir. İdeal olarak bir ölçeğin güvenilir ve iç tutarlılığa sahip olması için katsayının .70’in üzerinde olma koşuluna uyması gerekmektedir (Tavşancıl, 2010; DeVellis, 2014). Ölçek genel olarak iyi düzeyde bir iç tutarlılık katsayısına sahiptir.

Tablo 20. Güvenirlik Analizine İlişkin Değerler – Final Uygulama

Boyutlar	Cronbach Alpha
Saldırgan Tutum: Sözel/Eylemsel	.81
Kapsayıcı Tutum	.88
Doyum Odaklı Tutum	.73
Çöken Tutum	.76
Katı/Kuralcı Tutum	.80

Tablo 20’de yer alan faktörlere ait iç tutarlılık katsayılarını incelediğimizde, iç tutarlılık katsayısı en yüksek faktörün .88 Cronbach Alpha değeri ile Kapsayıcı Tutum olduğu tespit edilmiştir. En düşük değer alan faktör ise .74 değeri ile Doyum Odaklı Tutum’dur. Tüm faktörlere ait sonuçlara bakıldığında, her birinin iç tutarlılık katsayısı .70’in üzerinde olduğu görülmektedir. Bu bağlamda ölçeğe ait faktörlerin iyi düzeyde bir iç tutarlılığa sahip olduğu ortaya konmaktadır.

4.3 Ölçüt Geçerliliği

Bu çalışmanın ölçüt geçerliliği kapsamında, *Çocuk Saldırganlığına Yönelik Anne Baba Tutum Ölçeği (ÇSYABTÖ)* ve *Kapsayıcı İşlevler Ölçeği (KİÖ)* arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 20’de verilmiştir.

Tablo 21. ÇSYABTÖ ve KİÖ Arasındaki Korelasyon Değerleri

	Endişe-Ayrılığa Hassasiyet	Eş ile İlişki	Kapsanamayan İlişki	Doyum Odaklılık	Katı/Kuralcı İlişki
Saldırgan Tutum: Sözel/Eylemsel	.169**	.223**	.633**	.303**	.431**
Kapsayıcı Tutum Doyum Odaklı Tutum	0.02	-.255**	-.335**	-.129**	-.176**
Çöken Tutum	.394**	0.076	.384**	.649**	.313**
Katı/Kuralcı Tutum	.252**	.100*	.746**	.283**	.343**
	.216**	.085*	.583**	.270**	.388**

*p<.05, **p<.01

Çocuk Saldırganlığına Yönelik Anne Baba Tutum Ölçeği Saldırgan Tutum: Sözel/Eylemsel alt boyutundan alınan toplam puanlar ile en yüksek ilişki Ebeveyn Çocuk Kapsayıcı İşlevler Ölçeği Kapsanamayan İlişki alt boyutundan alınan toplam puanlar arasında ($r = .63, p < .01$); Çocuk Saldırganlığına Yönelik Anne Baba Tutum Ölçeği Kapsayıcı Tutum alt boyutundan alınan toplam puanlar ile en yüksek ilişki Ebeveyn Çocuk Kapsayıcı İşlevler Ölçeği Kapsanamayan İlişki alt boyutundan alınan toplam puanlar arasında ($r = -.34, p < .01$); Çocuk Saldırganlığına Yönelik Anne Baba Tutum Ölçeği Doyum Odaklı Tutum alt boyutundan alınan toplam puanlar ile en yüksek ilişki Ebeveyn Çocuk Kapsayıcı İşlevler Ölçeği Doyum Odaklılık alt boyutundan alınan toplam puanlar arasında ($r = .65, p < .01$); Çocuk Saldırganlığına Yönelik Anne Baba Tutum Ölçeği Çöken Tutum alt boyutundan alınan toplam puanlar ile en yüksek ilişki Ebeveyn Çocuk Kapsayıcı İşlevler Ölçeği Kapsanamayan İlişki alt

boyutundan alınan toplam puanlar arasında ($r = .75, p < .01$); Çocuk Saldırganlığına Yönelik Anne Baba Tutum Ölçeği Katı/Kuralcı Tutum alt boyutundan alınan toplam puanlar ile en yüksek ilişki Ebeveyn Çocuk Kapsayıcı İşlevler Ölçeği Kapsanamayan İlişki alt boyutundan alınan toplam puanlar arasında ($r = .58, p < .01$) olduğu gözlenmiştir.

Ölçeğin genelinde en yüksek ve pozitif yönlü anlamı ilişkisinin Çocuk Saldırganlığına Yönelik Anne Baba Tutum Ölçeği Çöken Tutum alt boyutundan alınan toplam puanlar ile, Ebeveyn Çocuk Kapsayıcı İşlevler Ölçeği Kapsanamayan İlişki alt boyutundan alınan toplam puanlar arasında ($r = .75, p < .01$) olduğu tespit edilmiştir.

Diğer bir taraftan en düşük ve negatif yönlü anlamlı ilişkisinin ÇSYABTÖ'nin Kapsayıcı Anne Baba Tutumu ve KIÖ'nin Doyum Odaklılık alt boyutları arasında ($r = -.129, p < .01$) olduğu gözlemlenmektedir.

4.3.1 Test Tekrar Test Analizi

Ölçeğin tutarlılığını tespit etmek amacıyla 22 katılımcıya üç hafta aralıkla test tekrar test analizi uygulanmış ve güvenilirlik katsayıları olan Cronbach Alpha değerleri aracılığıyla ölçeğin kararlılık düzeyi anlaşılmasına çalışılmıştır.

Tablo 22. Uygulamanın Test-Tekrar Test Sonuçları Pearson Korelasyon Analizi

	Son S.T	Son K.T	Son D.O.T	Son T.Ç.T	Son K.K.T
İlk S.T	.865**	.745**	-0.023	0.34	.736**
İlk K.T	.539*	.753**	0.033	.606**	.631**
İlk D.O.T	0.068tez	.471*	.601**	0.366	0.322
İlk T.Ç.T	0.264	.614**	-0.016	.835**	0.319
İlk K.K.T	.599**	.541*	0.217	.648**	.879**

Tablo 22'de görüldüğü üzere ilk ve son test uygulamalarına ait toplam puanlar Pearson Korelasyon Testi uygulanarak, boyutlara ait korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin alt boyutları arasındaki en düşük korelasyon kat sayısı .601 değeri ile doyum odaklı tutuma (D.O) aittir. En yüksek korelasyon katsayısı ise .879 ile Katı/Kuralcı (K.K.T) tutuma aittir. Uygulamalar arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu saptanmıştır. Ölçeğin farklı uygulamalarından tutarlı sonuçlar elde edilmiştir. Bu bağlamda ölçek güvenilirdir.

5 TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1 Tartışma

Özellikle son yıllarda şiddet ve saldırganlıkla ilgili psikopatolojilerin hem ülkemizde hem de dünyada büyük artış göstermesi bu kavramlar üzerine çalışılmasını önemli kılmaktadır. Bu ölçek geliştirme çalışması, saldırganlık ve anne baba tutumları üzerine bilimsel çalışmalar yapmayı hedefleyen araştırmalar için bir ölçme aracı sunmayı amaçlamaktadır.

Araştırmaya biçim veren ve temel kuramsal altyapısını oluşturan bakış açısı Winnicott'un çalışmalarına dayanmaktadır. "*Başlangıçta rastgele olan saldırgan davranışlar nesnenin tutumuyla niyet kazanır.*" (Winnicott, 1939, 1964, 1969) görüşü, anne baba tutumlarının saldırganlığın akıbetinin belirlenmesindeki önemine işaret etmektedir.

Ölçek geliştirilirken ilk aşamada psikanalitik kuram çerçevesinde saldırganlık kavramı incelenmiştir. Freud (1905)'un ilk defa *Cinsellik Üzerine Üç Deneme* adlı eserinde ortaya koyduğu "saldırgan dürtü" kavramı üzerine olan görüşlerinden başlayarak çağdaş kuramcıların bakış açıları kronolojik bir sırayla özetlenmiştir. Ardından saldırganlıkla ilgili anne baba yaklaşımlarını inceleyen ve yine psikanalitik kuramın önermelerini esas alan bir kaynak taraması yapıldıktan sonra bu alanda yapılmış ölçek geliştirme çalışmaları incelenmiştir.

Saldırganlık karşısında yaygın olarak sergilenen tutumlar olumlu ve olumsuz olarak ikiye ayrılmaktadır. Olumlu tutumlar saldırganlık karşısında koruyucu sınırlar getiren, çocuğa duygularını ifade etmesi için alan açan ve öfkesini ifade etmesi için alternatif yollara sunan "yeterince iyi" bir yaklaşımı; olumsuz tutumlar ise saldırganlık karşısında çöken, çocuğu kayıp endişesi ve suçluluk duygularıyla baş başa bırakan, misilleme yapan, katı veya doyum odaklı tutumlarla çocuğun saldırgan dürtüsünü baskılamaya çalışan davranışları kapsamaktadır.

Ulusal ve uluslararası kaynaklar incelediğinde, saldırganlık ve anne baba tutumlarını ayrı ayrı değerlendiren ölçek geliştirme çalışmalarına rastlanmasına karşın sadece çocuk saldırganlığına yönelik tutumları değerlendiren bir araştırma olmadığı

görülmüştür. Bu da ölçeği, alanyazına oldukça yeni bir katkı sunması konusunda önemli kılmaktadır.

Ölçek geliştirme sürecinde takip edilmesi gereken bir dizi aşama vardır. Bunlardan ilki ölçülecek özelliğin/kavramın belirlenmesidir. Çocuk saldırganlığı karşısında sergilenen anne ve baba yaklaşımlarını tespit etmek amacıyla geliştirilen bu ölçek çalışmasında ölçülecek özellik anne baba tutumlarıdır. Anne baba tutumlarını ölçmek için de likert tipi bir ölçek oluşturulmasına karar verilmiştir. Likert tipi ölçeklerde bireylerin tepkide bulunacakları olumlu ve olumsuz ifadeler yer alır ve katılımcılar her ifadeye ne derecede katıldıklarına dair eğilimlerini tespit eden derecelendirmelerden birini seçerler (Tavşancıl, 2014; Tezbaşaran; 2017). 2010-2016 yılları arasında Türkiye’de eğitim alanında yapılmış 72 tane ölçek geliştirme çalışmasının içeriklerini analiz eden bir araştırmada, neredeyse tüm ölçeklerde 5 kategorili cevaplandırma biçimi kullanıldığı tespit edilmiştir (Şahin ve Öztürk, 2018). Bu bilgiler doğrultusunda araştırmada da 5’li likert tipinde bir ölçek geliştirilmesine karar verilmiştir. Tutum ölçeği geliştirilirken yazılan ifadelerin; tutum nesnesi ile ilgili düşünsel, duygusal ve davranışsal öğeleri içermesi gerektiği öne sürülmektedir (Tavşancıl, 2014; Devellis, 2014; Tezbaşaran, 2017). Madde yazma sürecinde görüş alma, kaynak tarama veya hepsinin bir arada kullanıldığı yöntemlere başvurulmaktadır (Şahin ve Öztürk, 2018). Maddeler, tüm yöntemlerin bir arada kullanıldığı yol tercih edilerek; alandaki uzmanların klinik gözlemleri, anne babalık üzerine yazılan kitaplar, literatürde yer alan çeşitli kuramsal bilgiler ve vaka örnekleri ışığında yazılmıştır. Bu detaylı incelemeler sonucunda, 152 değişkenden oluşan bir madde havuzu oluşturulmuş; ölçeğin anlaşılır ve kolay uygulanabilir olması amacıyla da yeniden düzenlenmek üzere uzman görüşüne sunulmuştur.

Madde havuzunun hazırlanmasının ardından ölçeğin geçerliğini sınamak için kapsam geçerliği, yapı ve ölçüt geçerliği analizleri uygulanmıştır. Kapsam geçerliği madde havuzunun kavramsal ve dil uygunluğunu saptamak için uzman görüşüne sunularak değerlendirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Ölçek geliştirme çalışmasının kapsam geçerliği bölümünde uzmanlardan gelen yazılı değerlendirmeler aracılığıyla her bir madde; dil, kuramsal temeli ve içinde yer alabileceği olası faktörlerle eşleştirilmesi gibi özellikler açısından değerlendirilerek bir kısmı elenmiş bir kısmı da yeniden düzenlenmiştir. Bu aşamada birçok tutumun, benzer saldırgan davranışı

ölçtüğü tespit edilmiştir. Dolayısıyla aynı madde kökünün (*Çocuğum kurallara karşı çıktığında, ona vurduğum olur. Çocuğum kurallara karşı çıktığında, ceza veririm. Çocuğum kurallara karşı çıktığında, bu kurallara neden uyması gerektiğini sakince açıklar, ortak bir çözüm bulmak için onunla konuşurum.*) sürekli tekrar etmesi sonucunda katılımcıların, aynı soruyu cevaplıyor hissine kapılarak sıkılmalarını veya çalışmayı yarıda bırakmalarını engellemek amacıyla; anne baba tutumlarını temsil eden ifadeler tek bir madde kökü altında toplanmıştır. Tezbaşaran (2017) ölçekte kök ifadesi ortak olan maddelerin var olması durumunda, maddelerin her birinin tek bir tutum ögesi içermesi gerektiği görüşünü öne sürmektedir. Buna bağlı olarak her bir saldırgan tepkinin altına farklı tutumları temsil eden maddeler yazılmıştır. Hazırlanan 77 maddelik taslak ölçek formu, uzman görüşüne sunulmaya hazır hale gelmiştir. Toplanan verilerin analizi için uzmanların maddelere yüz üzerinden puan vermeleri istenmiş ve verilen yanıtların aritmetik ortalaması hesaplanmıştır (Erol 2018; Zabcı, Erol ve Şimsek, 2018; Buran Köse, 2021). Bununla birlikte yazılı görüşler aracılığıyla da ölçek maddelerinin hem dil hem de kuramsal uygunluğunu değerlendirmeleri istenmiştir. Değerlendirmeler sonucunda elenmesi veya düzeltilmesi gereken maddeler tespit edilmiştir. Çeşitli araştırmacılar, kapsam geçerliğinde maddelerin elenmesi yönünde bulgular ortaya çıksa bile, maddelerin akıbetiyle ilgili son karar ölçeği geliştiren araştırmacıya bırakılabileceğini ifade etmektedirler (DeVellis 2003; Karakoç ve Dönmez, 2014). Bu görüşler doğrultusunda maddelere ait tutum ifadeleri elenmemiş, bunun yerine dil ve kavramsal uygunluğu yeniden düzenlenerek açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri için hazır hale getirilmiştir.

Taslak ölçeğin oluşturulmasından sonra, ölçek geliştirme sürecinin önemli aşamalarından biri olan yapı geçerliği; hipotetik olarak ortaya konulan faktör yapılarının istatistiksel karşılıklarını bulmak ve ortaya çıkan faktörlerin geçerliğini sınamak amacıyla uygulanmaktadır. Yapı geçerliğini sınamak için uygulanan açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizlerinin farklı örneklem üzerinde test edilmesi önerilmektedir (Worthington ve Whittaker, 2006; Şahin ve Boztunç Öztürk, 2018). Bu sebeple, geçerlik analizleri iki farklı örneklem üzerinde gerçekleştirilmiş ve toplam 1026 kişiye ulaşılmıştır. Ölçek geliştirme çalışmalarında, toplam örneklem büyüklüğünün niteliği belli aralıklara göre gruplanmıştır. Comrey ve Lee (1992) örneklem sayısının 100'e kadar "zayıf", 300-500 arası "iyi", 500-1000 arası ise "çok iyi" olduğunu öne sürmektedir. Bu bilgilere göre, açıklayıcı faktör analizi için örneklem sayısının "iyi" düzeyde, doğrulayıcı faktör analizi için ulaşılan örneklem

sayısının “çok iyi” düzeyde ve son olarak araştırmaya katılan toplam örneklem sayısının da “çok iyi” olduğu görülmektedir.

Açımlayıcı faktör analizine katılım gösteren birinci örneklem grubu; katılımcıların %88.5’i annelerden (n=401), %11.5’i ise babalardan (n= 52) olmak üzere toplam 453 kişiden oluşmaktadır. Açımlayıcı faktör analizine (AFA) katılan anne ve babaların %89.6’sının evli olduğu tespit edilmiştir. Annelerin %45.3’ünün, babaların da %47.7’sinin lisans mezunu olduğu saptanmıştır. Ailelerin %48.1’inin aylık gelirinin 5.000-15.000 aralığındadır. Anne babaların çocuklarının %51.9’unun yaşları 4 ile 7 arasında, %48.1’inin ise 8 ile 14 arasında değişiklik gösterdiği görülmektedir. Son olarak da çocukların %52.8’i kız, %47.2’si ise erkektir.

Doğrulayıcı faktör analizine katılan ikinci örneklem grubu 573 kişiden oluşmaktadır. Katılımcıların %92.3’ü annelerden (n=529), %7.7’si ise babalardan (n=44) oluşmaktadır. Anne ve babaların %93.2’sinin evli olduğu tespit edilmiştir. Annelerin %46.9’u, babaların ise %44.5’i lisans mezunudur. Ailelerin ise %49.9’unun 5.000-15.000 aralığında aylık gelire sahip olduğu tespit edilmiştir. Çocukların %58.2’sinin 4-7, %41.8’inin ise 8-14 yaş aralığında olduğu; %43.8’inin kız, %56.2’sinin ise erkek çocuklardan oluşmakta olduğu görülmektedir. Ortaya çıkan sonuçlar hem AFA hem de DFA için toplanan verinin belirtilen değişkenler açısından oldukça dengeli bir dağılıma sahip olduğunu göstermektedir. İki farklı örnekleme ait betimsel istatistik sonuçlarının dengeli dağılım göstermesi, ölçeğin temel taşlarını ortaya koyan açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizlerinin geçerli sonuçları vermesi açısından da destekleyici bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Ölçeğin yapı geçerliğini tespit etmek amacıyla yapılan ilk analizlerden biri olan açımlayıcı faktör analizine başlarken, ilk olarak örneklem büyüklüğünün faktör analizine uygunluğu değerlendirilmektedir. Bu değer 0-1 arasında olmalıdır ve .80-.90 arasındaki değerler çok iyi olarak kabul edilmektedir. (Field, 2009). Bu ölçek geliştirme çalışmasında .90 olarak belirlenen KMO değeri, örneklem büyüklüğünün faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. İkinci aşamada, faktör çıkarma yöntemi olarak, temel bileşenler (principle components) analizinden sonra en çok tercih edilen ikinci yöntem olan temel eksenler yöntemi/ faktörizasyonu (principal axis factoring) kullanılmıştır (Tabachnick ve Fidell, 2015). Temel eksenler yönteminin amacı, faktörlerin birbirinden bağımsız (dik veya ilişkisiz) olduğu yeni bir korelasyon matrisi üretmek ve gizil yapıyı ortaya çıkarmaktır (Şencan, 2005; Tabachnick ve Fidell, 2013; Karaman vd., 2017). Bununla birlikte döndürme yöntemi olarak, eğik

döndürme grubunda yer alan direct oblimin yöntemi seçilmiştir. Direct oblimin, faktörlerin birbirleriyle ilişkili olduğunun varsayıldığı durumlarda, daha basit bir faktör yapısı oluşturmak adına tercih edilmektedir (Field, 2009). Bu yöntemler aracılığıyla uygulanan analiz sonucunda farklı faktörler arasında gruplanmış madde yük değerleri incelenmiştir. Bir faktörün altında yer alan en büyük yüke sahip madde, o faktör için belirleyici madde özelliğine sahiptir ve madde yük değerlerinin .32 ve üzeri olması beklenmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2015). Faktör yükleri yetersiz olan ve bununla birlikte birden fazla faktöre yüklenen (binişik madde) maddeler ölçekten teker teker çıkarılmıştır (Şimşek, 2007, s.101). Tüm geçerlik analizlerinde olduğu gibi, madde eleme sürecinde de araştırmacı, analizin elenmesini önerdiği maddeleri modelden çıkartırken teorik yapıları da göz önünde bulundurarak inisiyatif almalıdır (Erkuş, 2014, s.98). Bu görüşe dayanarak her bir maddenin kuramsal temeli de göz önünde bulundurularak ölçeğe son hali verilmiştir. Sonuç olarak toplam varyansın %48.412'sini açıklayan ve 5 faktörden oluşan 37 maddeli bir yapı ortaya çıkmıştır.

Büyüköztürk (2005)'e göre, yüksek varyans oranları faktör yapısının da gücünü göstermektedir. Bir ölçek toplam varyansın %10'unu açıklıyorsa "zayıf", %20'sini açıklıyorsa "vasat", %30'unu açıklıyorsa "iyi", %40'ını açıklıyorsa "çok iyi" ve son olarak %50'sini açıklıyorsa "mükemmel" olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda açıklayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan 5 faktör ve 37 maddeden oluşan, toplam varyansın % 48.4'ünü açıklayan bu ölçeğin faktör yapılarının modelini çok iyi açıkladığı söylenebilir.

5.1.1 Faktör Tanımları ve Özellikleri

5.1.1.1 Faktör 1: Saldırgan Tutum: Sözel ve Eylemsel

Açıklayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan birinci faktör "Saldırgan Tutum: Sözel/Eylemsel" olarak isimlendirilmiştir. Saldırgan tutuma sahip anne ve babalar, çocuklarının saldırgan girişimleri karşısında hızlıca tetiklenerek dürtüsel tepkiler verme eğilimi gösterirler. Aynı zamanda otokontrolleri zayıf, koydukları sınırlar ise muğlak ve gevşektir. Bir problem yaşadıklarında misilleme yaparak, yani çocuğun davranışına karşı benzer bir saldırgan tepki sergileyerek karşılık verirler. Problemlerle baş ederken düşünme süreçleri kısa devreye uğramış gibidir. Buna bağlı olarak, saldırganlığa saldırganlıkla (örneğin; vuran bir çocuğa aynı şekilde vurma,

bağırarak bir çocuğa aynı hiddetle bağırma veya kötü söz söyleyen bir çocuğa aynı şekilde karşılık verme vb.) karşılık verirler. Bu anne babalar tepkisel söylemler veya davranışlar aracılığıyla gerilimlerini hemen dışarı vururlar. Saldırganlığı sergileyen çocuk, bu tutumu benimseyen anne ve babaların gözünde en basit tanımla “kötü/yaramaz çocuk” olarak ilan edilir.

Bu faktörde yer alan diğer maddelerin bazıları aşağıdaki gibidir:

- *Kişiliğine yönelik olumsuz ifadeler kullanırım (aptal, beceriksiz, senden bir şey olmaz vb.).*
- *Ona vurduğum olur.*
- *Ben de ona aynı şekilde karşılık veririm (sensin o...).*

Alanyazında yer alan araştırmaları incelediğimizde, Saldırgan Tutum: Sözel ve Eylemsel başlığı altında herhangi bir faktör bulunmamaktadır. Literatüre yeni bir katkı olan bu faktör; çocuklarının saldırgan girişimleri karşısında tıpkı onlar gibi benzer dürtüsel tepkiler veren anne babaların, bu tutumları sebebiyle kendilerini zorlu bir kriz döngüsünün içerisine soktuklarını ve çocuklarının saldırganlığını daha da tetiklediklerini kavrayabilmeleri açısından büyük önem taşımaktadır.

Ginott (1965) *Anne Baba ve Çocuk Arasında* adlı kitabında aile içinde yaşanan kriz durumlarının belirli bir düzen içerisinde ortaya çıktığından ve çocukların zorlayıcı tepkiler vermeden önce bazı sinyaller gönderdiğinden bahsetmektedir. Ailenin içinde bulunduğu döngüyü ise şöyle tanımlamaktadır:

“Çocuk yanlış bir şey yapar ya da söyler. Anne baba onur kırıcı bir şekilde tepki gösterir. Çocuk, buna karşılık daha kötü bir şey yapar. Ebeveyn, bağırarak tehditte bulunur ya da zorbaca cezalar verir ve meydan kavgası böyle başlar.” (Ginott, 2022, s. 63)

Aynı metnin devamında, bir çocuk ve baba arasında geçen çatışmalı bir sahnedan bahseder. Kahvaltı masasında bardakla oynayan bir çocuğa babası “kıracaksın o bardağı” diye bağırır ve ardından, “zaten hep kırıyorsun o bardağı” ifadesi aracılığıyla suçlayıcı bir söylemde bulunur. Bunun üzerine çocuk “hayır, kırmayacağım” diye babasıyla inatlaşır. Bunun üzerine bardak kırıldığında çocuk ağlama krizine girer. Babası ona “aptal, zaten evdeki her şeyi kırıyorsun” der ve

çocuk da benzer bir şekilde *Ssensen aptal! Annemin en güzel tabağını kırmıştın*” diyerek karşılık verir. Bu inatlaşma ve karşılıklı laf dalaşı sürüp giderken sonunda içine fiziksel şiddetin bir parçası olan vurmanın ve sözel şiddetin bir parçası olan hakaret etmenin (aptal, kötü çocuk vb.) karıştığı bir dizi zorlayıcı olay yaşanır (Ginott, 1965, s.63-64). Gün sonunda tüm aile üyelerinin iç dünyalarının üzüntü, pişmanlık, suçluluk, öfke gibi duygularla dolup taşırın bu kaza “saldırgan” tutumu benimseyen anne ve babaların çocuklarının saldırgan dürtüleriyle karşılaştıklarında verdikleri tepkiler üzerine oldukça etkili bir örnek sunmaktadır. Çocuğun babası oğlunun ona meydan okuması karşısında hızlıca tetiklenerek vurma gibi eylemsel ve eleştirme gibi sözel bir tepki aracılığıyla öfkesini dışa vurmuştur.

Bu örnekte görüldüğü gibi, bir babanın çocuğunun inatlaşma davranışı karşısında sergilediği saldırgan tutum, çocuğunun iç dünyasına dair bir ihtiyacını ortaya koymak için sergilediği girişimi anlama ve yorumlama fırsatını kaçırmasına sebep olmuştur. Aksine bu eylemsel tutum, çocuğun da anlaşılmadığını hissetmesine sebep olmuştur. Babasını kızdırmış olmanın yarattığı suçluluk duygusu, “kötü çocuk” imgesiyle özdeşim kurmasıyla sonuçlanmış ve saldırganlığı daha da tetiklenmiştir. Tıpkı bu örnekte görüldüğü gibi Saldırgan Tutum: Dürtüsel/Eylemsel başlığı altında yazılan ölçek maddeleri, bahsedilen örnekteki gibi durumları değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Zabcı (2021) “Şiddet Dürtüsünden Zorbalığa: Teknolojik Araçların Etkisi” adlı makalesinde, saldırgan ve zorba tutumlar sergileyen çocuk veya gençlerin, sınırlarına girildiği için sınır ihlal etme eğilimi içerisinde olduklarından bahsetmektedir. Zalim ve nüfuz edici anne baba imgelerini içe yansıtmış çocuk veya ergenlerin bu tehlikeli içsel imgelerin hükmediciliği altında olduğunu öne sürmektedir. Zabcı’ya göre, anne babalık konumunu kullanarak çocuğa nüfuz eden; onu bir şeyler yapmaya zorlayan veya bir şeylerden mahrum bırakmaya yönelik tehditler savuran ve çocuğunun bedenine yönelik fiziksel müdahalelerde bulunun anne babaların çocuklarının da zamanla bu tutumları içselleştirerek benzer saldırgan davranışlar sergileyebileceklerini öne sürmektedirler.

Sonuç olarak Saldırgan Tutum: Sözel/Eylemsel faktörünün alanyazındaki saldırgan anne baba tutumları üzerine olan kuramsal bilgilerle örtüştüğü ve bu bilgilerin de istatistiksel olarak geçerli olduğu görülmektedir.

5.1.1.2 Faktör 2: Kapsayıcı Tutum

Ölçeğin olumlu faktörü olan Kapsayıcı Tutum ismini, Bion'un (1962) kuramında öne sürdüğü "kapsayıcı işlev" kavramından almaktadır. Kapsayıcı özelliklere sahip anne ve babalar, kriz durumlarında çocuğun iç dünyasını kapsayacak esnek bir çerçeve, fiziksel olarak da çocuğu tutacak somut sınırlar sunarlar. Aynı zamanda saldırganlık karşısında ise "hayatta kalabilen" yetişkinlerdir. "Hayatta kalmak" kavramı, çocuğun saldırgan girişimlerini kendisine yönelen bir tehdit olarak ele almadan ve çökmeden kalabilme özelliğine işaret etmektedir. Kapsayıcı anne ve babalar, çocuklarının saldırgan girişimlerini gelişimsel olarak sergilenmesi olağan davranışlar olarak karşılarlar ve eylemsel saldırganlığa sınır getirirken bir yandan da anlama uğraşı içerisindedirler. Kriz durumlarında temel prensipleri, sözel sınırlar koyarak saldırgan eylemi sınırlandırmak, ardından yaşanan durumu anlamlandırmak için çocuğu "birlikte düşünme"ye davet etmektir. Sorunlara genel yaklaşımları ise "önce dinlemek, sonra konuşmak" üzerine kuruludur. Bu anne babalar çocuklarının yaşadıkları zorlukları, kendi keşfettikleri yaratıcı çözümler aracılığıyla çözmeleri için cesaretlendirirler. En önemlisi de kendi ihtiyaçları ve çocuklarının ihtiyaçlarını birbirinden ayırmaya çaba gösterirler. Çocukları için güvenli sınırlar oluşturarak çocuğun alanına ve seçimlerine saygı gösterirler. En önemlisi de çocuklarına olan yaklaşımları tutarlılık ve süreklilik gösterir.

Bu faktörde yer alan diğer maddelerden bazıları aşağıdaki gibidir:

- *Davranışının sebebini birlikte düşünmeye teşvik ederim.*
- *Kızmasını doğal bulurum ve duygusunu ifade edebileceği farklı yollar sunarım (resim yapmak, yazmak, konuşarak anlatmak vb).*

Literatürde anne baba tutumları üzerine yapılan araştırmalar incelediğinde çoğunun kuramsal temelini Baumrind'in görüşlerine dayandığı görülmektedir (Sümer, Gündoğdu Aktürk ve Helvacı, 2010). Baumrind (1971) çocuk yetiştirme tarzları üzerine yaptığı çalışmalarda üç temel anne baba yaklaşımını öne sürmüştür. BU yaklaşımlar, demokratik/dengeli, otoriter (yetkeci) ve izin verici olarak tanımlanmaktadır. Baumrind'e göre demokratik tarzı benimseyen aileler çocuklarıyla açık iletişim kurarlar. Disiplinin olduğu aile ortamında aynı zamanda çocuğa ihtiyaç duyduğu duygusal destek verilerek, özerkleşmesi için gerekli kaynaklar

sunulmaktadır. Bu özellikleriyle Çocuk Saldırganlığına Yönelik Anne Baba Ölçeği'nin, "Kapsayıcı Tutum" faktörü, Baumrind'in demokratik anne baba yaklaşımıyla benzerlik göstermektedir. Türkiye'de anne baba tutumları üzerine yapılmış araştırmaları derleyen bir çalışmada, anne baba tutum ölçeklerinden çoğunun olumlu faktörünün bu görüşlere dayandırıldığı ve "Demokratik Tutum" olarak isimlendirildiği görülmektedir (Sümer, Aktürk, Helvacı, 2010). Kılınç ve Aral (2016) tarafından geliştirilen "Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği"nin demokratik faktöründe "*Çocuğum çok hareketli olduğunda, onu sakın etkinliklere yönlendiririm. Çocuğumun yaşadığı duyguları (sevinç, öfke, vb.) ifade etmesine fırsat veririm.*" gibi maddeler yer almaktadır. Karabulut Demir ve Şendil (2008) tarafından geliştirilen "Ebeveyn Tutum Ölçeği"nin demokratik tutum maddelerini incelediğimizde ise "*Çocuğumun duygularını serbestçe ifade etmesine izin veririm. Çocuğum yanlış davrandığında, bunun neden yanlış olduğunu ona açıklarım. Çocuğuma, kurallara neden uyması gerektiğini açıklarım*" gibi maddelerin yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda ölçeğin, "Kapsayıcı Tutum" faktörü altındaki maddelerin diğer anne baba tutum ölçeklerindeki demokratik tutum maddeleriyle benzer ifadeleri ölçmektedir. Bu faktörün literatürdeki diğer tutum ölçeklerinden farklılaştığı en önemli nokta, saldırganlık karşısında anne ve babalara nasıl bir yaklaşım benimsemeleri gerektiğine dair model olmasıdır. Örneğin, "*Çocuğum kızgın olduğunda, kızmasını doğal bulurum ve duygusunu ifade edebileceği farklı yollar sunarım (resim yapmak, yazmak, konuşarak anlatmak vb.)*" maddesi, saldırganlığın yaratıcılık aracılığıyla nasıl dönüştürülebileceğine dair önemli bir yaklaşımın altını çizmektedir.

Ferro (2004) çizim yapmayı bir düşünme biçimi ve çocuğun iç dünyasına açılan bir tür pencere olarak tanımlamaktadır. Winnicott (1959-64) ise yaratıcılık kavramı üzerine görüşlerini öne sürdüğü metinlerinde, çevrenin çocuğun yaratıcılığının gelişimi üzerindeki etkilerini öne sürmektedir. Dolayısıyla çocuk için saldırgan dürtüyle ilişkili duygu ve davranışlarını yansıtabileceği bir alan sunan çevrenin ve yaratıcılığını yansıtabileceği araçlar keşfedebilmesine katkı sağlayacak kapsayıcı bir tutumun varlığı büyük önem taşımaktadır.

Sonuç olarak Kapsayıcı Tutum faktörünün alanyazındaki kapsayıcılık üzerine olan kuramsal bilgilerle örtüştüğü ve bu bilgilerin de istatistiksel olarak geçerli olduğu görülmektedir.

5.1.1.3 Faktör 3: Doyum Odaklı Tutum

Bu faktörün kuramsal altyapısı en temelde Freud'un (1914) öne sürdüğü "Bebek Hazretleri" kavramından yola çıkılarak yapılandırılmıştır. Doyum odaklı özelliklere sahip anne ve babalar, çocuk saldırganlığı karşısında sınır getirme konusunda çekimser bir tutum benimserler ve sınır koymanın getirebileceği olası çatışmadan kaçma eğilimi gösterirler. Çocuklarının hep olumlu duygular ve deneyimler içinde kalmaları için cezanın tam tersi bir yaklaşım olarak ödül veya kayıtsız kalarak davranışı söndürme uğraşı içesindedirler. Anne, baba ve çocuk arasında nesil farkı yeterince yapılandırılmamış, günlük hayatı düzenleyecek kurallar ve sorumluluklar ise muğlaktır. Anne babanın odağına çocuğun ihtiyaçları yerine talepleri geçmiştir ve tüm uğraş bu talepleri yerine getirmeye yöneliktir.

Bu faktörde yer alan diğer maddelerden bazıları aşağıdaki gibidir:

- *Mutlu olması için ne istiyorsa yaparım.*
- *Ona kıyamadığım için tepki göstermem.*

Literatürdeki çalışmaları incelediğimizde, doyum odaklı yaklaşımı ölçmeye yönelik faktöre sahip tek bir ölçek geliştirme çalışmasına rastlanmıştır. Zabcı, Erol ve Şimşek (2018) tarafından geliştirilen "Kapsayıcı İşlev Ölçeği"nin alt boyutlarından biri olan "Doyum Odaklılık", 6 maddeden oluşmaktadır ve bu faktöre ait iç tutarlılık katsayısı ise .72 olarak tespit edilmiştir. Bu faktörün içinde "*çocuğumun mutlu olması için her istediğini yapmaya ve almaya çalışırım*" gibi maddeler yer almaktadır.

Zabcı (2014) yeni çağda, Batı dünyasında gittikçe yaygınlaşan haz ve doyum odaklı çocuk yetiştirme biçimlerinde Türk ailelerinin de etkilendiğini öne sürmektedir. Tüm bu değişimlerin etkisinde nesil farkının giderek ortadan kalkması, çocuklarda sıklıkla görülen dürtü denetimiyle ilgili sorunları da beraberinde getirmektedir. Patolojik durumlar dürtünün aşırı doyurulması veya aşırı engellenmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Zabcı'ya göre haz ve doyumun benimsendiği bir çağda, "mutlu çocuk yetiştirme" düşleminin temel motivasyonu, çocuğun her istediğini yapmak ve almak üzerine kuruludur. Bu da çocuğun eksikliğe, yokluğa ve kayba hassasiyetini ortadan kaldırmakta ve depresif endişenin temellerini atmaktadır. Tam tersine yaratıcılık yokluktan doğar; eksik olanın hayali kurulabilir ve üzerine düşünülebilir. Çocuğun zengin bir iç dünyaya sahip olabilmesi için eksik olanın temsilini düş kurma yoluyla

iç dünyasında yeniden yaratabilmesi, bunu yaparken de içerideki kapsayıcı işleve yaslanabilmesi gerekir.

Bolat (2016) *Beni Ödülle Cezalandırma* adlı kitabında, ödülün aslında bir çeşit ceza olduğundan bahsetmektedir. Tıpkı ceza gibi ödülün de çocuğu kontrol etmek için bir araç olduğunu öne süren Bolat, ödülün çocuğu içinden çıkılması güç bir kısır döngüye soktuğundan ve ödülle koşullanan davranışların zamanla daha uyumsuz hale geleceğinden ve sonuç olarak ödüllerin de etkisini yitireceğinden bahsetmektedir. Daha tehlikeli durumlar olarak da ödülün çocuğun yaratıcılığının gelişimi üzerindeki olumsuz etkisinin altını çizmektedir. Ödül çocuğu kısa vadede mutlu etse bile, uzun vadede sürekli ödül toplamak için başarılı veya uyumlu olmak gibi bir baskıyı çocuğa yüklediğinin altını çizerek, çocukta ortaya çıkarabileceği değersizlik, sevgisizlik gibi duyguların da varlığına işaret etmektedir.

Sonuç olarak Doyum Odaklı Tutum faktörünün alanyazındaki doyum odaklılık üzerine olan kuramsal bilgilerle örtüştüğü ve bu bilgilerin de istatistiksel olarak geçerli olduğu görülmektedir.

5.1.1.4 Faktör 4: Çöken Tutum

Çöken özelliklere sahip anne ve babalar, çocuğun saldırganlığına karşı düşük tolerans gösterirler. Saldırganlık karşısında mağdur bir tutum benimseyerek çocuğun saldırganlığından dolayı suçluluk hissetmesine sebep olabilirler. Gerilimli durumların içerisine girmek bu tutumu benimseyen anne babaların içsel çatışmalarını tetiklediği için; “çöken” bir konuma girerek çocuklarını “ *beni yoruyorsun, üzüyorsun veya yıpratıyorsun* ” gibi söylemler aracılığıyla suçlayabilirler. Saldırganlık karşısında yıkılmadan veya çökmeden “hayatta kalmak”ta zorlandıkları için; çocuğun tepkilerini hızlıca kişiselleştirerek üzüntü, utanç gibi duygular hissedebilirler ve çocuklarına küsmeye gibi tepkiler verebilirler.

Bu faktörde yer alan diğer maddelerden bazıları aşağıdaki gibidir:

- *Ona beni yıprattığını/yorduğunu söylerim.*
- *Bu oyunları oynamakla beni üzdüğünü söylerim.*

Ölçeğin dördüncü faktörü olan Çöken Tutum alanyazına sunulan yeni katkılardan biridir. Bu faktörün altyapısı oluşturan kuramsal yaklaşım “çocuğun saldırgan dürtüsünü yaratıcı yollarla ifade edebilmesi ve birey olma yolculuğunda bir

araç olarak kullanabilmesi için “hayatta kalan” bir nesnenin varlığına ihtiyaç duymaktadır” görüşüne dayanmaktadır. Winnicott (1969) “Nesnenin Kullanımı” adlı metninde, “hayatta kalmak” kavramını misilleme yapmamak olarak açıklamaktadır. Çökmek ise anne babaların mağdur konuma geçerek çocuğun tepkilerinden dolayı deneyimledikleri üzüntü ve utanç gibi duygular nedeniyle ne denli yıprandıklarını ve yorulduklarını çocuklarına yansıtmaları olarak tanımlanabilir. Zabcı’ya (2018) göre bu tutumu sergileyen anne ve babaların çocukları, saldırganlığın yarattığı gerilimle baş etme uğraşındayken kendilerine destek sağlayacak güçlü nesnelere yaslanma duygusundan mahrum kalarak sevgi nesnesine karşı, kayıp endişesi hissetmeye başlarlar. Çocuğa “*bak canımı yaktın, beni çok üzdün*” gibi mağdur söylemlerde bulunmak, çocuğun yoğun suçluluk duygularıyla baş başa kalmasıyla ve çocuğun kendi düşlemsel saldırganlığından bile korkmasıyla sonuçlanacaktır (Zabcı, 2018).

Bu faktörde yer alan ve literatüre yeni ve önemli bir katkı sunan “*çocuğum vurdulu kırdılı oyunlar oynadığında, filmler izlediğinde veya hikayeler okuduğunda, bu oyunları oynamakla beni üzdüğünü söylerim*” maddesi, simgesel saldırganlık karşısında sergilenen tutumu değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Diğer madde köklerinin aksine açılımlayıcı faktör analizi sonucunda bu madde köküne ait tek bir tutum ifadesinin kaldığı görülmektedir. Bu maddenin analiz sürecinde korunmasına önem verilmiştir. Bunun sebebi ise “saldırgan içerikli sembolik malzemelerin çocuk için bir dışavurum alanı mı yoksa tüm saldırganlığının asıl kaynağını mı?” sorusunun, günümüzde önemli bir tartışma konusu haline gelmesidir.

Son yıllarda çocuklar saldırgan temalı oyunlara, filmlerle ve kitaplara büyük ilgi duymaya başlamışlardır. Elbette bu artan ilgi anne ve babalar için büyük bir endişe kaynağı haline gelmekte ve sosyal yaşamda karşılaşılan saldırganlıkla ilgili problemlerin (zorbalık gibi) sorumlusu olarak da bu simgesel araçlar sorumlu tutulmaktadır. Bu bağlamda çocuklar için bu malzemelerin ne anlama geldiğini kavramak ve bu eğilimler karşısında uygun tutumlar sergilemek oldukça önemlidir.

Bettelheim (2020) *Masallar Ne Anlatır?* isimli kitabında, çocuğun kendi bilinçdışının doğasını kavrayabilmesi için öncelikle kendiliğinin bilinçli parçasını anlamasının öneminden bahsetmektedir. Çocuk bilinçdışı içeriği ancak bilinçli hale getirebildiğinde kavramsallaştırabilir, bu da düşünme yoluyla mümkün olabilmektedir. Masalların en önemli işlevi, çocuğun hayal gücünü canlandırması ve çocuğun kendi sınırlarının ötesine geçerek yeni boyutlar keşfetmesine olanak sağlamasıdır. Bettelheim aynı kitabında, anne babaların yaygın olarak çocuklarını rahatsız eden

bilinçdışı kaotik, öfkeli ve vahşi düşlemlerinden uzaklaştırma eğilimi gösterdiklerine değinmektedir. Aynı zamanda çocuklarının saldırgan ve öfkeli davranma girişimlerinin yaşamın bir parçası olduğu gerçeğinden uzak tutma çabası içerisinde oldukları görüşünü de öne sürmektedir. Bu eğilime sahip anne ve babalar hayatın zorlayıcı taraflarını çocuklara sunan hikayeleri onlardan uzak tutmaya çalışarak bir taraflıyla sorumluluklarını yerine getirdikleri inancına sahiplerdir. Tam da bu aşamada bu uzak tutma uğraşında başarısız olduğunu hisseden anne ve babalar hissettikleri yoğun suçluluk duygusu ve çaresizliğe teslim olarak; çocuklarına bu oyunları oynamakla, kendilerini çok üzdüklerini ifade eden söylemlerde bulunabilirler. Aksine psikanalizin hedefi olan bir yaklaşımı benimseyerek, anne ve babaların çocuklarına hayatın zorlayıcı tarafları karşısında cesurca mücadele vermek konusunda model olmaları önemlidir. Bunu yaparken de çocuklarını, gerçek hayatta karşılaşmaları olası zorlayıcı deneyimlerle bir hikaye alanı içerisinde buluşturmaları, gerilimli duygulara karşı bağışıklık kazanmalarına katkı sağlayacaktır.

Benzer bir yaklaşım, oyunlar ve filmler için de geçerlidir. Zabcı (2021) “Şiddet Dürtüsünden Zorbalığa: Teknolojik Araçların Etkisi” adlı makalesinde, filmlerde ve bilgisayar oyunlarında ortaya çıkan şiddet temalarının, ruhsallıkta yaşanan şiddet duygulanımlarının bir tasarıma (oyundaki bir figüre) bağlanmasını mümkün kıldığından bahsetmektedir. Böylelikle yıkıcılık artık ekrandaki veya oyundaki ötekine aittir. Bu sayede çocuk ve ergen için yıkıcılık, kendinden uzaklaştırılarak dışsallaştırılmış olur. Bu vesile ile anne babalar için de yıkıcılığı ele almak, üzerine konuşabilmek ve çocuklarının dürtüsel işleyişini kavrayabilmek açısından kolaylaştırıcı hale gelecektir.

Zabcı “Seansta Şiddet” adlı makalesinde, Bion’un (1967) annenin düşleme kapasitesi (réverie) üzerine olan görüşlerinden yola çıkarak, seansta analistin işlevinin, tıpkı bebeğinin ağlamalarını anlamlandırma çabası içerisindeki bir anne gibi, çocuğun oyuna yansıtıklarını anlamlandırmak olduğundan bahsetmektedir. Çocuk içinde biriken şiddeti oyuncaklar aracılığıyla oyuna yansıtır. Bu bağlamda şiddetin oyunla dışavurumuna olanak sağlamak önem taşımaktadır.

“Çocukların, yaşamlarında üzerlerinde iz bırakan her şeyi oyunlarında yineledikleri, böylece izlenimin şiddetine tepkilerini boşaltıp kendilerini duruma bir şekilde egemen kıldıkları görülüyor.” (Freud, 1920, s. 32)

Winnicott (1971) Oyun ve Gerçeklik adlı kitabında, çocuğun dışsal olguları rüyaya hizmet edecek biçimde kullandığından bahsetmektedir. Bu görüşe dayanarak,

çocuğun dış dünyadan seçtiği parçalar aracılığıyla içsel sahnelerini yeniden yarattığını söyleyebiliriz.

Tisseron (2000) postmodern dünya düzeninden çocuğun nasıl etkileneceği, maruz kaldığı içerikten ziyade, çocuğun çevresinin bu meseleyi nasıl ele aldığına göre şekillendiğini öne sürmektedir. Marty (2008) ise şiddet dürtüsünü destekleyen bilgisayar oyunlarının, çizgi filmlerin ve televizyon yayınlarının arttığını ancak bu durumun her çocuk için geçerli olduğundan bahsetmektedir (Akt. Zabcı, 2018). Dolayısıyla tüm bu içeriklere maruz kalan çocukların hepsinin saldırganlıkla ilgili problemler sergilemediğini göz önünde bulundurduğumuzda, Tisseron'un öne sürdüğü gibi çevrenin konuyu nasıl ele aldığına önemini altı bir kez daha çizilmektedir.

Sonuç olarak, vurdulu kırdılı oyunlar oynayan bir çocuğun, yaygın inanışın aksine saldırganlığının tüm sorumlusu olarak oyunları, filmleri ve hikayeleri tutmak bir yanlgı olacaktır. Tam tersine çocuk ve gençlerin iç dünyasını sıkıştırıp ve dışarı çıkmayı bekleyen saldırgan dürtü ve yıkıcı düşlemler, oyun aracılığıyla gerçek dünyada kendine bir yer edinebilecektir.

5.1.1.5 Faktör 5: Katı/Kuralcı Tutum

Katı/kuralcı özelliklere sahip anne ve babalar, çocuğun saldırgan tepkileri üzerinde hakimiyet kurma eğilimindedirler. Uyumsuz ve kabul edilemez olarak algıladıkları bu davranışları kontrol etmeye yönelik bir tutum benimserler. Katı/kuralcı anne ve babaların çocuklarıyla hiyerarşik düzende bir ilişki kurma eğilimleri vardır. Bu ilişki tipinde çocuk söz dinlemesi ve uyum sağlaması gereken pasif, anne ve babalar ise kural koyan aktif bir konumda yer alırlar. Problemlerinde bu anne babalar için esneklik göstermek zordur; aynı zamanda sabit ve katı bir bakış açıları vardır. Ceza vererek disiplin kurma eğilimi gösterirler. Bununla birlikte mahrum bırakma, yasaklama, talebini dikte etme gibi davranışsal tepkileri vardır. Çocuğun saldırganlığını davranışçı yöntemlerle baskılama yönünde eğilim gösterirler.

Bu faktörde yer alan diğer maddelerden bazıları aşağıdaki gibidir:

- *Ceza veririm.*
- *Molaya gönderirim.* (Olumsuz davranış sergileyen çocuğun tek başına, önceden belirlenmiş bir alanda, davranış hakkında düşünmesi için yaşı kadar dakika boyunca beklemesidir.)

- *Böyle davrandığı için onu sevdiği bir şeyden mahrum bırakacağımı söylerim.*

Katı/Kuralcı Tutum içinde yer alan maddelerin kuramsal temeli, Freud'un (1924) "Mazoşizmin Ekonomik Sorunu", Klein'in (1927) "Normal Çocuklarda Suç Eğilimleri" adlı makalelerinde ve Ferenczi'nin (1927) *Yetişkindeki Çocuk* adlı eserlerinde yer alan görüşlere dayanmaktadır. Bu faktör çocuklarının saldırgan tepkilerini, ceza gibi katı bir yaklaşımla baskılama uğraşı içerisinde olan anne ve baba yaklaşımlarını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Ceza, aşırı dürtü doyumuna odaklanmış ödül sisteminin karşı ekseninde yer almaktadır (Zabcı, 2018). Ceza doyumun tam tersine aşırı bir engellenme yoluyla çocuğun davranışlarını kontrol altına almayı amaçlayan bir yaklaşımdır. Bu baskı sistemi, çocukta içe veya dışa yansıtılan saldırganlıkla ilgili patolojilerin de köklerinin atılmasına sebep olmaktadır.

Çocuklar anne ve babaları tarafından cezalandırıldıklarında öfkeleri artar. Öfke duygusu kabaran bir çocuğun dikkatini odaklayabilmesi ve ona yöneltilen telkinleri dinleyebilmesi de zorlaşmaktadır. En göze çarpan disiplin hatalarından birinin, anne ve babaların istenmeyen davranışların veya yoğun öfkeli duyguların ortaya çıktığı bir zamanda çocuğa sınır koyma çabası içerisine girmeleri olarak tanımlanmaktadır (Ginott, 1965). Dürtülerin bu kadar yoğun ortaya çıktığı bir zamanda çocuğa yasak getirmeye çalışmak, ne yapması gerektiğini söylemek ya da çocuğu eleştirmek yangına körükle gitmek olacaktır.

Literatürde yer alan ölçek geliştirme çalışmaları incelediğinde, farklı kuramsal yaklaşımlara göre geliştirilmiş ölçek çalışmalarında "Katı/Kuralcı Tutum"un maddelerine sahip ve benzer bir yapıyı ölçmeyi hedefleyen çalışmalara rastlanmaktadır. Ölçüt geçerliğinde de kullanılan, Zabcı, Erol ve Şimşek (2018) tarafından geliştirilen Kapsayıcı İşlev Ölçeği'nde yer alan "Katı/Kuralcı Tutum" faktörü, Schefer ve Bell tarafından geliştirilen Aile Hayatı ve Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği'nin "Baskı/Disiplin" faktörü, Kılınç ve Aral tarafından geliştirilen Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği'nin ve Karabulut Demir ve Şendil tarafından geliştirilen Ebeveyn Tutum Ölçeği'nin "Otoriter" tutum faktörlerinin özellikleri bu araştırmanın Katı/Kuralcı" faktörüyle benzerlik göstermektedir.

Alanyazında yer alan araştırmalar incelendiğinde; aile ortamında otoriter tutum sebebiyle ezilen ve cezaya maruz kalan çocukların saldırgan tepkiler verebileceklerini ortaya koyan ve otoriter tutumla saldırganlık arasında pozitif yönde

anlamli bir iliŒki saptayan bulgulara rastlanmaktadır (Kulaksızızoğulu, 2000). BaŒka bir araŒtırmada ise annenin otoriter tutumu arttıķa çocuklarda görülen fiziksel saldırganlığın da arttığı ortaya koyulmaktadır (Erdiņ, 2009). Anne ve babanın otoriter tutumu arttıķa, çocuklarda görülen iliŒkisel saldırganlığın da arttığı yönündeki araŒtırma sonuçları da belirtilen bulguları destekler niteliktedir (Casas ve ark., 2006).

Bu faktörde yer alan ve literatüre yeni katkı sunan maddelerden bir diğeri de mola yöntemiyle ilgilidir. Son yıllarda üzerinde çok konuŒulan bu yöntem, ocuk yetiŒtirirken sıklıkla baŒvurulan yaklaŒımların arasında yer almaktadır. Amerikan Pediatri Akademisi (APA, 1998)  temel disiplin yaklaŒımı arasında “olumlu destekleyici (sevgi dolu) tutumun ve pekiŒtirenlerin son olarak da ceza/diğer uygun tekniklerin” varlığından bahsetmektedir. Ceza ve diğer uygun teknikler, mola ve ayrıcalıkların kısıtlanması yöntemlerini kapsamaktadır. Bu teknikler aracılığıyla da istenmeyen davranıŒın azaltılması hedeflenmektedir. Aile içindeki disiplin yöntemlerinin eŒitli demografik deęiŒkenlerle iliŒkilerini değerlendirme üzerine yapılan bir araŒtırmada, mola yöntemi “Ceza” ana baŒlıęının altında gruplanan, aralarında ceza ile tehdit, açıklama yapma, mahrum bırakma, bağırma-hakaret, dayak, anlatmakla tehdit ve küsme gibi farklı yaklaŒımların da yer aldığı disiplin yöntemleri arasında yer almaktadır (Tahiroğlu ve ark., 2009). Bu araŒtırma bulgularını incelediğimizde, araŒtırmaya katılan 442 anne ve babanın %6.6’sı mola yöntemini kullanmayı tercih ettikleri görülmektedir. En sık baŒvurulan ceza yaklaŒımının ise %29.2 oranıyla bağırma-hakaret etme olduğu tespit edilmiŒtir. Bununla birlikte mola yöntemine baŒvurma düzeyi ve anne ve babaların eğitim seviyesi arasında pozitif yönde anlamli bir iliŒki bulunmuŒtur. Aynı zamanda mola yöntemi, diğer ceza yöntemlerine göre daha yumuŒak bir disiplin anlayıŒı içerisinde yer alsa da çocuğun davranıŒının söndürülmesini ve kontrol edilmesini hedef almaktadır.

Zabcı (2018) davranıŒci yaklaŒımın ne sürdüğü ödül/ceza/söndürme gibi disiplin modellerinin yerine çocuğun i dünyasının gereksinimlerini anlamaya çabalayan bir anne baba yaklaŒımının öneminden bahsetmektedir. Katı tutumların, çocuğun ruhsal yaŒantısının bir dıŒavurumu olan saldırgan eylemlerinin altında yatan ihtiyaçları anlamaya alıŒmak ve çocuğu bu ihtiyaçları sunmak konusunda yetersiz kaldığını ne sürmektedir.

Mola ve diğer ceza yaklaŒımları çocuğun “kötü” ile zdeŒim kurmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu da çocuğun saldırganlığı tehdit edici bir eğilim olarak

algılamasıyla ve ortaya çıkarması bu kadar tehdit edici bir dürtünün bu katı tutumlar sebebiyle iyice baskılanmasıyla sonuçlanacaktır.

Sonuç olarak ölçeğin ortaya koyduğu tüm faktörlerin alanyazındaki kuramsal bilgilerle örtüştüğü ve istatistiksel olarak da geçerli olduğu görülmektedir.

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan 5 faktörden ve 37 maddeden oluşan ölçeğin genel yapısını doğrulamak ve model veri uyumunu test etmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. Ölçek geliştirme çalışmalarında geçerlik analizlerinin temel parçalarından biri olan doğrulayıcı faktör analizi, tek başına da faktör yapılarını test eden bir yöntem olarak kullanılmakla birlikte, literatürde genellikle klasik faktör analizi çalışmalarından sonra uygulanan bir yöntem olarak yerini almaktadır (Şimşek, 2007). Doğrulayıcı faktör analizinin amacı, açımlayıcı faktör analiziyle belirlenen faktör yapılarının geçerliğinin test edilmesidir, bir başka deyişle doğrulanmasıdır. Doğrulayıcı faktör analizi aynı zamanda örtük değişkenler arasındaki ilişkileri değerlendirirken bu örtük değişkenlerin, gözlenen değişkenlerle, yani ölçek maddeleriyle olan ilişkisini de ortaya koymaktadır. Şimşek (2007) ölçek geliştirme çalışmalarında etkili olan bu yöntemin, araştırmacıya zihnindeki teorik modelin evrende gerçek bir karşılığı olup olmadığını veya hangi konularda örtüşüp, farklılaştığını kavrama fırsatı sunduğunu ifade etmektedir.

DFA'nin ilk aşamasında modeldeki yolların anlamlılığını tespit etmek amacıyla t değerleri kontrol edilmiş ve tüm yolların 1.96 değerinden büyük ve anlamlı olduğu görüldükten sonra modelin veri tarafından ne düzeyde desteklendiğini ve modelin kabul edilir bir model olup olmadığını tespit etmek için uyum iyiliği istatistiklerine başvurulmaktadır.

Model veri uyumunu ortaya koyan en temel istatistiklerden biri Ki-kare'dir (Şimşek, 2007). Ki-kare/serbestlik derecesi (χ^2 /sd) formülünü esas alarak uygulanan analiz sonucunda 2.92 değeri bulunmuştur. 5 ya da altında değer alan bir modelin kabul edilebilir bir uyum iyiliğine sahip olduğu söylenebilir. Şimşek (2007)'e göre en yaygın kullanılan uyum iyiliği istatistikleri arasında; GFI, AGFI, CFI, RMSEA ve SRMR değerleri yer almaktadır. GFI, AGFI, CFI değerlerinin .90'dan büyük olması kabul edilebilir, .95'ten büyük olması ise iyi uyum iyiliğine işaret ederken; RMSEA ve SRMR değerlerinin .05'nin altında olması iyi, .08'in altında olması ise kabul edilebilir uyum olarak değerlendirilmektedir. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi

sonucundaki uyum iyiliği değerlerinin IFI=.95, NFI=.93; CFI=.95; GFI=.85; SRMR: .071; RMSEA=.058 şeklinde olduğu gözlenmiştir. Uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir sınırlar dahilinde olduğu belirlenmiştir.

Faktör yük değerleri incelendiğinde, en yüksek faktör yükü alan maddenin .83 değeri ile 4. faktörün içinde yer alan M19 olduğu görülmektedir. En düşük faktör yükünün ise .29 değeri ile 1. faktörün içinde yer alan M17 olduğu görülmektedir.

Faktörler arası korelasyon değerleri incelendiğinde en yüksek korelasyon değeri Saldırgan Tutum: Sözel/Eylemsel boyutu ile Katı/Kuralcı Tutum boyutu arasında ($r = .67, p < .01$), en düşük korelasyon değeri ise Doyum Odaklı Tutum alt boyutu ile Kapsayıcı Tutum alt boyutu arasında ($r = -.22, p < .01$) gözlenmiştir. Saldırgan Tutum: Sözel/Eylemsel ile Katı/Kuralcı Tutum arasında pozitif yönlü bir korelasyon olması anlamlıdır. Her iki faktör de saldırganlık karşısında sergilenen olumsuz tutumların içerisinde yer almaktadır. En temelde çocuğa misilleme endişesi yaratan bu tutumlar, birbirlerinden sadece misilleme tepkilerini ifade ediş biçimleri açısından farklılaşmaktadır. Nitekim her iki faktörün, ölçeğin olumlu faktörü olan ve saldırganlığın dönüştürülmesi için çocuğa nasıl yaklaşılmasını model olan faktörü Kapsayıcı Tutum ile negatif yönde korelasyon gösterdiği tespit edilmiştir. Literatürde yine psikanalitik kurama göre geliştirilmiş ve çocuk davranışları karşısındaki anne ve baba tutumlarını inceleyen Kapsayıcı İşlev Ölçeği'nin Kapsanamayan İlişki alt boyutunun içinde "*Çocuğum öfkelenip bağıncı ben de ona bağıncı. Çocuğuma vurduğum olmuştur(ele veya başka vücut bölgelerine). Çocuğuma olumsuz davranışını devam ettirdiği takdirde onunla konuşmayacağımı söylediğim olur*" gibi maddeler yer almaktadır. Kapsayıcı İşlev Ölçeği'nin faktörler arası korelasyonlarını incelediğimizde ise Kapsanamayan İlişki ve Katı/Kuralcı Tutum arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkilere rastlanmaktadır (Zabcı, Erol, Şimşek, 2018). Belirtilen bulgular doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan ilişkilerle paralellik göstermektedir. Diğer bulgu olan Doyum Odaklı Tutum alt boyutu ile Kapsayıcı Tutum arasındaki negatif ilişkidir. Bunun sebebi ise Doyum Odaklı Tutum'un olumsuz ve Kapsayıcı Tutum'un olumlu anne babalık yaklaşımlarını test etmesiyle ilişkili olmasından kaynaklanmaktadır.

DFA bulgularında ön plana çıkan sonuçlardan bir diğeri de GFI değerinin kabul edilebilir düzey olan .90'nın altında kalmasıdır. Goodness of fit index (GFI), örnek büyüklüğüne hassas bir analizdir. Bu sebeple çeşitli kaynaklar incelediğinde GFI değerinin 0.85 ve üzerinde olmasının model veri uyumu açısından yeterli kabul

etmektedir (Sümer, 2000; Frias ve Dixon, 2005). AGFI'nin ise 0.80 ve üzerinde olması uygundur (Jöreskog and Sörbom, 1993).

GFI ve AGFI uyum indeksleri çalışmalarda sıklıkla kullanılmalarına rağmen, yapılan benzetim çalışmalarındaki zayıf performanslarından dolayı önerilmemektedir (Hu ve Bentler, 1998; Marsh, Balla ve McDonald, 1988). Kline (2016) ise DFA uygulanan araştırmalarda RMSEA, SRMR Ki-kare/Serbestlik Derecesi ve CFI değerlerinin raporlanmasının yeterli olduğu görüşünü öne sürmektedir. Bu bağlamda değerlerin kabul edilebilir ve model veri uyumunun da iyi düzeyde olduğu söylenebilir.

Son olarak da modelde F1 olarak temsil edilen "Saldırgan Tutum: Sözel/Eylemsel" isimli faktörde yer alan, "çocuğum eşyaları/oyuncakları kırdığında, fırlattığında vb." madde köküne ait M17'ye "*Ben de onun sevdiği bir eşyasına/oyuncağına aynısını yaparım*" ait faktör yükünün .29 olduğu görülmektedir. Doğrulayıcı faktör analizinde faktör yüklerinin .30'un üzerinde olması tercih edilmektedir. Çokluk (2014)'a göre düşük faktör yüklerinin model veri uyumunu olumsuz etkilememesi için çıkarılmalıdır. Bu bilgiler doğrultusunda M17 maddesi çıkarılarak, model yeniden test edilmiştir.

Madde elemesinden sonra ortaya çıkan 36 maddelik ölçeğin faktör yük değerlerinin en düşük .40 ile .83 arasında değişmekte olduğu ve tüm faktör yüklerinin .001 düzeyinde anlamlı olduğu belirlenmiştir. Faktörler arasındaki korelasyonlar incelediğinde tıpkı ilk modelde olduğu gibi, bu modelde de aynı değerler tespit edilmiştir. Doğrulayıcı Faktör Analizi'nin ikinci uygulamasına ait uyum iyiliği indeksleri incelendiğinde;

İlk olarak model veri uyumunu ortaya koyan Ki Kare Testi sonucunda ortaya çıkan değer, $\chi^2/Sd (1715.47/584) = 2.93$ ($p=.001$) olarak tespit edilmiştir. Bu değere istinaden model veri uyumunun kabul edilebilir düzeyde olduğu söylenebilir.

Modele ait uyum iyiliği indeksleri değerlendirildiğinde DFA'da raporlanması önemli olan ölçütlerin, IFI=.95, NFI=.93; CFI=.95; GFI=.86; SRMR: .066; RMSEA=.058 şeklinde olduğu gözlenmiştir. Uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir sınırlar dahilinde olduğu belirlenmiştir.

Geçerlilik analizlerinin son aşamasında ölçüt geçerliği testi yapılmıştır. Araştırmaya katılan kişilerin geliştirilme aşamasında olan ölçekten aldıkları puanların, daha önce geliştirilmiş ve benzer bir kavramı ölçen farklı bir test ile arasındaki

ilişkileri değerlendirme çalışması ölçüt geçerliği olarak tanımlanmaktadır ve karşılaştırılacak ölçme araçlarının aynı zamanda ya da yakın aralıklarla yapılması istenmektedir (Büyüköztürk, 2005). Araştırmanın ölçüt geçerliği uygulamasında Çocuk Saldırganlığına Yönelik Anne Baba Tutum Ölçeği (ÇSYABTÖ) ve Kapsayıcı İşlev Ölçeği (KİÖ) arasındaki ilişkileri değerlendirmek için Pearson Korelasyon Analizi uygulanmış ve ardından ÇSYABTÖ'nin alt boyutlarının, KİÖ'nin alt boyutlarıyla olan ilişkileri değerlendirilmiştir.

Ölçüt geçerliğine ait bulgulardan en dikkat çekici olanları incelendiğinde, ölçeğin genelinde en yüksek ve pozitif yönlü anlamı ilişkinin Çocuk Saldırganlığına Yönelik Anne Baba Tutum Ölçeği (ÇSYABTÖ) 'ne ait Çöken Tutum alt boyutundan alınan toplam puanlar ile, Kapsayıcı İşlevler Ölçeği (KİÖ)'ne ait Kapsanamayan İlişki alt boyutundan alınan toplam puanlar arasında ($r = .75, p < .01$) olduğu gözlenmektedir.

Diğer bir taraftan en düşük ve negatif yönlü anlamlı ilişkisinin ÇSYABTÖ'nin Kapsayıcı Anne Baba Tutumu ve KİÖ'nin Doyum Odaklılık alt boyutları arasında ($r = -.129, p < .01$) olduğu gözlemlenmektedir.

ÇSYABTÖ'nin Çöken Tutum alt boyutu içerisinde yer alan "*çocuğum benimle inatlaştığında, beni üzdüğünü/yorduğunu söylerim*" ve KİÖ'nin Kapsanamayan İlişki alt boyutunda yer alan "*çocuğum olumsuz davranışlarda bulunduğu anda beni üzdüğünü söylerim.*" maddelerinin birbirleriyle benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bu bulgular ışığında her iki faktör arasındaki kuramsal ilişkinin, istatistiksel olarak da geçerli olduğu tespit edilmiştir.

ÇSYABTÖ'nin "Kapsayıcı Tutum" alt boyutu içerisinde yer alan "*çocuğum öfke nöbeti geçirdiğinde, sarılarak veya dokunarak onu sakinleştiririm ardından öfkesinin sebebini anlamak için onunla konuşurum.*" ve KİÖ'nin "Doyum Odaklılık" alt boyutunda yer alan "*çocuğum ağladığında susması için ne istiyorsa yaparım*" maddelerinin tam tersi yaklaşımları temsil ettiği görülmektedir. Kapsayıcı tutuma ait madde, çocuğun zorlayıcı tepkisi karşısında sabır ve özveriyle çocuğun ihtiyacını anlama ve onun da fark etmesi için çabalama eğilimine işaret ederken, Doyum Odaklılık tutumuna ait madde ise çocuğun gerilimini henüz anlamlandırmadan, hemen ortadan kaldırmaya ve aşırı doyum aracılığıyla çocuklarının zorlayıcı tepkilerini baskılama uğraşını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda iki farklı ölçeğin belirtilen iki

farklı alt boyutu arasında negatif yönlü ve anlamlı düzeyde ilişki olması, kuramsal önermenin istatistiksel olarak da geçerli olduğunu ortaya koymaktadır.

Ölçeğin güvenirlik analizleri kapsamında iç tutarlılık katsayıları hesaplanmış ve test tekrar test uygulaması yapılmıştır. Bunun sonucunda 36 maddelik ölçeğin, alt boyutlarına ait iç tutarlılık katsayıları incelendiğinde; en yüksek faktörün .88 Cronbach Alpha değeri ile Kapsayıcı Tutum olduğu tespit edilmiştir. En düşük değer alan faktör ise .74 değeri ile Doyum Odaklı Tutum'dur. Tüm faktörlere ait sonuçlara bakıldığında, her birinin iç tutarlılık katsayısı .70'in üzerinde olduğu görülmektedir. Ölçeğin geneline ait iç tutarlılık kat sayısını gösteren Cronbach Alpha değeri ise .80 olarak tespit edilmiştir.

Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda ortaya çıkan 36 maddelik ölçek formu, ölçek geliştirme çalışmasının son adımı olan test tekrar test uygulaması için hazır hale getirilmiştir. 3 hafta aralıkla aynı gruba iki kez uygulanarak, ölçeğin kararlılığını tespit etmek için yapılan bu uygulama 22 kişilik yeni bir örneklem üzerinden test edilmiştir. Bu kişilerin %86.4'ü anne (n=19), %13.6'sı ise babadır (n=3). Test tekrar test yöntemi hesaplanırken her iki uygulama arasındaki ilişkiler hesaplanır. Bu analiz değerlendirilirken ise "Pearson Monemtler Çarpımı Korelasyon katsayısı" olan "r" değeri incelenir. Bu değer -1.00 ile +1 arasında ise uygulamalar arasında anlamlı ilişkiler olduğu söylenebilir. Ölçeğin alt boyutları arasındaki en düşük korelasyon kat sayısı .601 değeri ile doyum odaklı tutuma (D.O) aittir. En yüksek korelasyon katsayısı ise .879 ile Katı/Kuralcı (K.K.T) tutuma aittir. Uygulamalar arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu saptanmıştır.

Son olarak araştırmanın sınırlılığı değerlendirildiğinde, bu ölçek tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 pandemisi koşulları altında geliştirilmiştir. Bu sebeple özellikle örnekleme oluşturan katılımcılara ulaşma ve uygulama süreçlerinde bazı güçlüklerle karşılaşmıştır. Bu sınırlılık araştırmaya katılım gösteren anne sayısının, babalara göre fazlalık göstermesidir. Anne katılım yüzdeleri %80 üzeriyken, baba katılımcı yüzdeleri %7.7 ve %11.5 aralığında değişmektedir. Eşit koşullarda ve aynı platformlar aracılığıyla ulaşılmaya çalışılan ailelerde neden annelerin araştırmaya daha fazla katılım gösterdikleri merak uyandırmakta ve önemli bir araştırma konusu haline gelmektedir. Alanda yapılan çeşitli saldırganlık, anne baba tutumları ve ölçek geliştirme araştırmaları incelendiğinde anne sayısının fazla olduğuna dair bulgulara

rastlanmaktadır. Karabulut Demir ve Şendil (2008) tarafından geliştirilen “Ebeveyn Tutum Ölçeği” isimli araştırmanın örneklemi, 250 anne ve 170 babadan oluşmaktadır. “Ailedeki Disiplin Yöntemleri, Demografik Özellikler ve Çocuklardaki Davranış Sorunları Arasındaki İlişki” adlı başka bir araştırmanın örneklemi, %72.4 oranıyla annelerden (n=442), %27.6 oranıyla da babalardan (n=122) oluşmaktadır (Tahiroğlu ve ark., 2009). Kılınç ve Aral (2015) tarafından geliştirilen “Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği” isimli araştırmanın örneklemi ise 134 anneden oluşmaktadır. Bu veriler aile ve çocuk üzerine yapılan araştırmalarda annelerin genel olarak daha çok katılım eğilimi gösterdiği yönündedir. Türk aile yapısı üzerine olan araştırmaları incelediğimizde babaların annelere göre çocuk bakımında daha az katılım gösterdiği, annelerin çocuğun gelişimiyle ilgili konularda daha fazla yer aldığına dair bulgulara rastlanmaktadır. Bu sebeple araştırmanın sınırlılığı olarak kabul edilen bu durum bir taraflı bir çok araştırma için de geçerlidir. Dolayısıyla babaların çocuk gelişimi, bakımı ve ruh sağlığı destekleme konusundaki konumunu inceleyen araştırmalar yapmak önem taşımaktadır.

5.2 Sonuç

Çocukların büyüme süreçlerinde, özellikle de yaşamlarının önemli geçiş dönemlerinde sergiledikleri saldırgan tepkilerin, anne ve babalarının bu girişimleri “nasıl ele aldıklarına göre niyet kazandığı” görüşüne dayandırılarak temelleri atılan bu ölçek geliştirme çalışması, saldırganlık ve anne baba tutumları arasındaki bağlantıları ortaya koymaktadır. Aynı zamanda ailelere bilimsel dayanağı olan ve saldırganlık karşısında benimsenmesi uygun olan bir yaklaşımı model olmayı amaçlamaktadır.

Saldırganlık yaşamın en başından beri var olan kökensele bir dürtü olma özelliğinin yanı sıra birey olabilme ve yaratıcılığın gelişimi için yaşamsal bir öneme sahiptir. Çocuğun yaşamındaki ilk ve önemli figürler olan anne babalar bu dürtüyü uygun yollarla ele alabilirlerse, çocuk için yaratıcı ve özgün bir kişiliğin temelleri atılmış olacaktır. Aksine saldırganlık tehdit edici bir girişim veya baskılanması gereken bir dürtü olarak algılandığında, çocuğun içe veya dışa yansıttığı saldırganlıkla ilişkili psikopatolojiler ortaya çıkabilecektir.

Son yıllarda tüm dünyada artış gösteren şiddet temalı olayların yarattığı gerilim, sosyal ve bireysel anlamda en zorlayıcı problemler arasında yer almaktadır. Özellikle

çocuklar ve gençler arasında yaygınlaşan zorbalık gibi davranım problemleri, saldırganlık kavramını araştırmayı epey önemli kılmaktadır. Belirtilen problem tanımlarından doğan ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilen bu ölçek, hipotetik olarak ortaya konulan faktörler şu önermenin istatistiksel karşılığını araştırmaktadır:

“Anne ve babalar çocuklarının saldırgan girişimlerini gelişimin doğal bir parçası olarak kabul ederek, onların tepkileri karşısında çökmeden, misilleme yapmadan veya fazla doyum yoluna başvurarak sorunları ortadan kaldırma uğraşı içerisine girmeden kalabilirlerse, çocuklar da saldırgan dürtülerini keşfetme ve onu daha yaratıcı yollarla dönüştürme fırsatı yakalayabileceklerdir. Bir çocuğun anne babasından ayrılarak yeni ilişkilere yatırım yapabilmesi, en önemlisi de sağlıklı ayrılma ve bireyselleşme süreçlerinden geçebilmesi için saldırgan dürtünün işlenebilmesi ve uygun yollarla dışa vurulabilmesi büyük önem taşımaktadır.”

Bu çalışmanın önemi saldırganlık karşısında anne ve babaların nasıl tutumlar sergilediğini tespit etmenin yanı sıra, saldırganlık karşısında nelerin yapıp nelerin yapılmaması konusunda da bilimsel dayanağı olan yaklaşımlarla araştırmacılara ve ailelere model olmasıdır. Ölçeğin olumlu faktörü “Kapsayıcı Tutum” saldırganlığın dönüştürülmesine katkı sağlayacak bir yaklaşımı temsil ederken; “Doyum Odaklı, Saldırgan: Sözel/Eylemsel, Katı/Kuralcı ve Çöken” başlıklarına sahip olumsuz faktörleri ise saldırganlığın daha zorlayıcı bir hale dönüşmesine sebep olan yaklaşımları açıklamaktadır.

Araştırmanın istatistiksel analizleri sonucunda, iç tutarlılık katsayısı .80 değerinde olan, 5 faktörlü ve 36 maddeden oluşan, geçerli ve güvenilir bir ölçek ortaya çıkmıştır. İyi psikometrik özelliklere sahip bu ölçek, gelecekte saldırganlık ve anne baba tutumları arasındaki ilişkileri değerlendirmek amacıyla yapılacak çeşitli araştırmalar için ölçme aracı olarak kullanılabilir.

Çocuklar için yaşamlarının ilk ve en önemli dayanakları olan anne babaların sundukları rehberlik, büyüme çağındaki bir çocuk için hayattır ve epey kıymetlidir. Elbette bu desteği çocuklarına sunabilmeleri için yetişkinlerin önce kendilerine bakabilmeleri ve kendi tutumlarının farkına varabilmeleri büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla aileler, çocuklarının saldırgan tepkilerini anlamaya ve birlikte

dönüştürmeye yönelik bir bakış açısı benimsediklerinde, önce kendilerine sonra da toplumun refahına katkı sağlayacak önemli bir adım atmış olacaklardır.

5.3 Öneriler

Araştırmacılara sunulacak önerilerden ilki, ölçeğin sadece babalar üzerinde veya baba sayısının anne ile daha dengeli dağıldığı bir örneklem oluşturularak test edilmesidir. Böyle bir araştırma aracılığıyla ortaya çıkan sonuçları yorumlamak, anne ve babaların tutumları arasındaki farklılıkları karşılaştırmak adına faydalı olacaktır.

Ölçek, farklı demografik değişkenler aracılığıyla yeniden test edilerek, anne ve baba tutumlarının nasıl farklılaştığına dair ilişkilere bakılabilir. Örneğin, anne babaların çocuk yetiştirme tutumları üzerinde etkili olan eğitim, aylık gelir vb. değişkenlerin tutumlara göre nasıl farklılaştığını incelemek, sosyoekonomik düzeyin tutumlar üzerindeki etkilerini kavramak adına önemli bir araştırma konusu olabilir.

Ölçeğin saldırganlığı daha çok tetiklediği öne sürülen olumsuz (Saldırgan Tutum: Sözel/Eylemsel, Çöken Tutum, Katı/Kuralcı Tutum ve Doyum Odaklı Tutum) ve saldırganlığın dönüştürülmesine olanak tanıyan olumlu (Kapsayıcı Tutum) tutumları ile çocuk saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkileri değerlendiren araştırmalar yapılabilir. Çocuk saldırganlığını tespit etmeye yönelik çeşitli ölçekler ile “Çocuk Saldırganlığına Yönelik Anne Baba Tutum Ölçeği” arasındaki ilişkilere bakılarak saldırganlık ve anne baba tutumlarının birbirleriyle olan ilişkisi ve etkileşimi değerlendirilebilir.

Psikanalitik kuram çerçevesinde geliştirilen bu ölçeğin, yine psikanalitik kuramın önemli ölçme yöntemlerinden biri olan projektif testlerle kullanıldığı çalışmalar yapılabilir. Ruhsal süreçleri somutlaştırmak açısından, bu farklı yöntemlerin bir arada kullanılması literatüre yeni bir katkı ve farklı bir bakış açısı sunacaktır.

Anne ve babaların kişilik özellikleri veya psikopatolojik belirtileriyle, saldırganlık karşısındaki tutumlarının birbirleriyle olan ilişkisini inceleyen çalışmalar yapılabilir. Bu çalışmalar sayesinde tutumların, çeşitli psikopatolojik belirtilere veya kişilik özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı tespit edilebilir. Bununla birlikte klinik ve normal anne baba grupları üzerindeki uygulamalara ait bulguların karşılaştırılması ise tutumlar üzerinde etkili olan faktörleri kavramaya alan açacaktır.

Ölçek 4-14 yaş aralığında çocuğu olan anne ve baba katılımcıları kapsamaktadır. Farklı yaş gruplarında çocuğu olan anne ve babalardan oluşan örneklemeler üzerinde yeniden geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılabilir.

6 KAYNAKLAR

Abram, J. (2008). Donald Woods Winnicott (1896-1971): "A Brief Introduction". *Int. J. Psycho-Anal.*, 89(6): 1189-1217.

Abrevaya, E. (2013). Ölü Anne Karmaşası. *Psikanaliz Yazıları*. 27, 85-94.

Achenbach, T. M. The Classification Of Children's Psychiatric Symptoms: A Factor Analytic Study. *Psychological Monographs*, 1966, 80 (7 Whole Issue)

Akçakın, M. (1985). Çocukların Davranışlarını Değerlendirme Ölçeğinin tanıtımı ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 5 (18), 3-6.

American Academy of Pediatrics (1998) Committee Psychosocial Aspects of Child and Family Health. Guidance for effective discipline. *Pediatrics* 1001:723- 728.

American Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fourth Edition, Text revision. Washington, DC, American Psychiatric Association, 2000.

Arnold, D. S., O'Leary, S. G., Wolff, L. S., & Acker, M. M. (1993). The Parenting Scale: A measure of dysfunctional parenting in discipline situations. *Psychological Assessment*, 5, 137-144.

Arslan, C. , Hamarta, E. , Arslan, E. & Saygın, Y. (2010). Ergenlerde saldırganlık ve kişilerarası problem çözmenin incelenmesi . *İlköğretim Online* , 9 (1) , 379-388 .

Atılgan, H., Kan, A., Doğan, N. (2006). Eğitimde ölçme ve değerlendirme. Ankara: Anı Yayıncılık.

Aydoğdu, F. & Dilekmen, M. (2016). Ebeveyn Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi . *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi* , 11 (2) , 0-0 .

Başegmez, A. C. & Özerk, H. (2021). İnsanın Saldırgan ve Şiddet İçeren Davranışlarını Psikoterapi Kuramlarının Ele Alış Biçimlerinin Değerlendirilmesi . *OPUS International Journal of Society Researches* , 18 (44) , 8475-8499 .

Baumrind, D. (1971). Harmonious parents and their preschool children. *Developmental Psychology*, 4(1, Pt.1), 99-102.

Baydar, N., Küntay, A., Gökşen, F., Yağmurlu, B., Cemalcılar, Z. (2007). Çocuk Yetiştirme Anketi, Yayınlanmamış Çalışma.

Bettelheim, B. (2020). "Giriş: Anlam Savaşımı". B. Berkman (Ed.). *Masallar Ne Anlatır?*. İstanbul: Sfenks Kitap, 13-32.

Bick, E. (2016). "Erken Dönem Nesne İlişkilerinde Deri Deneyimi". J. Magagna, N. Güleç (Ed.). Bebeği Anlamak. İstanbul:Bağlam Yayınevi, 52-57.

Bion, W.R., (1962). Learning From Experience. Londra: Tavistock.[Yaşayarak Öğrenmek, (L.İşcanlı Ekin, çev. T. Güvenir). İstanbul: Bağlam Yayıncılık. 2014]

Bion, W. R. (1988). Clinical Seminars and Other Works. London: Clunie Press.

Bion, W. R. (2017). "Bağlara Saldırıları". M. G. Sökmen(Ed.). Tereddütlü Düşünceler içinde. İstanbul: Metis Yayınları, 118-135. (orijinal baskı tarihi 1959)

Bion, W. R. (2017). "Bir Düşünme Kuramı". M. G. Sökmen(Ed.). Tereddütlü Düşünceler içinde. İstanbul: Metis Yayınları, 136-146.

Bion,W.R. (2017). Tereddütlü Düşünceler N. Erdem (çev.), İstanbul: Metis Yayınları (orijinal baskı tarihi 1967)

Bolat, Ö. (2016). Beni Ödülle Cezalandırma: Mutlu ve Basarili Çocuk Yetistirmek İçin Rehber. İstanbul: Doğan Kitap

Boxer, P. Ve Tisak, M. S. (2005). Children' s beliefs about the continuity of aggression. Aggressive behavior. Vol.00, 1-17.

Brown, T. A., & Moore, M. T. (2012). Confirmatory factor analysis. Handbook of structural equation modeling, 361-379.

Büyüköztürk, Ş.(2002). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı (2) Ankara: Pegem Yayıncılık.

Büyüköztürk Ş. (2009). Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı. Ankara: Pegem Akademi.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2009). Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.

Büyüköztürk, Ş. (2010). Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.

Comrey, A. L., Lee, H. B. (1992). A First Course in Factor Analysis. (2th Edition), Hillsdale, Lawrence Erlbaum Associates Publishers, New Jersey.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2012). Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve Lisrel Uygulamaları, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., Büyüköztürk, Ş. (2014). Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları. Ankara: Pegem Akademi.

Demir, E. K. ve Şendil, G. (2008). Ebeveyn Tutum Ölçeği (ETÖ). Türk Psikoloji Yazıları Dergisi, 11(21), 15-25.

DeVellis, R. F. (2003). Scale Development Theory and Applications Second Edition. SAGE Publications International Educational and Professional Publisher, chapter 5: 60-96

DeVellis, R. F. (2014). Ölçek geliştirme kuram ve uygulamalar (3. baskı). (T. Totan, Çev. Ed.). Ankara: Nobel Akademi Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2012).

DeVellis, R. F. (2016). Scale development: Theory and applications (Vol. 26). Sage publications

Doğan, M. (2013) Doğrulayıcı Faktör Analizinde Örneklem Hacmi, Tahmin Yöntemleri ve Normalliğin Uyum Ölçütlerine Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İstatistik Anabilim Dalı

Ercan, E., Ercan, E. S., Akyol-Ardıç, Ü. ve Uçar, S. (2016). Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu: Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 17(Ek1), 77-84.

Erden, N. (2014). "Freud'un Kuramında Baba İşlevi", Baba İşlevi. M. I. Ertüzün (drl.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Erkuş A. (2010). Psikometrik Terimlerin Türkçe Karşılıklarının Anlamları ile Yapılan İşlemlerin Uyuşmazlığı. Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi. 1(2), 72-7.

Erkuş, A. (2012). Psikolojide ölçme ve ölçek geliştirme (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Erol, E. (2018). Çocuk Depresif Semptom Ölçeği geliştirme çalışması (Doktora tezi). İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Eyberg, S. , Robinson, E. A. (1983). Conduct problem behavior: Standardization of a behavioral scale with adolescents. Journal of Clinical Child Psychology, 12, 347-354.

Fabrigar, L. R., Wegener, D. T., MacCallum, R. C., ve Strahan, E. J. (1999). Evaluating the use of exploratory factor analysis in psychological research. Psychological Methods, 4(3), 272-299

Ferenzi,S. (2014). Yetişkindeki Çocuk. H. Portakal (çev.), İstanbul: Cem Yayınevi

Ferro, A. (2004). "Çizimler", S. Serbest Saygılı (çev.), Yansıtma Psikopatoloji ve Projektif Testler Dergisi, 21, Haziran, 2014, s.83-104.

Field, A. (2009). Discovering statistics using SPSS. Sage publications. Kaiser, H. F. , Rice, J. (1960).Little Jiffy, Mark IV. Educational and Psychological Measurement, 34, 111-117.

- Freud, A. (2013). Çocuklukta Normallik ve Patoloji. K. Şahin (çev.), İstanbul: Metis Yayınları (orijinal baskı tarihi 1965)
- Freud,S. (2009). Cinsiyet Üzerine. A. A. Öneş (çev.), İstanbul: Say Yayınları (orijinal baskı tarihi 1905)
- Freud,S. (2013). Uygarlığın Huzursuzluğu. K. Şahin ve M.G. Sökmen (çev.), İstanbul: Metis Yayınları (orijinal baskı tarihi 1930)
- Freud, S.(2015). Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası. S. M. Tura, B. Büyükkal (çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık (orijinal baskı tarihi 1915)
- Freud, S.(2019). Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd. A. Babaoğlu (çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık (orijinal baskı tarihi1920)
- Frias, C. M., Dixon, R. A. (2005). Confirmatory Factor Structure and Measurement Invariance of the Memory Compensation Questionnaire. *Psychological Assessment*, 17(2), 168–178.
- Geçtan, E. (2018). Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar. 23. Basım. İstanbul: Metis Yayınları
- Ginott, H. G. , Ginott, A. , Godard, W. W. (2022). Anne Baba ve Çocuk Arasında. A. Tüfekçi (çev.), İstanbul: Okyanus Yayınevi (orijinal baskı tarihi 1958).
- Gottlieb, R. M. (2008). "Maurice Sendak's Trilogy". *Psychoanal. St. Child.* 63: 186-217.
- Green, A. (1983) The Dead Mother.In *On Private Madness*, London: Hogart Press and the Instutute of Psychoanalysis, 1986
- Gülenay, N.S. (2019). Davranım bozukluğu belirtileri gösteren çocuklarda annenin kapsayıcı işlevi ve babasal işlevlerin değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Habip, B. (2014). "Kulisteeki Baba: Winnicott ve Yapıtı", Baba İşlevi. M. I. Ertüzün (drl.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Halifeoğlu, S. (2021). Aile İçi Şiddet. *Psikalaniz Defterleri*. 6, 155-164.
- Halperin, J. M., McKay, K. E., & Newcorn, J. H. (2002). Development, reliability, and validity of the children's aggression scale-parent version. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 41(3), 245-252.
- Harman, H.H. (1967). *Modern Factor Analysis*. Chicago. The University of Chicago Press

İkiz, S., Samur, A. (2016). Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Fiziksel Ve İlişkisel Saldırganlığın Ebeveyn Tutumları Açısından İncelenmesi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 13(35), 159-175.

Jacquet, Y., Huerre, P. (2012). "Dönüşümler". P. Leammet (Ed.). Ergenlik Anne Babalar ve Uzmanlar İçin Nirengi Noktaları içinde. İstanbul: Bağlam Yayınları,

Jammet, P. (2021). Bebeklikten Ergenliğe: Yıkıcılığın Yolları. Psikalaniz Defterleri. 6, 15-30.

Jones, S. G. (2016). "Bebek Gözleminde Yansıtmacı Süreçler: Yansıtma, Kapsayıcılık ve Saldırgan Dürtülerin Yaratıcı Dönüşüm Yolculuğu". J. Magagna, N. Güleç (Ed.). Bebeği Anlamak. İstanbul:Bağlam Yayınevi, 201-220.

Jöreskog, K. G., and Sörbom, D. (1993). LISREL 8: Structural equation modeling with the SIMPLIS command language. Scientific Software International

Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). Yeni insan ve insanlar. İstanbul: Evrim Yayınevi.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). Günümüzde insan ve insanlar. İstanbul: Evrim Yayınevi.

Kalayci, Ş. (2006). Faktör analizi. SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Asil Yayın Dağıtım.

Karabulut, E., Şendil, D.G. (2008) Ebeveyn Tutum Ölçeği (ETÖ).Türk Psikoloji Yazıları. 11 (21), 15-25

Karakoç, Y., Dönmez, L. (2014). Ölçek Geliştirme Çalışmalarında Temel İlkeler. Tıp Eğitimi Dünyası. 13(40): 39-49.

Kaymak Özmen, S. (2004). The reflections of Anger and Aggression in Family . Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES) , 37 (2) , 27-39 .

Kılıç, S. (2012). Örnek büyüklüğü, güç kavramları ve örnek büyüklüğü hesaplaması . Journal Of Mood Disorders , 2 (3) , 140-2 .

Kılınç, F.E., Aral, N. (2016). Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 16(1), 199-222

Kilpatrick, E. (2015). A Child of his time. In The Operas of Maurice Ravel (Music in Context, pp. 217-235). Cambridge: Cambridge University Press.

Klein, M. (1927)." Normal Çocuklarda Suç Eğilimleri". B. Habip (Ed.). Sevgi Suçluluk ve Onarım. İstanbul: Kanat Kitap, 131-142.

Klein, M. (1929). "Çocukluk Dönemi Kaygı Durumlarının Sanat Eseri ve Yaratıcı İtki Üzerindeki İzdüşümü". B. Habip (Ed.). Sevgi Suçluluk ve Onarım. İstanbul: Kanat Kitap, 160-166.

Klein, M. (1933). "Çocukta Vicdanın Erken Gelişimi". B. Habip (Ed.). Sevgi Suçluluk ve Onarım. İstanbul: Kanat Kitap, 188-195.

Klein, M. (1934). "Suç Üzerine". B. Habip (Ed.). Sevgi Suçluluk ve Onarım. İstanbul: Kanat Kitap, 196-198.

Klein, M. (1935). "Manik Depresif Durumların Psikogeneze Bir Katkı". B. Habip (Ed.). Sevgi Suçluluk ve Onarım. İstanbul: Kanat Kitap, 199-218.

Klein, M. (1937). "Sevgi Suçluluk ve Onarım". B. Habip (Ed.). Sevgi Suçluluk ve Onarım. İstanbul: Kanat Kitap, 231-258.

Klein, M. (1935). "A Contribution to the Psychogenesis of Manic-Depressive States". J. Mitchell (Ed.). The Selected Melanie Klein. New York: The Free Press, 115-145.

Klein, M. (1946). "Notes on Some Schizoid Mechanisms". J. Mitchell (Ed.). The Selected Melanie Klein. New York: The Free Press, 175-200.

Klein, M. (1956). "A Study of Envy and Gratitude". J. Mitchell (Ed.). The Selected Melanie Klein. New York: The Free Press, 175-200.

Klein, M. (2003). Sevgi Suçluluk ve Onarım. B. Habip (çev.), İstanbul: Pusula Yayıncılık (orijinal baskı tarihi 1937)

Klein, M. (2014). Haset ve Şükran. M. G. Sökmen (çev.) İstanbul: Metis Yayınları (orijinal baskı tarihi 1957)

Kline, P. (1994). An Easy Guide To Factor Analysis. New York: Routledge

Kline, R.B. (2005). Principles and practice of structural equation modeling. New York: The Guilford Press.

Kline, R. B. (2011). Principles and Practice of Structural Equation Modeling, (3rd ed.). Guilford Press.

Kline, R.B. (2011) Principles and Practice of Structural Equation Modeling. Guilford Press, New York

Koyuncu İ., Kılıç A. F (2019). Açımlayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizlerinin Kullanımı: Bir Doküman İncelemesi. Eğitim ve Bilim, 44(198), 361 - 388.

Köknel, Ö. (1986). Kaygıdan Mutluluğa Kişilik, İstanbul: Altın Yayınevi

Köse, Ö.B. (2021) Çocuk Ergen Semptom Tarama Envanteri Aile Formu Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Rumeli Üniversitesi, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı

Likert, R. (1932). A technique for the measurement of attitudes. Archives of Psychology, 22(140), 1–55.

Marty, F. (2008) “Images violentas â l’adolescence”, La Violence de I Image, Paris, In Press Editions.

Mitchell, J. (1987) The Selected Melanie Klein. 1. Baskı. New York: The Free Press

Ogden T.H. (2004). On holding and containing, being and dreaming. Int. J. Psycho-Anal. 85, 1349–64.

Özdamar, K. (2016). Eğitim, sağlık ve davranış bilimlerinde ölçek ve test geliştirme yapısal eşitlik modellemesi. Eskişehir: Nisan Yayıncılık.

Parman, T. (2015). *Yeniden Wilfred Ruprecht Bion*. “Wilfred R. Bion” Psikanaliz Yazıları. 30, 11-20.

Parman, T. (2017). *Babadan Oğula Şiddetin İletimi Kanlı Kurban Geleneği*. “Neden Ölüm Dürtüsü?” Psikanaliz Buluşmaları. 10, 79-95.

Parman, T. (2017). *Sunuş*. “Neden Ölüm Dürtüsü?” Psikanaliz Buluşmaları. 10, 5-8.

Quindoiz, J. M. (2017). Freud'u Okumak. B. Kolbay ve Ö. Soysal (çev.), İstanbul: Bağlam Yayıncılık

Roussillon, “La Destructivité Et Les Formes Complexes De La ‘Survivance’ De L’objet”, Revue Française De Psychanalyse, S. 4, 2009, S. 1005-1022.

Roussillon, R. (2021). Erken Travma ve Yıkıcılığın Alevlenmesi. Psikalaniz Defterleri. 6, 31-42. (orijinal baskı tarihi 2009)

Saraçlı, S. (2011). Faktör Analizinde Yer Alan Döndürme Metotlarının Karşılaştırmalı İncelenmesi Üzerine Bir Uygulama. Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi. 1(3), 22-26

Schumacher R.E., Lomax R.G., (2004). A Beginner’s Guide to SEM, 2nd ed, Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, New Jersey.

Schumacker, R. E., Lomax, R. G. (1996). A beginner’s guide to structural equation modeling. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Seçer, İ. (2015). SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi (2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Sendak, M. (1963). Where The Wild Things Are. New York: Harper & Row

Sezer, A., Kolaç, N. & Erol, S. (2014). Bir İlköğretim Okulu 4, 5, ve 6. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Anne Baba Tutumları ve Bazı Değişkenler İle İlişkisi. Clinical and Experimental Health Sciences , 3 (4) , 184-190.

Stevens, J. (1996). Applied multivariate statistics for the social sciences (3rd ed.). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

Stewens, J. (1996). Appied Multivariate Statistics For The Social Science (Third Edition). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Sümer, N. (2000). Yapısal Eşitlik Modelleri: Temel Kavramlar ve Örnek Uygulamalar [Structural Equation Modeling: Basic Concepts and Applications]. Türk Psikoloji Yazıları, 3(6), 49-74.

Sümer, N., Aktürk, E. G., Helvacı, E. (2010). Anne- Baba Tutum Davranışlarının Psikolojik Etkileri: Türkiye'de Yapılan Çalışmalara Toplu Bakış. Türk Psikoloji Yazıları. 13(25), 42-59.

Sütçü, A., Özçürümez, G. (2015). Bağlara Saldırı. Psikanaliz Yazıları. 30, 55-72.

Şahin, H. (2004). Saldırganlık Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi, 5(7), 180-190.

Şahin, M. G. & Boztunç Öztürk, N. (2018). Eğitim Alanında Ölçek Geliştirme Süreci: Bir İçerik Analizi Çalışması . Kastamonu Eğitim Dergisi , 26 (1) , 191-199 .

Şeker, H., & Gençdoğan, B. (2014). Psikolojide ve eğitimde ölçme aracı geliştirme (2. Basım). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Şencan, H. (2005). Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenilirlik ve geçerlilik (Birinci Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.

Şimşek, Ö. F. (2007). Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş Temel İlkeler ve LİSREL Uygulamaları. Ankara: Ekinoks Eğitim Danışmanlık

Tabachnick, B. G. & Fidel, L. S. (2001). Using Multivariate Statistics (Fourth Edition), Allyn and Bacon, MA.

Tabachnick, B. G., Fidel, L. S. (2014). Using Multivariate Statistics. (Sixth Edition). USA: Pearson Education Limited

Tahiroğlu Y. A, Bahalı M. K, Avcı A, Şeydaoğlu G, Uzel M (2009). Ailedeki Disiplin Yöntemleri, Demografik Özellikler Ve Çocuklardaki Davranış Sorunları Arasındaki İlişki. Çocuk Ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 16(2), 67 - 82.

Tamam L. , Döngel Demirel B. (2018). Temel Ve Klinik Psikiyatri, Oğuz Karamustafalıoğlu (Ed.), Güneş Yayınevi, Ankara, pp.539-550, 2018

Tavşancıl, E. (2014). Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Tezbasaran, A. (2008). Likert Tipi Ölçek Hazırlama Kılavuzu. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Tisseron, S. (2000) Petites Mythologies D'aujourd'hui, Paris, Aubier.

Tokgöz, T. (2021). Çocukluğun Vahşi Şeyleri: Anneyi Yoketmek ve Yeniden Bulmak. Psikalaniz Defterleri. 6, 43-54.

Tüfekci Akcan, A., & Deniz, Ü. (2016). Okul öncesi dönem çocuklarının davranışlarının ebeveynlik uygulaması ve bazı demografik özelliklere göre incelenmesi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(47), 687-695.

Tükel, R. (2011). Bebek ve Anne Arasındaki Mekanda Öznenin Yaratılması: Winnicott'un Çalışmalarına Bir Bakış. Psikanaliz Yazıları. 23, 15-34.

Unicef (2004). "Açık Görüş Alanında Gizlenen" adlı rapor. Alıntılanan web Sitesi: <https://www.unicef.org/turkey/basin-bultenleri/unicef-yeni-kuresel-veriler-cocuklara-yonelik-siddetin-akut-bicimde-yaygin>.

Ünsal, Z. K. (2016). Winnicott'un Kuramında Şiddet ve Suçluluk. Psikanaliz Yazıları. 23, 71-108.

Vahip, I. (2002). Evdeki Şiddet Ve Gelişimsel Boyutu: Farklı Bir Açından Bakış. Türk Psikiyatri Dergisi, 13 (4), 312-319.

Winnicott D. W. (1945) "Primitive Emotional Development", içinde: Through Paediatric to Psychoanalysis Collected Papers, Basic Books, New York, 1975, s. 145-150

Winnicott, D. W. (1950). "Chapter XVI: Aggression in Relation to Emotional Development". Through Paediatrics to Psycho-Analysis.

Winnicott D. W. (1956a) "Primary Maternal Preoccupation", içinde: Through Paediatric to Psychoanalysis Collected Papers, Basic Books, New York, 1975, s. 300-305

Winnicott D. W. (1956b) "Antisocial Tendency", içinde: Through Paediatric to Psychoanalysis Collected Papers, Basic Books, New York, 1975, s. 306-315.

Winnicott, D. W. (1960). The Theory of the Parent-Infant Relationship. Int. J. Psycho-Anal. 41, 585-595.

Winnicott, D. W. (1964). "Roots Of Aggression". The Child, The Family, And The Outside World.

Winnicott, D. W. (1969). "The Use Of An Object". Int. J. Psycho-Anal., 50: 711-716.

Winnicott, D. W. (1987). The Child, The Family and The Outside World. USA: Perseus Books Group. (originally published: 1964)

Winnicott, D. W. (1990). Deprivation and Delinquency. New York: Routledge

Winnicot, D. W. (1998). Oyun ve Gerçeklik. Çeviren Tuncay Birkan. Metis Yayınları: İstanbul.

Winnicott, D. W. (2013). Oyun ve Gerçeklik. N. Gürbilek (çev.), İstanbul: Metis Yayınları (orijinal baskı tarihi 1971)

Winnicott, D.W. (2013). "Çocuğun Gelişiminde Annenin ve Ailenin Ayne Rolü". N. Gürbilek (Ed.). Oyun ve Gerçeklik. İstanbul: Metis Yayınları, 138-146.

Winnicott, D.W. (2013). "Nesne Kullanımı ve Özdeşleşmeler Yoluyla İlişki Kurma". N. Gürbilek (Ed.). Oyun ve Gerçeklik. İstanbul: Metis Yayınları, 111-120.

Winnicott, D.W. (2013). "Yaratıcılık ve Kökenleri: Yaratıcılık Düşüncesi". N. Gürbilek (Ed.). Oyun ve Gerçeklik. İstanbul: Metis Yayınları, 88-110. (orijinal baskı tarihi 1959-64)

Winnicott, D. (2016). İlkel Duygusal Gelişim. Özer, D. , Akgün, P. ve Mizrahi, S. (çev.) Psikanaliz Yazıları. 23, 109-124. (orijinal baskı tarihi 1945)

Worthington, R. L. ve Whittaker, T. A. (2006). Scale development research: A content analysis and recommendations for best practices. The Counseling Psychologist, 34(6), 806-838.

Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 46, 74-85

Yılmaz, Y. (2021). "Yüzyıl Sonra Ölüm Dürtüsü", Yıkıcılık ve Ölüm Dürtüsü. Y. Yılmaz (drl.). İstanbul: İthaki Yayınları

Zabcı, N. (2014). "Gizli Dönemde Erken Ergenlik". Yansıtma Psikopatoloji ve Projektif Testler Dergisi. 21, 19-26.

Zabcı, N. (2018), "Seansta Şiddet", içn. Çocuk ve Ergenle Çalışmak, Psikanaliz Defterleri 1: Çocuk ve Ergen Çalışmaları, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Zabcı, N., Erol, E. ve Şimşek, Ö.F. (2018). Ebeveyn Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeği geliştirme. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 8(51), 190-212

Zabcı N., Karadeniz G. (2021). Koronavirüs Pandemisinde Annenin Ruhsal Süreçlerinin Çocuklarda Görülen Belirtilere Yansımaları. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar.13(Ek 1): 12-26.

Zabcı, N. (2021). "Şiddet Dürtüsünden Zorbalığa: Teknoloji Araçlarının Etkisi. Psikanaliz Defterleri. 6, 193-202.

Zabcı, N. (2022). Çocukluk Çağı Depresyonu: Psikanalitik Yaklaşım. Psikanaliz Defterleri. 5, 133-147.

7 EKLER

7.1 EK 1 Etik Kurul Onayı

Evrak Tarih ve Sayısı: 18.06.2021-174002

T.C.
İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ

Sayı : E-69396709-050.01.04-174002
Konu : Etik Kurul Kararı (Petek HALMAN KARA)

18.06.2021

Sayın Petek HALMAN KARA

Üniversitemiz Etik Kurulu'nun 16.06.2021 tarih ve 2021/09 sayılı toplantısında alınan karar ekte sunulmuştur.
Gereğini bilgilerinizi rica ederim.

Prof. Dr. A. Ercan GEGEZ
Rektör V.

Ek:Karar 10 (1 sayfa)

Belge Doğrulama Kodu:BSE0K11L0
Adres:0 (850) 850 27 35
Telefon:0 (850) 850 27 35 Faks0 (212) 860 04 81
Kep Adresi: areluniv@hs01.kep.tr

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Adresi: https://arecbys.arel.edu.tr/enVision/Validate_Doc.aspx

Bilgi için: Betül NİŞANCI
Unvan: Uzman Yardımcısı
Tel No: 0 (850) 850 27 35

T.C.
İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ
Etik Kurul 16/06/2021 tarih ve 2021/09 No'lu
Kurul Karar Örneği

KARAR NO-10: Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Psikoloji doktora programı öğrencisi **Petek Halman Kara**'ya ait “**Çocuk Saldırganlığına Yönelik Anne- Baba Tutum Ölçeği**” isimli çalışması görüşüldü. **Yapılan görüşmeler sonucunda; Petek Halman Kara**'nın çalışmasının, raportörün görüşü doğrultusunda etik ilkelere uygun olduğuna katılanların oy birliği ile karar verildi.

7.2 EK 2 Onam Formu

BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ ONAM FORMU

Çocuk Saldırganlığına Yönelik Anne Baba Tutum Ölçeği isimli araştırma, Arel Üniversitesi Psikoloji Anabilim Dalı Doktora Programı öğrencisi Petek Halman Kara tarafından Dr. Neslihan ZABCI danışmanlığında yürütülmektedir.

Araştırmanın amacı, 4-14 yaş aralığındaki çocukların sergiledikleri saldırgan içerikli davranışlar karşısında anne baba tutumlarını belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmektir.

Bu çalışma tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Kimlik bilgileriniz alınmayacağı için formda doldurduğunuz bilgiler de anonim ve gizli kalacaktır.

Gerekli Etik Kurul onayı alınarak gerçekleştirilen bu araştırmanın amacına ulaşması için; bütün soruları eksiksiz, kimsenin baskısı veya telkini altında olmadan size en uygun gelecek şekilde ve içtenlikle cevaplamanız önem taşımaktadır. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen bilimsel amaçla kullanılacaktır. Katılımcılardan elde edilecek bilgiler toplu halde değerlendirilecek ve bilimsel yayınlarda kullanılacaktır. Formu doldururken, herhangi bir nedenden ötürü kendinizi rahatsız hissederseniz çalışmayı tamamlamamakta özgürsünüz.

Araştırma hakkında her türlü sorunuz için Petek Halman Kara ile iletişime geçebilirsiniz.

Katkılarınız araştırmamız için büyük önem taşımakta olduğunu belirterek katılımınız için çok teşekkür ederiz.

Çalışmaya Katılım Onayı:

Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya/gönüllüye verilmesi gereken bilgileri okudum ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları tamamen anladım. Çalışma hakkında yazılı açıklama yukarıda adı belirtilen araştırmacı tarafından yapıldı.

Bu koşullarda “Çocuk Saldırganlığına Yönelik Anne Baba Tutum Ölçeği” isimli ölçek geliştirme araştırmasına kendi isteğimle, hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın katılmayı, verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlı yayınlarda kullanılmasını kabul ediyorum.

7.3 EK 3 Kişisel Bilgi Formu

DEMOGRAFİK BİLGİ FORMU	
<p>Formda yer alan sorular sadece araştırma için sorulmakta olup, başka bir amaçla kullanılmayacaktır. Soruları eksiksiz ve doğru bir şekilde cevaplamamız, araştırmanın güvenilirliği açısından önem taşımaktadır.</p> <p style="text-align: center;">Katılımınız ve katkılarınız için çok teşekkür ederim.</p>	
Formun Doldurulma Tarihi:	
Formu dolduran kişi:	Anne Baba
Yaşadığınız Şehir:	
Çocuğunuzun Yaşı:	
Cinsiyeti:	
Anne ve babanın medeni durumu:	Evli Boşanmış Diğer.....
Anne eğitim durumu:	İlköğretim. Lise Ön lisans Lisans Yüksek Lisans Doktora
Baba eğitim durumu:	İlköğretim Lise Ön lisans Lisans Yüksek Lisans Doktora
Ailenin aylık geliri nedir:	2500 TL altı 2.500-5.000 TL arası 5.000- 10.000 arası 10.001-20.000 arası 20.001- 30.000 arası 30001-40000 TL arası. 40001-50000 arası 50001 ve üzeri Diğer

7.4 EK 4 ÇSYABTÖ Ana Form

Aşağıda her çocuğun zaman zaman sergilediği saldırgan içerikli davranışların altına, anne ve babaların yaygın olarak sergiledikleri tutumlar yazılmıştır. Soruları cevaplarken önce çocuk davranışını okuyunuz. Ardından bu davranışın altında yer alan olası anne baba tepkilerini sırayla okuyarak ne sıklıkta sergilediğinizi, ilgili kutucuk üzerinde işaretleyiniz.

ÇOCUK SALDIRGANLIĞINA YÖNELİK ANNE BABA TUTUM ÖLÇEĞİ					
Çocuğum sözel tartışmalara girdiğinde					
	Hiçbir zaman	Nadiren	Ara sıra	Sık sık	Her zaman
1. Terbiyesiz bir çocuk olduğunu söylerim.	1	2	3	4	5
2. Üzülmesin diye istediğini yaparım.	1	2	3	4	5
3. Yalnız başına düşünmesi için odasına gönderirim.	1	2	3	4	5
4. Önce onu dinlerim sonra da ortak bir çözüm bulmaya çalışırım.	1	2	3	4	5
Çocuğum kurallara karşı çıktığında					
	Hiçbir zaman	Nadiren	Ara sıra	Sık sık	Her zaman
5. Ona vurduğum olur.	1	2	3	4	5
6. Ceza veririm.	1	2	3	4	5
7. Bu kurallara neden uyması gerektiğini sakince açıklar, ortak bir çözüm bulmak için onunla konuşurum.	1	2	3	4	5
Çocuğumun vurdulu kırdılı oyunları oynadığında, filmler izlediğinde veya hikayeler okuduğunda					
	Hiçbir zaman	Nadiren	Ara sıra	Sık sık	Her zaman
8. Bu oyunları oynamakla beni üzdüğünü söylerim.	1	2	3	4	5
Çocuğum akranlarına vurduğunda/ ittiğinde /ısırdığında vb.					
	Hiçbir zaman	Nadiren	Ara sıra	Sık sık	Her zaman
9. Böyle davrandığı için onu sevdiği bir şeyden mahrum bırakacağımı söylerim.	1	2	3	4	5
10. Beni utandırdığını söylerim.	1	2	3	4	5
11. Elini/ kolunu vb. sıktığı veya ona vurduğum olur.	1	2	3	4	5
Çocuğum benimle inatlaştığında "öz bakım (yemek, tuvalet, uyku, giyinme vb.) bir yere gitmemek veya dönmek gibi geçiş zamanlarında"					
	Hiçbir zaman	Nadiren	Ara sıra	Sık sık	Her zaman
12. Beni üzdüğünü/yorduğunu söylerim.	1	2	3	4	5
13. Ödül vererek yaptırılmaya çalışırım.	1	2	3	4	5
Çocuğum eşyaları/oyuncakları kırdığında, fırlattığında vb.					
	Hiçbir zaman	Nadiren	Ara sıra	Sık sık	Her zaman
14. Eşyaları kullanmasını ya da oyuncaklarla oynamasını yasaklarım.	1	2	3	4	5
15. Kişiliğine yönelik olumsuz ifadeler kullanırım. (aptal, beceriksiz, senden bir şey olmaz vb.)	1	2	3	4	5
16. Üzülmesin diye yenisini alırım.	1	2	3	4	5
17. Önce ona duygusunu söylerim ve öfkesinin sebebini anlamak için onunla konuşurum.	1	2	3	4	5
18. Ona beni yprattığını /yorduğunu söylerim.	1	2	3	4	5
Çocuğum bana vurduğunda/ ittiğinde /ısırdığında vb.					
	Hiçbir zaman	Nadiren	Ara sıra	Sık sık	Her zaman
19. Ben de onu iterim veya vururum.	1	2	3	4	5
20. Ceza veririm.	1	2	3	4	5
21. Ona kıymadığım için tepki göstermem.	1	2	3	4	5
22. Kötü bir çocuk olduğunu söylerim.	1	2	3	4	5
23. Onu sakince durdurur ardından davranışı hakkında konuşurum.	1	2	3	4	5
Çocuğum küftüğünde					
	Hiçbir zaman	Nadiren	Ara sıra	Sık sık	Her zaman
24. Onu ceza vermekle tehdit ederim.	1	2	3	4	5
25. Ben de ona aynı şekilde karşılık veririm. (sensin..... vb.)	1	2	3	4	5
Çocuğum tırnak yeme, deri yolma, saç koparma, kafasını bir yerlere vurma vb. davranışlar sergilediğinde					
	Hiçbir zaman	Nadiren	Ara sıra	Sık sık	Her zaman
26. Devam ederse onu cezalandıracağımı söylerim.	1	2	3	4	5
27. Ona dayanılması zor bir çocuk olduğunu söylerim.	1	2	3	4	5
28. Davranışının sebebini birlikte düşünmeye teşvik ederim.	1	2	3	4	5
29. Beni üzdüğünü söylerim.	1	2	3	4	5
Çocuğum kızgın olduğunda					
	Hiçbir zaman	Nadiren	Ara sıra	Sık sık	Her zaman
30. Mutlu olması için ne istiyorsa yaparım.	1	2	3	4	5
31. Kızmasını doğal bulurum ve duygusunu ifade edebileceği farklı yollar sunarım. (Resim yapmak, yazmak, konuşarak anlatmak vb.)	1	2	3	4	5
Çocuğum öfke nöbeti geçirdiğinde					
	Hiçbir zaman	Nadiren	Ara sıra	Sık sık	Her zaman
32. Kendine gelmesi için onu sarsarım.	1	2	3	4	5
33. Sakinleşmezse sevdiği bir şeyden mahrum bırakırım. (oyun oynamamak, parka götürmemek, tv/bilgisayar yasaklamak gibi.)	1	2	3	4	5
34. Molaya gönderirim. (Olumsuz davranış sergileyen çocuğun tek başına, önceden belirlenmiş bir alanda, davranışı hakkında düşünmesi için yaşı kadar dakika boyunca beklemesidir.)	1	2	3	4	5
35. Sarılarak veya dokunarak onu sakınleştiririm ardından öfkesinin sebebini anlamak için onunla konuşurum.	1	2	3	4	5
36. Ne istiyorsa yapmasına izin veririm.	1	2	3	4	5

7.5 EK 5 Kapsayıcı İşlev Ölçeği İzin Belgesi

İZİN BELGESİ

İLGİLİ MAKAMA

Arel Üniversitesi Psikoloji Doktora programına kayıtlı Petek Halman Kara tarafından gerçekleştirilecek olan “Çocuk Saldırganlığına Yönelik Anne Baba Tutum Ölçeği” isimli tez çalışmasının ölçüt geçerliği uygulamasında kullanılmaz üzere “Kapsayıcı İşlev Ölçeği”ni kullanabilmesi için gerekli izinler verilmiştir.

Dr. Öğretim Üyesi Neslihan Zabcı

Yeditepe Üniversitesi

12/02/2021

7.6 EK 6 Kapsayıcı İşlevler Ölçeği

Ebeveyn Çocuk Kapsayıcı İşlevler Ölçeği (KİO)

1-----2-----3-----4-----5

Hiçbir zaman Nadiren Ara sıra Sık sık Her zaman

Aşağıda, çocuğunuzla ilgili bazı duygu ve davranışlara ilişkin ifadeler yer almaktadır. Çocuğunuzla genel durumunu göz önüne alarak, aşağıdaki derecelendirmeye göre ifadeleri cevaplayınız.

1. Çocuğumdan ayrılmak benim için zordur.	1	2	3	4	5
2. Çocuğuma olumsuz davranışını devam ettirdiği takdirde onunla konuşmayacağımı söylediğim olur.	1	2	3	4	5
3. Çocuğum hep gözümün önünde olsun isterim.	1	2	3	4	5
4. Çocuğum ağladığında susması için ne istiyorsa yaparım.	1	2	3	4	5
5. Mükemmeliyetçiliğim nedeniyle çocuğumun yaptıklarını kolay beğenmem.	1	2	3	4	5
6. Eşim, çocuğumuzun olumsuz davranışlarına sınır koyar.	1	2	3	4	5
7. Çocuğumun hastalanması, iğne olması, yaralanması gibi durumlarda panik olurum.	1	2	3	4	5
8. Gün içinde okulda rahat olup olmadığı aklıma takılır.	1	2	3	4	5
9. Eşim çocuğumuzla ilgili konularda bana yardımcı olur.	1	2	3	4	5
10. Çocuğum sınıfında en yüksek notu almamışsa üzülürüm.	1	2	3	4	5

7.7 EK 7 Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İyiliği Değerleri

Degrees of Freedom = 584
Minimum Fit Function Chi-Square = 1622.59 (P = 0.0)
Normal Theory Weighted Least Squares Chi-Square = 1715.47 (P = 0.0)
Estimated Non-centrality Parameter (NCP) = 1131.47
90 Percent Confidence Interval for NCP = (1011.11 ; 1259.43)
Minimum Fit Function Value = 2.84
Population Discrepancy Function Value (F0) = 1.98
90 Percent Confidence Interval for F0 = (1.77 ; 2.20)
Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA) = 0.058
90 Percent Confidence Interval for RMSEA = (0.055 ; 0.061)
P-Value for Test of Close Fit (RMSEA < 0.05) = 0.00
Expected Cross-Validation Index (ECVI) = 3.29
90 Percent Confidence Interval for ECVI = (3.08 ; 3.51)
ECVI for Saturated Model = 2.33
ECVI for Independence Model = 39.27
Chi-Square for Independence Model with 630 Degrees of Freedom = 22389.12
Independence AIC = 22461.12
Model AIC = 1879.47
Saturated AIC = 1332.00
Independence CAIC = 22653.76
Model CAIC = 2318.24
Saturated CAIC = 4895.69
Normed Fit Index (NFI) = 0.93
Non-Normed Fit Index (NNFI) = 0.95
Parsimony Normed Fit Index (PNFI) = 0.86
Comparative Fit Index (CFI) = 0.95
Incremental Fit Index (IFI) = 0.95
Relative Fit Index (RFI) = 0.92
Critical N (CN) = 235.94
Root Mean Square Residual (RMR) = 0.075
Standardized RMR = 0.066
Goodness of Fit Index (GFI) = 0.86
Adjusted Goodness of Fit Index (AGFI) = 0.84
Parsimony Goodness of Fit Index (PGFI) = 0.75

8 ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Petek Halman Kara

ORCID Numarası : 0000-0002-3836-7049

Öğrenim Durumu

2005 – 2010 Yeditepe Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

2011 – 2013 Marmara Üniversitesi, Kişilerarası İletişim TYL.

2014 – 2022 Arel Üniversitesi, Psikoloji (Ph.D.)

Ulusal/Uluslararası Bildiri Listesi:

Roques, M.; Mazoyer, A-V.; Camps, F-D.; Laimou, D.; de Kernier, N.; Amparo, D.M.; Zabci, N.; Pelladeau, E.; **Halman, P.** (2019) Le Harcelement psychologique a l'adolescence: un symptome contemporain ? Étude croisee des vulnerabilites individuelles et familiales chez des adolescents victimes brésiliens, turcs et français,(Brezilyalı, Türk ve Fransız Magdur Ergenlerin Bireysel ve Ailesel Özellikleri Üzerine Karşılaştırmalı bir Çalışma), 5eme colloque réseau international de recherché methode projective et psychanalyse, Brezilya.